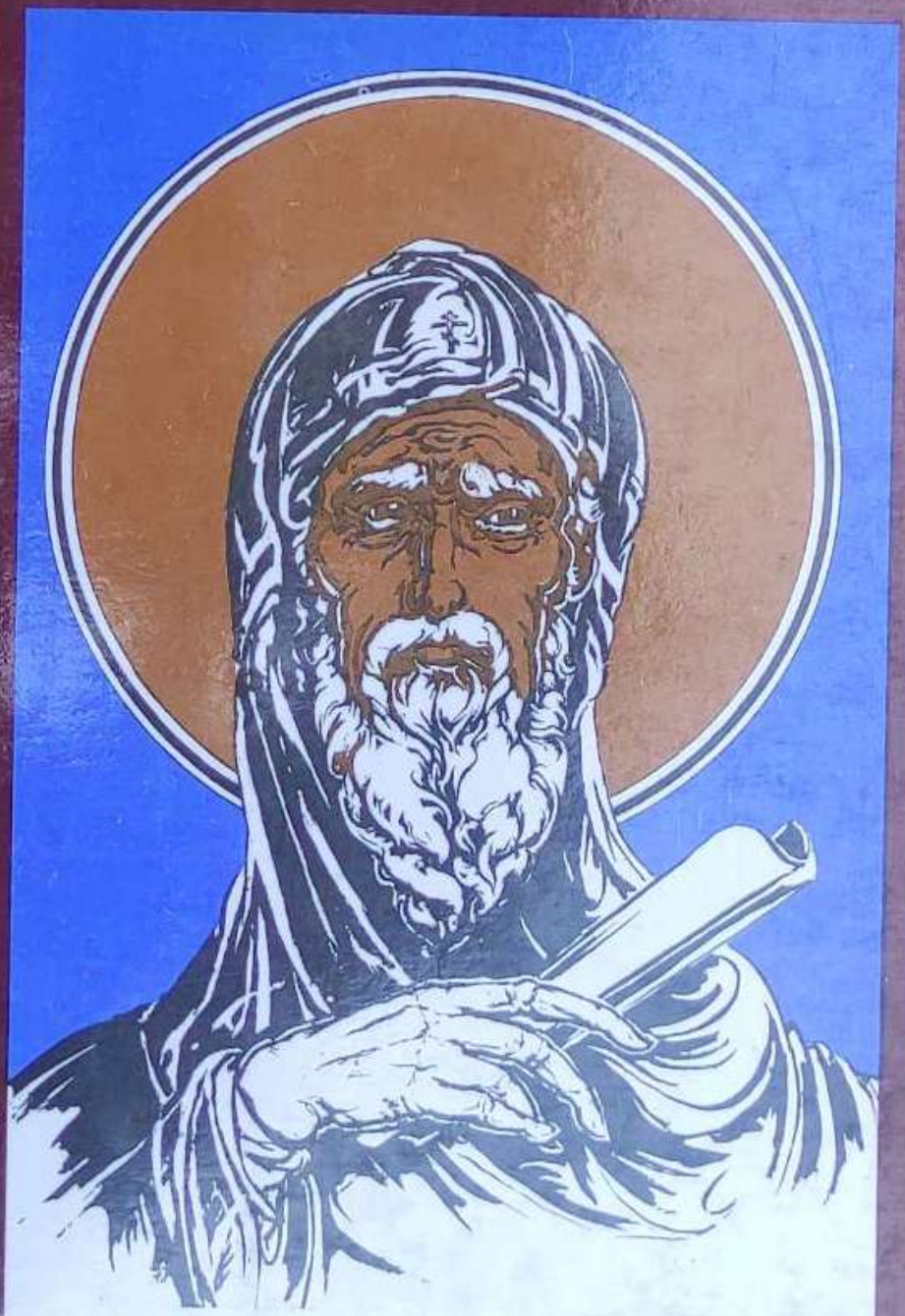

Sveti Teodor Studit

PISMA MONAHINJAMA

symposion

28242

PISMA MONAHINJAMA su djelo TEODORA STUDITE (759–826), iz vremena *nepodijeljene* Crkve, pisca i velikog reformatora bizantskog monaštva u 8. i 9. st., koji se svojim spisima, djelovanjem i reformama borio protiv krivovjerja, poganstva i demonizma, a za pravovjerje i istinu.

Svojim Ustavom, svojim zakonodavstvom i reformama spasio je tadašnje monaštvo od propadanja.

Svjedok je — mučenik svoje vjere u Krista, Bogočovjeka.

Ova *Pisma monahinjama* su važna za povijest duhovnosti kršćanskoga Istoka. Ona su svjedočanstvo za Ideal, za čvrstoću vjere i morala; ohrabrenje za vjernost Kristu u kušnjama, kao i poticaj za borbu protiv duha »ovoga svijeta«, poganstva, krivovjerja — demonizma. Prilog su obnovi i osnaženju prvotnoga duha redovništva, kojemu je utemeljitelj i začetnik sam Krist; redovništva, koje samim svojim opstojanjem mora potvrđivati *stvarnost Utjelovljenja,* davati *svjedočanstvo za živoga Boga.*

SV. TEODOR STUDIT: PISMA MONAHINJAMA

SYMPOSION
BIBLIOTEKA ASKETSKO-MISTIČNIH DJELA
KNJIGA XLIII

Urednik
S. MARIJA OD PRESV. SRCA
(Anka Petričević)

SVETI TEODOR STUDIT

PISMA MONAHINJAMA

SYMPOSION
SPLIT, 1991.

NASLOV IZVORNIKA:

Τοῦ ὁσίου Πατρὸς
ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ
ΤΩΝ ΣΤΟΥΔΙΟΥ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

U zbirci: *Patrologiae cursus completus, series graeca*
Accurante J. P. MIGNE: PG 99, Paris 1860.

Sa grčkog izvornika preveo, Uvod i Napomene napisao:
PREDRAG BELIĆ, svećenik Družbe Isusove.

Životopis Sv. Teodora Studita (u Dodatku) napisao:
BOŽIDAR VIDOV, svećenik nekoć Studitskog reda.

Lektor i korektor:
M O P S

Naslovna strana:
MARIJAN GAJŠAK, DI
akad. kipar
(prema freski iz XI. st. u *Néa móni/*, Meteora)

Imprimatur:
Nadbiskupski ordinarijat-Split
Br. 221/90 — 29. I. 1990.
Nadbiskup:
Mons. Ante Jurić

Izdaje i odgovara:
SAMOSTAN SV. KLARE — Split, Končareva 29
Tisak: TIZ »Zrinski«, Čakovec

SVETI TEODOR STUDIT

PISMA MONAHINJAMA

PREDGOVOR

»U pomoć, Gospodine, jer nestaje pobožnih«, kliče Psalmist (ps. 12).

A Kempenac u »Nasljeduj Krista« kaže: »U šutnji i samoći napreduje pobožna duša«.

Živimo u vremenu kad nestaje pobožnih pa se ispunja ono što kaže Psalmist, u nastavku: ...»vjernosti nema više među ljudima«.

Mi živimo u vremenu pretjerane buke i vreve, pa je potrebno, od vremena do vremena, povući se u »osamu«, kako je to činio naš Božanski Učitelj i Spasitelj.

Mislim da nam u tome može pomoći i knjiga Teodora Studite: PISMA MONAHINJAMA, pa je preporučam svećenicima, redovnicima i redovnicama, a i svim vjernicima.

Split, 14. veljače 1990.

N a d b i s k u p:
Mons. Ante Jurić

UVOD

1. U nepunih petnaest godina zaslužna je biblioteka asketsko-mističkih djelâ SYMPOSION darovala hrvatskoj katoličkoj naciji čak četrdeset i tri što prevedene što originalno hrvatski napisane knjige, uz tri posebna izdanja. Ovih posljednjih ima trinaest i svima im je majkom poznata pjesnikinja, ko pčelica marljiva urednica iste biblioteke, Klarisa, sada opatica M. Marija od Presvetog Srca (Anka Petričević). A sa stranih jezika prevedeno je najviše sa talijanskog — šest, po pet sa španjolskog i francuskog, po tri sa latinskog i njemačkog, po dva s engleskog i grčkog.

2. Lijepo je što u tom šarolikom vrtu i bujnom raslinstvu nalazimo i dva stabla sa kršćanskog Istoka. To su, ponajprije, prevažna za svu teologiju i kršćansku duhovnost Origenova *Počela* te *Spis* Sv. Grgura, biskupa Nysse *o djevičanstvu.* Oba je djela — kako se nekoć govorilo — »pohrvatio« plodni patrološki pisac i prevodilac O. Marijan Mandac OFM, koji slične plodove svojih napora na duhovnoj njivi Otaca objavljuje i u drugim izdavačkim kućama (SB, KS), uvijek sa stručnim uvodima i znalačkim komentarima.

3. Ipak, samo dva istočna djela prema četrdesetak zapadnih — čini nam se nekako premalo, da se naši čitatelji upoznaju sa važnim temeljima kršćanske duhovnosti posebno na Istoku, a sve prema želji Ekumenskog dekreta II. Vatikanskog sabora. Ovaj naime poručuje katolicima: »Neka svi znaju da je od najveće važnosti za vječno očuvanje punine kršćanske predaje i za izmirenje istočnih i zapadnih Crkvi — poznavati, poštivati, častiti i podupirati prebogatu liturgiju i duhovnu baštinu Istočnjaka«.[1]

4. Za ovo treće istočno djelo, koje se upravo izdaje među knjigama SYMPOSIONA, ne može se doduše reći da je također jedno od najznačajnijih iz te duhovnosti, ali ono ipak ne samo da nadilazi prosječnost nego će, nadamo se, svojom jasnoćom, iskrenošću, neposrednošću, uvjerljivošću, dosljednošću i doživljenošću biti solidnom hranom za mnoge čitatelje. Na SYMPOSIONOV izbor baš Sv. Teodora Studita ispred drugih istočnih djelâ utjecala je želja i molba a i pomoć hrvatskog svećenika iz Kanade — O. Božidara Vidova — koji je godinama živio Studitovu karizmu, njegovom se duhovnošću oduševljavao i, u zahvalnosti svom duhovnom Ocu, na engleskom jeziku objavio životopis Svečev, od kojega mali sažetak izlazi na kraju ove knjige.

5. *Pismima* koja se sada objelodanjuju treba da se ne baš preobilni stô duhovne knjige katoličkih Hrvata obogati, osobito na korist redovnicâ. Ovima su naime po naravi stvari *Pisma* prvotno i namijenjena.

6. Autor im je Sv. Teodor Studit, prvo ime bizantskog monaštva u VIII.—IX. stoljeću. Pisao ih je monahinjama, koje su »samo« za četrdeset generacijâ ili pokoljenja starije susestre današnjih hrvatskih redovnicâ. Ali zbog tolikog vremenskog razmaka nećemo knjigu otkloniti, budući da su — u jednoj i nepodijeljenoj Crkvi — onda baš kao i danas (sada unátoč našim vanjskim razdorima) vrijedila ista načela o duhovnom i zajedničarskom životu u Bogu posvećenom djevičanstvu; načela koja se temelje kako na primjeru i nauci Bogočovjeka tako i na dugoj, posvećenoj predaji jedinstvenog kršćanstva.

7. Sveti je Teodor pisao te listove bez namjere da ih publicira pa zato i bez zajedničkog nacrta i povezanosti. Cilj mu nije bio neko književno razmetanje, nego jedino — da pomogne. Otuda njihova spontanost i iskrenost. Najčešće su to odgovori na probleme nastale bilo u zajednici bilo u dušama pojedinih monahinja. Katkada su to utješna pisma prigodom smrti najbližih, ili opet savjeti novoizabranoj

[1] UR 15; II VATIKANSKI KONCIL, *DOKUMENTI*, Latinski i hrvatski, KS Zagreb 1970, 227.

poglavarici, ili pohvale za junačko držanje u vrijeme ikonoklastičkih progona, ili pouke o molitvi i tomu slično.

8. Ima li u ovoj knjizi tekstova o čistoj mistici i mističkim iskustvima? Jedan od najpoznatijih bizantologa današnjice, münchenski profesor Hans-Georg Beck o Svečevoj duhovnoj nauci uopće (a ne samo o *Pismima*) ne sudi baš odviše pohvalno kada ovako piše: »... Ono čime se život u samostanu ističe [nad svjetovnjačkim, naime] nije toliko mir, *hesychía* ili čak *thewría* [zrenje, kontemplacija], nego poslušnost, *martýrion tês hypotagês* [svjedočenje ili mučeništvo poslušnošću]. Opat se izjednačuje sa Kristom. Njemu se treba ne samo pokoravati, nego i ljubiti ga kao što se ljubi Krist. Tako on ima zahtjevno pravo i na *exagóreusis* [tj. izlaganje vlastite savjesti] svojih monaha: nijedna njihova misao ne smije mu biti tuđa. Jer samo je tako on u stanju da svoje monahe vodi ka Kristu ... A čini se da [Teodor] nije razvio ni vlastite teorije o duhovnom usponu. Ako se kod njega može govoriti o mistici, onda je to samo u smislu zanesene ljubavi prema Kristu[2]«.

9. Ne namjeravam osporavati tvrdnje ovog stručnjaka, zato bi naime trebalo dobro proučiti čitav Studitov opus. Ipak njegova *Pisma monahinjama* nerijetko sadržavaju elemente koji su temelj i preduvjet mističkog života, ili koji već jesu takav život, samo se o njemu ne teoretizira. Tako gotovo u svakom listu nalazimo kratke ali nesumnjive dokaze o nazočnosti i razvijenosti *zaručničke mistike* (v. pisma 10, 14—15, 16, 18—19), značajke za *contemplativus in actione* (11. pismo), život u eshatološkoj orijentaciji, iščekivanju i čežnji (pisma 3, 12, 16—21). Glavna briga monahinje mora biti: »Kako se svidjeti Gospodu?« (20. pismo), »sjedjeti do nogu Isusovih« (ib) ... Nisu li ovo formulacije o mističkoj *applicatio sensuum* — primjeni »sjetila«, tj. duhovnih, nutarnjih — kada Teodor potiče: »Ne drijemalo ti oko srca pri držanju Zapovijêdî Božjih! Ne začepilo ti se uho duše pri slušanje glasa Učiteljeva!« (18. pismo a slično i u 24. pismu). Kontemplacija prelazi u apostolsko djelovanje po mistički primljenom svjetlu (a ne mora se to uzeti baš kao nestvorena, božanska energija ili

»Taborsko svjetlo« hezihasta, ali, napokon, zašto ne?): »... niti je moguće da ne miriši onaj koji raznosi miomirisne pomasti, niti da ne svijetli onaj koji svjetlo nosi« (2. pismo). Na istome se mjestu spominje i mistički miris, baš kao i u 20. pismu: »Miomirisna ruža, čuvana ... za Gospoda.« Studit govori i o daru pokajničkih suzâ i *penthosu* (boli zbog grijeha: 1. pismo) kao i o jakoj, uzornoj vjeri, tom temelju svega duhovnog života (5. pismo). Ljubav Kristova jest ona neshvatljiva snaga u nevoljama i progonima (7. pismo). Zato »ništa nije vrednije od ljubavi Kristove« (21. pismo). Mislim da možemo s pravom zaključiti kako je ideal nutarnjeg života za monahinje bio i prema živoj riječi Svečevoj i prema njegovim pismima — »srce što gori vatrom ljubavi Kristove« (12. pismo)! Uza sve to, mislim, mnogim će čitateljima biti žao, što je Sveti Arhimandrit svoja zlatna zrnca više nabacio negoli opširnije obradio ...

10. Ovi se asketsko-mistički obrisi *Pisama monahinjama* potpuno slažu sa prikazom Studitove duhovnosti kako ga daje francuski teolog i patrolog, asumpcionist F. Cayré. Čujmo doslovno njegovu sintezu koju je načinio prema Svečevim manjim djelima, svim pismima (ne samo monahinjama) i katekezama:

»... Svi bi ovi spisi mogli dati građe za više-manje potpunu asketsku teologiju, gdje bi čovjek našao primijenjenu raznim kategorijama osobâ a posebno monasima srž nauke iz najslavnijih ranijih djelâ duhovnosti Sv. Vasilija, Sv. Ivana Ljestvičnika, Sv. Maksima. Teodor je, čini se, bio po svom temperamentu ili po dužnosti, više asketa nego mistik, više aktivac nego kontemplativac. *Njegova revnost* gonila ga je da brani — pa čak i u progonstvu — čistoću kršćanskog morala kome je toliku ranu zadao carski razvod; ali ta se žarka revnost pokazala još više u organizaciji monaškog života. Kreposti koje je, prema njemu, trebalo najviše razvijati jesu — *sa duhom molitve* koji je bitan za svaki redovnički život i kome je štovanje ikona samo jedan vid — *poslušnost*, koja disciplinira

[2] HANS-GEORG BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München ²1977, 359—360.
[3] F. CAYRÉ, *Patrologie et histoire de la théologie*, Tome deuxième,

[čovjekove] energije, održava red i čuva manastirski mir kao i nutarnji mir, pa *rad* u skladu sa praktičnim i intelektualnim sposobnostima svakog pojedinca. Držeći se starog monastičkog poimanja, on smatra da je redovnički život *borba*, bitka protiv strasti i demona, a isto tako i borba za čistoću vjere i kršćanskog morala ...« Toliko Cayreé.[3]

11. Zato smatram neosnovanom eventualnu kritiku na račun biblioteke SYMPOSION kao da ona bez temelja i a priori očekuje zanimanje današnjih čitača za ovu knjigu. Neka mi, s time u vezi, bude dopušteno ovdje navesti dvije nedavne uspomene.

Prva: Već nekoliko godinâ za redom u vrijeme ljetnih školskih praznika zamjenjujem kroz mjesec kolovoz (august) župnika u župi St. Josef Regensburg/ /Ziegetsdorf, a ujedno koristim knjižnice bliske *Uni* (izraz u modernom jeziku studenata za sveučilište u Njemačkoj). U selu Pentling, filijali iste župe ali već izvan Regensburga, ima kuću Kardinal Josef Ratzinger. Svako jutro dolazi on sa rođenom sestrom (gđom Marijom) da se pomoli na grobu roditelja (Josipa i Marije), koji počivaju na groblju uz župnu crkvu. Prošle me je godine (1989) pitao, čime se sada bavim u slobodno vrijeme. Rekao sam da prevodim Sv. Teodora Studita — *Pisma monahinjama.* I ukratko sam naveo otprilike ovakav sadržaj: Svetac silno naglašuje pravovjernost, molitvu, pòniznost, pòslušnost, ljubav u zajednici ... »Jako dobro, zaključio je uzoriti g. Kardinal, pa to nam upravo danas treba!«

12. Druga uspomena: Kad sam počeo prevoditi Sv. Teodora, poslao sam tri , četiri već prevedena pisma urednici SYMPOSIONA neka pogleda i prosudi, je li »roba« dobra: i sadržaj i sam prijevod. U ono je vrijeme bio izabran, odnosno od Rima imenovan

Desclée & Cie, Paris-Tournai-Rome-New York 1955, 264—265. — Feofàn, episkop Tambovske eparhije i potonji glasoviti zatvornik Višenskoga manastira proširio je grčku *Filokaliju* (tj. čitanku pobudnih i poučnih otačkih i »staračkih« izjava o duhovnom životu) uvrstivši u svoje rusko izdanje god 1884. i svetoga Teodora Studita. Ne znam, što bi moglo biti razlogom za palamitsku eklektičnost: da li odsutnost hesihije kod Sv. Teodora, ili njegova privrženost rimskim papama, ili jedno i drugo, ili nešto sasvim deseto? — V. I. HAUSHERR, *Dogme et spiritualité orientale.* Tiskano prviput u RAM 23 (1947), a onda ponovno (što i citiram) u Majstorovim sabranim djelima: I. HAUSHERR, *Etudes de spiritualité orientale:* OCA 183, Roma 1969, s. 154—156, n. 31. Nagađanja o eventualnim motivima neuvrštavanja Teodorovih tekstova u grčku Filokaliju nisu Hausherrova nego moja.

natpastir velike i slavne crkvene pokrajine kod nas. S. Marija od Presvetog Srca u svome odgovoru, oduševljena tim izborom-imenovanjem, kratko mi je citirala ove riječi Sv. Teodora iz 4. pisma i primijenila ih na novog natpastira: »Neka se veseli Crkva, jer još ima stupova! Neka se raduje svećenički zbor, jer se zvjezdana svjetlila opet podižu svijetu ...« Nije, koliko se sjećam, citirala i završni dio druge rečenice, koji glasi: »... zvjezdana svjetlila koja znakovito sjaju onima u tami krivovjerja.«

13. Ne treba nam se, mislim, zadržavati na mišljenju, kako je Teodorovo revnovanje za pravi, duhovni život suvremenika — u samostanu i izvan njega — bio tobože oblik klerikalizma. Ovisi naime, što se smatra klerikalizmom. Teodor je dobro uvidio — dva stoljeća prije klinijevske reforme — da se Crkva sa svojim protivnicima u svijetu neće moći nositi, odnosno da se neće moći osloboditi carsko-laičke svemoći i u duhovnom pogledu (npr. nametanjem ikonoklazma), ako Crkva ne bude čista, kreposna, sveta u svojim članovima. Pa ako se takva duhovna obnova zove klerikalizmom, onda su klerikalci bili i oni mučenici i priznavaoci koji su, sve priznajući državu i društvene vlasti i moleći za njih, ipak ostajali vjerni svojoj Crkvi, braneći je i ne popuštajuć njenim protivnicima ni za jednu jotu, ni za jednu stopu. A svetost, na koju *Pisma* potiču, nipošto ne namjerava srušiti državu i na svjetovnom planu zamijeniti je Crkvom, nego samo hoće pomoći da se objavljena istina o slobodi Crkve Božje poštuje praktički i u javnom društveno-političkom životu.

14. Ni danas, na žalost, »ne postoji kritičko izdanje njegovih djelâ'«, pa je zato prevodiocu kao predložak služio grčki tekst *Pisama* kako ga je u 99. tomu grčko-latinske patrologije dao najveći francuski izdavač teoloških djelâ u XIX. st. Abbé Jean Paul Migne (1800—1875). To je zapravo izdanje koje je izradio (i djelomice na latinski preveo) francuski erudit Jacques Sirmond s. j. (1559—1651), a posmrtno ga objavio njegov redovnički subrat Jacques de la Baume s. j. Migne je uz to koristio i stručne napomene (zapravo studije) talijanskog erudita, kardinala Angelo Mai (1782—1854).

15. Povjesničari kršćanskih književnosti dijele Studitov opus na polemička, asketska, govornička i liturgijsko-pjesnička djela te na pisma. Ova su pisma jedan od najvažnijih izvora za povijest duha u Bizantu na prelomu 8. u 9. stoljeće. Pisma nam omogućuju da dobijemo sveobuhvatni dojam o Teodorovu djelovanju i nastojanjima, o njegovoj nesavitljivoj nepopustljivosti kad je bio uvjeren da je u pravu, ali i o njegovoj lijepoj čovjekoljubivosti, koja ga je također nemalo resila. Njegovo je dopisivanje bilo sabrano u pet knjiga, no od toga je sačuvano oko 500 pisama[5]. Od njih je kod *Mignea* izdano samo 278 i to: 57 u I. knjizi, koja sadržava pisma pisana u vrijeme prvog i drugog progonstva (godine 796—815), a u II. knjizi izdano je 221 pismo iz trećeg progonstva (godine 815—826). Taj bi se broj mogao još i povećati za dva dogmatska traktata u obliku pisama o štovanju svetih ikonâ.

16. Na kraju 99. toma *Migne* donosi i popis još neizdanih Teodorovih pisama što ga je načinio glasoviti erudit benediktinske Maurinske kongregacije Dom Bernard de Montfaucon[6] Od tih blizu trista neizdanih pisama, njih je dvanaest, po mome brojanju, bilo upućeno monahinjama i to: po tri neimenovanoj igumaniji i isto toliko monahinji Ani, po dva kanònikama, po jedno »Ani, patricijski i monahinji«, monahinji Mariji, sestrama Ireni i Kali. Čitanje tih rukopisa, mislim, ne bi mi činilo većih teškoća, jer sam na Papinskom istočnom zavodu dobro vježbao grčku paleografiju kod vrsnog profesora, sada već pokojnog Emanuela Candala s. j. Ali, na žalost, do samih spomenutih manuskripata nisam mogao doći. Da mi se to posrećilo, u ovoj bismo zbirci imali ne dvadeset i devet pisama upravljenih monahinjama nego četrdeset i jedno.

17. Možda će koga zanimati činjenica, da od dvadeset i devet ovdje prevedenih pisama monahinjama njih je čak devet upućeno jednoj te istoj monahinji Eufrosini. Ovo nas naime podsjeća na sličnu (neću

[4] H. G. BECK u: [H. JEDIN] *Velika povijest Crkve* III/1, KS Zagreb 1971, s. 59, n. 15.
[5] V. H. G. BECK, *Kirche* . . . 492.
[6] PG 99, 1669—1680.

nipošto reći simptomatičnu) činjenicu, da postoje upravo nizovi poučnih i pobudnih pisama koje su veliki crkveni Oci i teolozi pisali — ženama, nerijetko jednoj te istoj. Tako Ivan Zlatousti Olimpiji, Augustin Laeti, Ignacio de Loyola barcelonskoj građanki Isabell Rejadell, Franjo Saleški plemenitoj udovici, kasnije redovnici Jeanne Françoise Frémiot de Chantal, da spomenem samo neke »svete parove«, neka duhovna i sveta prijateljstva. Ja ne znam, da li su psihoanalitičari istraživali ta pisma i kakve su onda stručne zaključke izveli, ali u prepiski Teodor Studit-monahinja (kasnije igumanija) Eufrosina ne bi sigurno ništa »sumnjivo« našli, već zbog same činjenice, da je Teodor umirućoj Eufrosininoj majci Ireni-Miri obećao tu duhovnu pomoć. Uostalom, preveo sam, ništa ne ispuštajući, da čitate i sami se uvjerite.

18. Kod prevođenja sam nastojao da budem što vjerniji originalu ali sam u isto vrijeme vodio i računa o načinu primanja i shvaćanja kod naših hrvatskih čitatelja(ica). Tako sam bio prisiljen katkada proširiti izraz kakvim dodatkom, što onda u napomeni tumačim i opravdavam. Usudio sam se načiniti koji neologizam: da li uspjeli ili neuspjeli, o tome će suditi drugi. Sve poštujući — i teoretski i praktički — pravo hrvatskog naroda na vlastiti književni jezik, ipak sam bio slobodan da tu pokušam i neke iznimke. Naročito sam to u terminologiji smatrao nužnim iz dva razloga: jedno zato da spisi imadnu nešto istočnjačke i antičke patine, a drugo zbog jasnoće kod neprevedivih stručnih izraza. Takova je, recimo, riječ *ikonomija*, koja nije isto što i *ekonomija*.[7] Zato mislim da nisam ništa manje dobar Hrvat, što u prijevod i komentar ulaze riječi kao: *Gospod* (ne samo za starozavjetnoga *Jahve*, nego uopće za Gospodina Boga i *Kýriosa* Isusa Krista); *Nikeja* (ne: *Niceja*) pa: *monah(inja), zatvornica, akrivija, skima, iguman(ija)*, oblici *arhimandrit, Studit* (ne: *arhimandrita, Studita*), pa imena *Vasilije, Fevronija* . . . Ali *Eufrosinu* nisam pretočio u oblik sa protetičkom jotom: *Jevrosima*. Imam *Prinkipsko otočje* namjesto *Principsko* . . ., jer taj grčki toponim u Mramornome moru i danas glasi *Prinkiponison*. Zahvalan sam zato uredništvu SYMPOSIONa što mi na tom delikatnom području nije

smetalo. Neka mi ovdje bude dopušteno malo pitanje (na koje sebi ne znam odgovoriti): zašto se politika proteže na jezik često, po mome mišljenju, neumjereno, naime sa tendencijom da se pošto-poto istaknu razlike pa i one, koje nikako ne bi trebalo forsirati? Konkretno: Srbi kažu *rukomet*, ali namjesto slične (hrvatske) riječi *nogomet* radije uzimaju stranu *football*, odnosno pišu fonetski (s asimilacijom konsonanata, ali nepreciznim prenosom vokala, koga uostalom u književnom jeziku ni nemamo) *fudbal*. A obratno (ovo u vezi sa mojim prijevodom) Hrvati će radije reći stranu, grčku riječ *asket(a), asketski* (ili još radije: *asceta, ascetski*) negoli slavensku *podvižnik, podvižni čki* ..., jer te riječi dolaze od Rusa, Srba[8] ...

19. Možda će se ovakvo moje naziranje nekima činiti neobičnim, ali ja do smrti ostajem zakletim neprijateljem svake krajnosti, a svôm sam dušom za one klasične: *mēdèn ágan* i *sunt certi denique fines* ... Zar, uostalom, nije u hrvatskoj kršćanskoj terminologiji barem 6% grčkoga podrijetla[9]? Od svih rimokatoličkih Slavena, jedino Hrvati imaju itacizirana imena *Ilija, Isus* (ne Elijas, Jezus), a prevodilac (sa svojom redovničkom subraćom) radije uzima itacistički oblik *isusovac* negoli zapadnjački *jezuit* (ovo osim toga i zbog konotacije antiisusovačkih kleveta o licemjerstvu &c). Napokon, to naglašujem: *ja samo izričem svoje naziranje, a nikome ga ne namećem:* ta kakav sam to ja jezički autoritet? Nisam lingvist, ali mi je struka povijest pa bih i sa toga stanovišta rekao koju. Danas mnogi Hrvati udaraju u moderne, »evropske« žice. No i Grčka zemlja i helenska kultura pripadaju Evropi, Zapadu! Još u antici vis-à-vis perzijskog a kasnije i osmanlijskog Orijenta. Pogotovo u vrijeme Sv. Teodora: Bizant je, rekao bih, bio zapadniji a možda i evropskiji s obzirom na kulturu negoli Karolinška Evropa! Aachenskim su mirom godine 812. hrvatska područja bila podijeljena na dvije nejednake sfere, od kojih je veća bila pod vrhovništvom Franaka, a manja — ali kulturnija — pod Bizantom. Kakva bi to onda, molim, bila sramota imati

[7] Vidi niže 1. napomenu uz 25. pismo.
[8] V. P. BELIĆ, *Desiderata u jednom uspjelom rječniku*, OZ 33 (1978) 87.
[9] V. P. BELIĆ art. cit. 88.

u jeziku i kulturi bizantskih elemenata, ili — da budem posve konkretan — obnavljati ih u ovako skromnim razmjerima prijevoda bizantskog pisca iz 9. stoljeća? I to NB! danas, kad nam mladež do iznemoglosti svira i pleše prema neevropskoj (barem podrijetlom) muzici i ukusu? Nisam nipošto rasist, nemam ništa protiv crnačke kulture, ali ja se tu ipak ne snalazim, nikako da shvatim da bi ova morala imati čak prednost pred bizantskom uljudbom kod nas...

20. Možda će koga čuditi *sam naslov cijele zbirke*. Istina je, u originalu (tj. Mignevu izdanju) jedan odsječak Svećevih djelâ ima za naslov *epistolaì* (= pisma) bez dodatka. Tako smo to i mi uzeli na 4. stranici ove knjige, gdje su ona lijepa grčka slova plod mlade, sigurne i nedrhtave ruke jednog redovničkog novaka, koji je upravo zato i ostao anoniman. Ali naš hrvatski naslov označuje samo d i o pisama, naime pisma određenim naslovnicama, a ne sva pisma. Zašto baš: *monahinjama*, a ne *redovnicama*? Odgovaram: zato što *monahinja* i *redovnica* ne znače isto. Tko to ne vjeruje, neka pročita barem kanon 607 §§ 1—3 i kanon 604 u novom crkvenom zakoniku. Tako ondje *redovnik (-ca)* ili *religiosus (-a)* znači osobu koja je potpuno posvećena Bogu po žrtvi ljubavi, izraženoj zavjetima i zajedničkim životom — odvojenim od svijeta[10]. To je generičko, općenito gledanje na osobe ustanovâ posvećenog života. Ali jedan specifički oblik — uz ostale — tvore *monasteria monialium*, hrvatski: *samostani monahinja*[11]. Za isti pojam hrvatski prijevod dokumenata II. Vatikanskog sabora ima: sad *redovnice*[12], sad *samostankinje*[13] sad opet neprevedeno (ali sa jod da se izbjegne *hiatus*, zjev između vokala *i* i *a*): *monijales*[14]. Ondje nema izraza *koludrica*, koji je u Južnoj Hrvatskoj stoljećima posvećen baš kao i njegov muški pendant *koludar*. U spisima starih dubrovačkih pisaca sve vrvi koludrima, npr. *Život Sv. Benedikta* od opata Ignjata Đurđevića. Ali obje riječi dolaze iz grčkog te imaju u našim krajevima poznatije

[10] Hrvatski prijevod v. u: *Zakonik kanonskog prava proglašen vlašću Pape Ivana Pavla II* — GK Zagreb 1988, kan 607, §§ 1—3 (str. 276—277). Moja parafraza i opisna definicija prema elementima iz § 1.
[11] Kan 609, § 2 (ib).
[12] PC 16: II VATIKANSKI KONCIL, *DOKUMENTI* ... s. 323.
[13] SC 95 i SC 101 § 2: Ib. s. 51 i 53.
[14] U registru: *DOKUMENTI* ... s. 826.

varijante *kaluđer, kaluđerica. Koludrice* se — vjerojatno zbog jezičko-političkih tendencijâ o kojima sam govorio — nisu ukorijenile na hrvatskom Sjeveru, koji je nešto tolerantniji prema *monasima* i *monahinjama* (valjda zato što u hrvatski uđoše iz latinskog jezika).

21. U *Pismima monahinjama* — kao proizvodu evropskog (ne azijskog) Istoka i davnog IX. stoljeća — nalaze se izrazi, pojmovi i tvrdnje kojih svaki čitalac neće od prve (ili nikako) shvatiti. Zato sam napisao napomene. Kako su neke — po naravi stvari — morale biti poduge pa i po nekoliko stranica, to ih iz tehničkih razloga nismo stavili ispod teksta kao prave »fusnote« nego one dolaze kasnije, poslije čitavoga korpusa prevedenih pisama. Kao prave »fusnote«, na istoj stranici sa tekstom nalaze se samo biblijske referencije, označene slovima abecede a ne brojkama. Tu su i upozorenja na razlike između LXX, kojom se grčki Oci — pa tako i Studit — redovito služe i tekstovimâ prijevoda izravno iz hebrejskog originala. Što se tiče stvarnoga komentara u bloku *Napomene uz Pisma* (označenog »arapskim« ciframa 1, 2, 3 itd), rekao bih ovo: Ako se uzme u obzir da je prevodiocu — daleko od Zagreba, u Dubrovniku — bio pristupačan samo manje nego skroman znanstveni instrumentarij *plus armariolum mentis*, tj. staračka (zato ne uvijek sasvim pouzdana) memorija o pročitanim djelima pred više decenijâ, onda bi se čovjeku koji je već ugazio u osmi decenij života mogle i oprostiti — tako se barem on nada — sve manjkavosti i desiderata kritike. Naprotiv, on će biti zahvalan za svako dobronamjerno opažanje, kako bi u buduće više pazio kod sličnih pokušaja — razumije se, ukoliko mu Gospod milostivo udijeli još koji časak zemaljskog života u zdravlju, tjelesnom i duševnom, i dakako uz dobre biblioteke ...

22. Još moram napomenuti da se u češćem citiranju grčkih tekstova zbog tehničkih razloga (manjka grčkih slova) transliteracija u latinicu može lako shvatiti, osim što *omegu* pišem kao latiničko malo slovo *w*, a *etu* i *epsilon* ne razlikujem osim kada to smisao traži. U tom se slučaju na etu stavlja znak duljine, koji opet otpada, ako je ondje *(pro)perispomenon*, jer latinički *cirkumfleks* tj. znak dugosilaznog naglaska već po sebi pretpostavlja duljinu. *Jota subscriptum* stavljam poslije vokala — baš kao uz majuskule.

23. Stvarne napomene imaju nerijetko i ekumensku namjeru — bolje međusobno upoznavanje. Ako je potrebno bilo da se zbog aktivnijeg liturgijskog sudjelovanja mladeži po školama carske Rusije predaje crkvenoslavenski jezik, ako i današnja pravoslavna izdanja spisa duhovnosti daju svojim čitateljima uz biografske podatke obrađivanih osobâ također i rječnike malo poznatih izraza[15], onda treba još više misliti na tu pomoć, kad se radi o prijevodima iz duhovnosti kršćanskog Istoka priređenim za rimokatoličke čitače[16].

24. Na kraju prevodilac zahvaljuje dragom Ocu Božidaru Vidovu i uredništvu SYMPOSIONa za iskazano mu povjerenje, a svojim redovničkim poglavarima za dopuštenje da unátoč drugim brojnim poslovima smije i prevoditi.

25. Čitajući s pravim raspoloženjem ova *Pisma monahinjama* uvjerit ćemo se da sveta Majka Crkva nije pretjerala hvaleći Svetog Teodora bogoslužnim pjesmama na njegov liturgijski spomen (11. studenog ili novembra). U našem slobodnom prijevodu (također sa grčkog izvornika) dvije od njih glase ovako:

NA VEČERNJI:

Otpusni (tropar): glas plagalni četvrti (tj. osmi kod Slavena)

— *Orthodoxías hodegé*

— *Pravoslavija nastavniče*

Pravovjerja predvodniče,
učitelju pòbožnosti, žića poštenog,
vasione svjetilniče,

[15] V. npr. skraćeno izdanje: *Pouke Starca Siluana* u biblioteci NEIMARI I PISARI 9, izdaje Pravoslavna narodna hrišćanska zajednica... Krnjevo 1981, str. 175—180 i 181—183.

[16] Jedan takav pokušaj — ali ne kao komentar samo jednog ili drugog istočnog teksta, nego više-manje za sve uopće — dao je, u suradnji s jednim kolegom, naš zemljak iz Lipovljana a sada umirovljeni župnik Žumberčana u SAD O. Dr. Vladimir Vančik u uspjelom džepnom rječniku istočnokršćanskih realija: *Greek Catholic Dictionary* by Rev. Basil Shereghy, S. T. D. and Rev. Vladimir Vancik, S. T. D. Pittsburg 1951 (71 str). Odličan priručnik: ipak mi je žao što ondje nisam našao člančića ni o *ekonomiji* ni o *ikonomiji*.

Bogom-nadahnuti monasima uzore,
Teodore premudri!
Poukama svojim Ti sve prösvijetli,
liro Duha!

Kristu Bogu Ti se moli
duše da nam spasi On!

(Nepoznati autor)

NA JUTRENJU:

Kondak: glas drugi.

— *Tòn asketikòn isángelón te bíon sou*

— *Postničeskoe i ravnoangel'noe žitie tvoe*

Isposnički svoj
život anđelima jednak
junačkom Ti borbom ösvijetli.
Anđeoskim sustanarom,
Božjim blaženikom posta, T(e)odore,

s njima Krista, Boga našeg
moli neprestance, moli za nas sve!

(Nepoznati autor)

P I S M A

SVETOGA NAŠEG OCA I PRIZNAVAOCA TEODORA, STUDITSKOG POGLAVARA

I

PISMA ZA PRVOG I DRUGOG PROGONSTVA
(796—815)

1. pismo:

*Monahinji Ani**

Uči je kako treba moliti.

Mislio sam da je blažena moja mati umrla, no ona je još, kako se čini, na zemlji. Tä što bi ona još namjeravala činiti više nego što Ti sama činiš majčinskom brigom meni nevrijedniku? Ali premda sam ja grešnik, ipak vjerujem Gospodu da ću ti u ime svoje nevrijednosti uzvratiti vjernom zahvalom i postizava njem svega što želiš i moliš. Osim toga, dovoljno je ono što se dogodilo. O tom sam odgovorio u prošlom pismu. No Ti si naprotiv nastojala da se više žrtvuješ, sve većom darežljivošću.

Po čemu da se i sada ne sjećamo tvoje bogoljubnosti? — Po haljinama, po svetoj oltarskoj opremi, po hrani i piću: odasvuda si nas zapanjivala! Stoga prestani s darovima te se postojano nadaj božanskom uzdarju! Ne, ne laže Onaj koji reče, da će za hladnu čašu dati plaću *(a)*.

Kao da govoriš, kako ti je žao što ti briga za dijete' ne ostavlja vremena za nužno posvećivanje vlastitoj duši. Ali može Bog i da dovrši odgoj dobra djeteta i da Tebi omogući kako bi u svemu imala uvjetâ za duhovni život te spremnim srcem pristigla na izlazak iz tijela. No postiti i trpjeti bijedu ne možeš, budući da si bolježljiva tijela. Samo i to vedro podnòsi te prikazuj Gospodu ono što već možeš da tako obiljem pòniznosti nadomjestiš ono što manjka askezi.

Ti želiš da budeš poučena kako treba da moliš?

* I. Knjiga, 42. pismo: PG 99, 1061—1064.
[a] Usp. Mt 10, 42; Mk 9, 41

— Pa to je već sam Gospod naučio: da govorimo OČENAŠ, a ne tražimo ništa prolazno nego kraljevstvo njegovo i vječnu pravdu. Jedino su još Oci odredili, da prvo mjesto mora imati zahvaljivanje Bogu, a zatim priznavanje — njemu — naših grijeha, kako bi se i zadobilo njihovo oproštenje i postigle druge spasonosne stvarnosti.

Kada dakle misliš moliti, onda zahvaljuj Gospodu i Vladaru što te je iz nebića preveo u opstojnost, što te je otkupio od svake zablude pozvavši te od poganske bludnje, od heretičke bludnje i udostojivši te da budeš pričesnicom njegove spoznaje. Zatim što je u Tvojoj nutrini pripravio raspoloženje za monaško i anđelima jednako življenje poslije uživanja u bračnom životu. Već sama pomisao na to kadra je da gane dušu na kajanje i prolijevanje suzâ: otuda slijedi prosvjetljenje srca, slatkoća duha, želja za Bogom. A kad se ova nađe u srcu, onda se odbija bilo koja zloća. Kada na taj način staneš uzdavati Bogu zahvalnice, priznaj mu i govòri:

»Ti znaš, Vladaru, koliko ti sagriješih i koliko griješim svaki čas: znaš i ovaj grijeh, i onaj prekršaj...« A spominji se i onih grijeha kojih ne znaš! Samo ne prevrći u pameti onih kojih bi ti zorno sjećanje moglo duši nanijeti štetu!

Otuda će ti svanuti milost pòniznosti zajedno sa skrušenošću srca i strahom od Božje kazne. Poslije toga traži, vapij, moli Gospoda svoga za oproštenje svega toga, za snagu da bi se ubuduće mogla njemu zahvaljivati pa govòri:

»Nikada više, Gospode moj, Gospode, neću ti griješiti, nikada više neću voljeti išta drugo osim Tebe koji jesi pravo pravcato Dobro. A ako bih te opet uvrijedila, padam ničice pred tvoje milosrđe, moleći da mi dadneš snage te se počnem onako vladati kako bih se Tebi svidjela!«

Pa ako ti na um padne što drugo da bi bilo dobro izvesti, i za to vruće moli! A poslije toga zazivaj Svetu Bogorodicu da ti se smiluje; svete anđele i onog anđela, koji je čuvar Tvog života, da te čuva i pazi; Preteču, apostole, svete sve i one koje po svom izboru običavaš zazivati, kao i onoga koji se dotičnog

dana liturgijski spominje. Čini mi se da opća sila molitve uključuje u sebi sve ovo, pa makar svatko drugim riječima moli i nipošto istim. Niti naime sam molitelj isto u samome sebi ne govori posvuda, no ista je milost — meni se čini — nužna svima.

Zdrava dakle bila moleći kako i treba! I da si svaki put bolja, a samu sebe predaj Gospodu — kao osobu njemu dragu zbog savršenog življenja!

2. pismo:

*Igumaniji Ani**

Hvali njenu zauzetost za monahe

Zašto si se nećkala pisati i obavijestiti nas o problemima svoje bogoljubnosti? Zbog toga mi nećemo ništa više propustiti: jedno zato što smo već jednom otvorili svoja skromna usta, a drugo zbog Tvoje Bogom potaknute revnosti i žarke pobožnosti. Doznajem naime da se Ti neprestano baviš dobročinstvima prema našoj braći pa priskačeš amo-tamo i čovjekoljubivo primaš svakog namjernika prateći ga pobožnim riječima kao slugu Kristova.

O prekrasnog li Tvoga djelovanja! O pažljive ti svete duše za božanske stvarnosti! A nije to ni jedino! To začinje ostale vrline, odnosno ističe Tvoju duhovnu plodnost. Jer niti je moguće da ne miriši onaj koji raznosi miomirisne pomasti, niti da ne svijetli onaj koji svjetlo nosi. Zato se po tome i razaznavaju svagda i svugdje — osobito u vrijeme progona Krista radi — oni koji su ljubitelji svetosti i bogòsretni[1] od nekih, koji su prijatelji zloće i lišeni dobrote, makar ovi izvanjskim držanjem i hinili kako im je u nutrini lijepo...

* I. knjiga, 54. pismo: PG 99, 1108.

II

PISMA ZA TREĆEG PROGONSTVA (815—826)

3. pismo:

*Monahinjama**

Potiče ih na život savršenosti.

Dobar glas o Vašoj čestitosti odjekuje u meni i ja mu se nevrijednik radujem. Naročito stoga, što ste Vi krv i duh čovjeka Božjeg i zajedničkog oca. A još se daleko više stadoh radovati i slaviti Boga kada doznadoh, da ste dosada ostale neokaljane bilo kakvim zajedništvom sa krivovjercima. Svakako treba da one kojima je tijelo nepovrijeđeno budu djevice i vjerom! Ta preljub je, o premudre, imati udjela u takvu zajedništvu od kojega neka Vas do kraja netaknutima čuva Gospod, koji Vas je zavjetom djevičanstva sebi zaručio. Ovo je moja prva riječ.

Ali zašto od mene grešnika tražite pouku? Ta Vi ste Bogom poučene po milosti Kristovoj. Obadvije naime i potječete od pobožnih roditelja, i znanjem se odlikujete, i svojim životom dokazujete nauku o zapovijedima. Pa ako ipak nešto i od nas neznalica trebate, onda je to strah Božji: taj valja tražiti. Čim ga naime čovjek u srce primi, odmah mu svjetlo zasja, strasti stanu slabiti. Otuda kajanje, suze, mržnja na svijet grijeha, čežnja za nebesima. I kakvo li sve drugo dobro ne dolazi odonud? To je dakle stanovanje Božje u nama. A gdje je Bog, ondje je izvor dobara — mir, radost, ljubav ... Zaklinjem Vas dakle ja nevrijednik, da gledate ne na bliske primjere, pogotovo ne na licemjerno vladanje veoma mnogih monahinja, vladanje da tako reknem mlako i zbrkano, nego da se ugledate na lijepe uzore, kojih živote

* II. Knjiga, 19. pismo: PG 99, 1176–1177.

imate u svojim rukama, živote koji sijevaju proplamsajima božanske ljubavi, jer ni slikar ikonu ne slika prema ružnim nego prema krasnim i još od davnih vremena odličnim ikonama.

Što je ono što upoznaste na osobama tih uzornih života? — Oslobođenje od vezâ zlih sklonòsti; bijeg od muških pogleda koliko je to moguće; ponizno osjećanje, nečišćeno odijelo, oboren pogled, uho koje bježi od beskorisnog slušanja, usta koja govore o božanskim predmetima, tijelo pokorom pokoravano. Tako su naime one pobijedile osjećanje püti, budući da je i *püt požudna protiv duha* — kako je pisano — *a duh protiv püti, i to se protivi jedno drugom (a)* pa imamo rat bez mira. Stoga nam se valja svaki dan — rekao bih čak svaki sat — junački sa strastima rvati, ali pò Bogu i sà Bogom, da kroz mnogu borbu pobijedimo neprijatelja koji je žedan naše propasti. Njegovo oružje konačno ne pogađa osobâ koje su budne i pažljive. Istina, nemoguće je da čovjek u toj borbi ne bude savladavan i bijen s obzirom na grijeh — ali ne smrtni — riječju i mišlju i tome sličnim. No borbu mu valja što prije obnoviti i čvrsto stati na položaj dužnosti. *Ta tko bi pojmio prijestupe(b)*?! I tko bi se mogao dičiti da ima čistu dušu? I onaj, koji živi u Gospodu, jest u tjeskobi, jer *mučan je i tijesan put koji vodi u život(c)*, kao od prijekih još preči! A kada dođe konac borbama, tada ćete Vi, zaručnice Kristove, znati što Vam je donio Vaš način života: bit ćete naime uzdignute po dobrim anđelima u neizrecivoj radosti i ući ćete u nerukotvoreni trijem, u nebesku ložnicu da svestrano vjekujete s Gospodom.

Bilo bi još toga da reknem, no kad uzmem u obzir da sam prekoračio mjeru pisma, onda moram prestati sa svojim govorom. A za to, meni grešniku, podarite svoje svete molitve!

[a] Gal 5, 17.

[b] Prema LXX Ps 18, 13, dok prijevod sa hebrejskog izvornika u hrvatskoj BIBLIJI (izdanje STVARNOSTI i HKD Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1968 — odsada kratica BST) u Ps 19,13 glasi: »Ali tko propuste svoje da zapazi?«

[c] Mt 7, 14.

4. pismo:

*Monahinjama Megaloji i Mariji**

Prigodom smrti starješine

Vaše je pismo puno počitanja i uvod mu je mudar.

A vijest? Što da reknem? Žalosna — ili uzročnica radosti? Moj se Otac odseli, Kristov priznavalac, drugi Job, dika monaha, promicatelj ljubavi, od sviju ljubljeni muž, Božji čovjek, oko mnogih suzâ, um — ljubitelj učenja i prebogat bogospoznanjem, sav u poniznosti i širok u pronicavoj svijesti, na daleko glasovit još prije oblačenja monaške shime[1] te prema monaškoj savršenosti najizvrsniji. Bio je zarobljen božanskom ljubavlju pa je, dosljedno, zamrzio svijet grijeha. Kristu je besplatno dao sve svoje bogato imanje. Zatim se odijelio od slavne supruge[2] i roda i prijateljâ i drugara; napustio je ovozemaljski visoki položaj u društvu, kuću, grad, domovinu — a sve to u cvatu svoje dobi! Bio je čovjek pristala lica i visoka stasa, krepka tijela i odličan na oba područja dobara — vidljivih i nevidljivih. Pa da tko rekne i više od rečenoga, ipak još ne bi dostigao kreposti ovoga muža. On je preminuo, uzišao je ka Gospodu.

Gdje i kako? Mučno je otrgnut od svoga stada zbog nesnosne bolesti. Zatvoren u gradu kroz druge dvije godine pa i više. Zatim prognan na neki otok, gdje je i završio ispovjedalačku trku za Krista.

Ta mi muka nije nešto bolno, nego nešto silno radosno. On i nije umro nego se preselio u vječnu domovinu: zemlja ga ne pokriva jer ga je nebo dočekalo. Njega prima zbor priznavalaca i jednoga šatora složna zajednica asketâ, gdje je Svjetlost istinita, gdje je blaženo počivanje zbog kojega se on — asketski i priznavalački — i prihvatio naporâ i tjelesnih mukâ. Sada, ovo je meni svečanost, praznik, veselje! Ali i svima pravovjernicima koji odaslaše svog zagovornika k Bogu, sutrkača uz dosadašnje preteče — mučenike. Neka se veseli Crkva, jer još ima stupova! Neka se raduje svećenički zbor, jer se zvjezdana svjetlila opet podižu svijetu. Zvjezdana svjetlila koja znakovito sjaju onima u tami krivovjerja.

O Oče, Oče! Kako je divan tvoj put! Kako je čista uspomena na tebe, kako je blaženo sjećanje! Sav si sjajan, sav si mio. Kad te čovjek vidi, tko te ne bi zavolio?! Kad se s tobom sretne, tko ne bi sladosti osjetio? Tvoje je društvo poželjno, tvoja krepost značajna. I što još na kraju? Spominji se tako stada svoga, i mene sina svoga makar najmanjega i kukavnoga! Ti znadeš za ljubav prema tebi koja je u meni, i ja znam za onu u tebi prema meni. Pomaži cijeloj Crkvi kod Gospoda! Moli i za mene jadnika, moli da brzo dođem k tebi na onaj način kako si i ti ovdje završio. Ovo su moje molitve kod zajedničkog Oca.

A vas zaklinjem, da ne izdate vjere i da sveto živite,[3] jer ste obadvije i njemu i međusobno bliske: jedna kao supruga[2], a druga kao suprugina krvna rodica, kako biste se s njime naužile vječne slave.

5. pismo:

*Zatvornici**[1]

Razlaže načela samostanskog života, a ujedno potiče na ustrajnost u pravovjerju.

Pročitao sam pismo Tvoje bogoljubnosti. Ali kakva je to pohvala koju si iskazala nama — i samim potrebnicima svakoga dobra? I kakva je to molba za govorom pouke, kad mi ne možemo ni vlastitu žeđ utažiti a nekmoli još ostalom svijetu pustiti potoke za natapanje?! No budući da je pisano: *Svakom koji od tebe ište, daji(a)*, a to onda primi kakvu-takvu kratku pouku od naše sirotinje!

Kod ljudi koji žive u svijetu oko se duha može tako očistiti da nesmetano upire pogled u samu ljepotu slave Božje, jer kao da ga neko mrcvarenje tjelesnih sklonòsti čini kratkòvidim. A nama koji se svega moramo odricati i kojima je zapovjeđeno da samo križ Kristov dižemo, nama je bogozrenje lako, a to znači: ništa drugo ni imati ni pomišljati nego samo to, kako da Gospodu omilimo, da mu čista srca služi-

* II. knjiga, 29. pismo: PG 99, 1197—1200.

* Pismo II/43: PG 99, 1245—1248.
[a] Lk 6, 30.

mo, raskinuvši sa svakom tjelesnom sklonošću. Neka dakle područje Vašeg dragovoljnog zatvora bude Božji grad, iskićen zlatnim savršenostima! Neka ključevi budu ne samo za tijelo nego — i te kako — i za duh! Dolikuje dakle da izbjegavate poglede muškaraca[2], krvne veze, prijateljstva sa svim svijetom.

A Vi se međusobno tako družite da imate jednu dušu i jedno srce nasljedujući one koji od početka — u apostolsko vrijeme — uzvjerovaše. Igumanija neka Vas tako vodi kao da ima Kristov karakter: najprije vršeći a onda tako i učeći*(b)*. Neka nipošto ne propusti da ono što zapovijeda i sama pokazuje svojim djelovanjem. A podložnica neka tako sluša i pokorava se kao da svoju poslušnost vrši za samoga Krista. Gdje se to događa, ondje je i plod svakog dobrog djelovanja, a gdje toga nema, ondje je upravo sve protivno: sumnjivo drugovanje, svadljivost, mrmljanje, vlastito maloposjedovanje, tašto nadimanje, neuredne sklonosti i jednih prema drugima i prema onima vani, i to bilo po liniji roda bilo po kakvom drukčijem prijateljstvu.

Evo dakle kratke opomene o istom predmetu: ja Vas nevrijednik zaklinjem, da sa životom nastojite postići i uzornu vjeru. Nemojte nipošto biti u bilo kakvoj vezi sa herezom kristomaha[3] koja se ništa ni ne razlikuje od židovstva. Ta zabluda poriče Kristov pranacrt o našem spasenju kada zabacuje časne ikone istoga Krista i Bogorodice i sviju svetih. Ikona je naime jednako vrijedna[4] štovanja i poklona kao i njen prototip. Tako je to npr. kod Kristova životvornoga križa i njegova prauzorka. Nemojte dakle Krista poricati Vi, koje ste kristonositeljke svojom svetom odjećom[5]! Nemojte stoga da Vam propadnu toliki napori što ih podnosite provodeći život u djevičanstvu i dragovoljnom zatvoru, niti da pristanete uz neprijateljsku partiju, što bi bio užas i samo pomisliti i reći! Nego znajte da ni život odvojen od prave vjere, ni opet vjera odvojena od božanskog djelovanja ne može spasavati[6] ... pa zato — udružujući i jedno i drugo — svijetlite na slavu Božju, na sjaj Crkve, na postignuće obećanih vječnih dobara.

A molite se i za nas grešne da se spasimo!

[b] Dj 1,1.

6. pismo:

*Monahinji Mariji**

Ne protivi se, da se iz straha pred progonom skriva u civilnom odijelu.

Pročitah Tvoju cijenjenu cedulju i upoznah Tvoje pobožno razmišljanje da se naime povodiš za istim raspoloženjem onoga blaženog Oca — trpjeti za Krista. I to s punim pravom: neka se pokaže da jedno tjelesno srodstvo ima i jedno mišljenje, i da se ono ni po vjeri ne razlikuje. Hvala dakle Bogu što Vas je tako zbog straha i ljubavi prema njemu međusobno evanđeoskim mačem tjelesno rastavio, da Vas opet jednim Duhom i osjećajima duševno spoji.

Nastoj dakle, gospođo moja, da budeš vrijedna istoga udjela s njime, i da se s njime sastaneš ondje te zauvijek budeš s njime, izabravši onoga, kako je i on Tebe izabrao. Tâ on se s velikom ljubavlju i uvelike brinuo za Tvoje spasenje, što je poznato i meni, budući da je svoje djelovanje povjeravao mojoj nevrijednosti kao sinu.

A što se zbog progona moraš izvana prikrivati građanskim odijelom — i to samo na kratko vrijeme i umjereno — toga se doista i našlo kod svetaca zbog neke nevolje. Uostalom, ne znam što bih rekao. Ako bih naime odredio da odbaciš prikrivanje, Ti bi mogla reći kako nisi sposobna za mučeničko svjedočenje, jer će te vući i na mučila. A ako te opet ovako pustim, za to nemam svjedočanstva u Sv. Pismu. Pa kako se dakle radi o dva zla, onda je bolje da si potajna monahinja[1] negoli da — ne mogavši izdržati muke — staneš zajedničariti s određenom herezom te odstupiš od Krista, u kome će zauvijek biti Tvoj udio.

7. pismo:

*Monahinji**

Poticaj da za pravovjerje bude spremna i na mučeništvo.

Ovaj sadašnji čas takav je da nas sili te se brinemo za druge. Jedno nam je naime dostojanstvo, istog

* Pismo II/52: PG 99, 1264.
* Pismo II/53: PG 99, 1264—1265.

smo naziranja i zajedničkog vjerovanja. U jednu je Crkvu ili savez Bog sazvao sve one koji se drže istine i nju ispovijedaju. Kao što dakle članu iste samostanske zajednice nije neopasno ništa ne mariti za suučenike ili igumanu nikako se ne brinuti za polaznike škole, isto je tako i sa svim ostalima, jer — kako je rečeno — mi smo jedna Crkva zajedničkog života. Evo, ja te ovim pismom pohađam i pitam: »Kako si u Gospodu, duhovna Sestro? Jesi li ustrajna u lijepom ispovijedanju Krista? Čuvaš li — uz pomoć Duha — nepokolebljivo zalog vjere? Osjećaš li se jakom u Bogu ne plašeći se pakosnih bezvjeraca?«

Drži se! Samo junački! Budi još jača, što više, budi toliko čvrsta da mogneš pjevati sa svetim Davidom: *Neću strepiti i kad se pokoleba zemlja i kad se stanu seliti gore u srce morsko(a)!*

Doista, onoga koji je uistinu utvrđen u pravovjerju, toga je potpuno nemoguće odvući od ljubavi Kristove: njega ne mogu od nje rastaviti ni ugnjetavanje, ni tjeskoba, ni glad, ni progon, ni pogibao, ni mač*(b)!* Tim se pouzdanjem usavršiše svi sveci: neka se istim i Tvoja časnost usavrši! Tä nisi manje plemenita od Tekle,[1], Fevronije[2] i njihove blažene družbe — jer Ti si kći Božja, zaručnica Kristova: kao i one tako si i Ti sama! Zbog istog je to razloga tako i sada: eto ti mučeničkog svjedočenja kao i onda! Podnòsimo dakle, zaklinjem te, ne samo tjeskobe u kojima se sada nalazimo nego, ako nadođu, i sve one koje sam maloprije spominjao! *Bog nije pristran prema osobama(c).* Istom nas onom ljubavlju ljubi kojom je ljubio i one iz davninâ.

Da ti ukratko reknem: budući da mi je poznato kako Tvoja časnost i kod kuće i kod drugih ima utjehâ, ipak i od nas neka znadeš, da s Tobom osjećamo kako i dolikuje, ali i to također da nas grešnike krijepiš molitvom.

[a] Ps. 45, 3.
[b] V. Rim 8,35.
[c] Dj 10,34.

8. pismo:

*Monahinjama**

Hvali trideset monahinja, koje su Krista radi — pretrpjele i zatvor i bičeve, te ih sokòli na ustrajnost.

Ako išta drugo, onda treba da ja bijednik Vas, Gospodnje i Sestre i Majke kako reče sama Istina*(a)*, i riječju potičem i svjetujem i bodrim. Vi ste Krista radi podnijele i gubitak duhovne majke, i međusobno rastavljanje, i otimanje svetog samostana, i zatvaranje u tamnicu, pošto ste još i prije toga batinane svjedočile za istinu. Nego kakvu bih mogao izreći Vas dostojnu pohvalu?

Kad su zastranili zajedno i vladari i podložnici te iz straha od smrti odbacili Gospodnju riječ, onda se u ovo naše vrijeme čitavo bratstvo jednoga samostana, njih trideset na broj, zajedno monasi i monahinje[1] (premda je od njih — sasvim neznatna — manjina i odustala), tako se članovi tog bratstva duhom složiše i tako za Kristov boj povezaše, da se to sve može porediti sa drevnim vremenima. Tu se pokazala sličnost sa svetom Četrdesetoricom[2] i sa nekim drugim blaženim borcima.

O kako ste blažene vi, koje ste jedna drugu nadmašivale u žarkoj revnosti, a sve zajedno jedna drugu čeličile za stadion svjedočenja. O prizora dostojna anđeoskih zborova; prizora mučeničke zajednice, prizora Bogu mila, koga ste radi i muke podnosile.

Amo, dakle, kćeri nebeskog Jeruzalema, mladice one prave Loze, nehinjene učenice Riječi: vesèlimo se bogodolično! Zahvaljujmo Kristu, koji Vam ömogući podnošenje onoga što je već prošlo. A sada spremajmo se na ono što dolazi! A što je to? — Ako bi to imali biti ponovno bičevi, ili tamnice, ili vatra, ili mač: nipošto uzmicati, nego biti spremne da sve podnesete — sa Kristom! Mi ćemo s njime biti jaki, jer On reče: *Onome koji vjeruje sve je moguće(b)!*

Gledajte, kakvih li proslavâ! Uostalom, što su drugo buduće nagrade, nebesko carstvo, neizrecivo milje?!

* Pismo II-59: PG 99, 1273.
[a] V. Mt 12, 50. Mk 3, 35. Lk 8, 21.
[b] Mk 9, 23.

Neka stoga nijedna ne podlegne Sotoni! Neka nijedna od vas tridesetero ne ljubi života kao onaj jedini od Četrdesetorice! Oni su uzor uzdržljivosti, a Vi ste slika Svete Trojice: tri puta deset pomnožene. Takva je ova naša bijedna pobudnica. A Vi mi, triput blažene Majke, uzvratite svetim svojim molitvama za putovanje k spasenju!

9. pismo:

Kanonikama[*1]

Zahvaljuje za dobročinstva što su ih iskazale Naukratiju i drugim Kristovim priznavaocima.

I u prijašnja smo vremena primali odlične dokaze Vaše plemenite naklonosti prema našoj nevrijednosti, ali naročito sada, tako da smo upravo izvan sebe vidjevši koliki su i kakvi Vaši darovi. A zatim nas je o tome poučio i poštar, koji je stvar svojim očima gledao: kolika Vas obuzima i štedljivost i briga da se smilujete, sažalite, da nahranite, napojite, obučete — kako Vas nešto upravo goni da izvršite koje dobro našoj nevrijednosti, kadgod se pojavi neka nova životna potreba. Kako ste nastojale upoznati djelo da ga i izvršite!

Pa zar onda i nije pravo da za to zahvaljujem Bogu ja koji nađoh duhovne i majke i sestre? Zar nije onda nužno i dolično da pjevam himne Vama, koje čitavim srcem Boga tražite? Radujte se, majke i kćeri u Gospodu! Radujte se, marne izvršiteljke evanđeoskih zapovijèdi. Radujte se, ljiljan/k/e duhovnog polja, koje se nalazite usred trnja — s obzirom na mjesto, ali koje ste — s obzirom na ćudoređe — daleko, daleko od heretičkog trnja odbjegle[2]. Raduj se, lijepa družbo ljubavi, i za služenje Bogu međusobno povezana! Kolika li je Vaša po Bogu sloga, zajedništvo ljubavi, i život u samoći!

Raduj se, gospođo gospođe! Majko majke! Voditeljico voditeljice! Ujedno i poglavarico i podložnico! Kako je divno Tvoje djelovanje i zanimanje: i da

* Pismo II/60: PG 99, 1276.

ubireš nagradu poslušnosti i da poglavarici daješ podršku. Raduj se, voditeljico i podložnico! Ono prvo mnogima, ovo drugo jednoj. Blago Tvojoj mudroj savjesti: i kad upravlja i kad je upravljana i kad vodi u luku spasenja.

Kratka je ovo bila pohvala. Ali iz ovo se malo riječi mora mnogo toga zaključiti. Neka Vam Gospod uzvrati nagradom mjesto nas: nagradom mjesto ekonoma i bilo koga drugog, koji je od Vas dobro primao! Još se čuvajte, zaklinjem Vas, pogubne hereze, jer zajedničarenje s njome jest — otuđenje od Krista. O kad biste svoj način života učinile još svijetlijim: zlatnim konopom ali od mnogih nepletenim[3]! Da tako obostrano ukrašene, s upaljenim svjetiljkama uđete u zaručničku ložnicu Gospodnju te stanete uživati vječna dobra!

10. pismo:

*Zatvornici Eufemiji**

Potiče je da Zaručniku Kristu služi svom dušom.

Premda smo propustili da češće pišemo časnosti Tvojoj, ali zato ipak nismo zanemarili spominjati je se u Gospodu: i zbog zajedništva u monaškoj odluci i zbog nesebičnog, velikodušnog izbora. A što je najvažnije, Ti si se, kako doznajem, već od prve mladosti odlučila za život nošenja križa, a k tome još i za trajni boravak u dragovoljnom zatvoru. O koliko vrijediš, Zaručnice Kristova!

Ali na jedno bih te podsjetio, brinući se duhovno za Tebe kao za sestru. Nastoj, gospođo, nastoj da ugodiš svome Zaručniku! Ti si kao zaručnica sa sebe svukla svaku drugu sklonost: cijelo srce i dušu i sve svoje osjećanje, usmjerujući ih ljubavno samo na svoga Zaručnika. Ako tako biva u ovom propadljivom i prolaznom svijetu, koliko onda više mora tako biti u nepropadljivom i besmrtnom! Tako moramo i mi — po istom načelu — biti raspoloženi pred Gospodom i

* Pismo II/69: PG 1297—1300.

Vladarom, nikada se ne zasititi ljubavlju njegovom. I po istom načelu: ne postojati ni za bilo koju pogubnu nasladu! Jer i On nas silno ljubi i kao da je izvan sebe od nesvagdašnje ljubavi. Tà nije li zbog Tebe — On koji je Bog — uzeo obličje sluge, koje sada obeščašćuju ikonoborci[1]? Nije li On koji je bogat — za Tebe osiròmašio? Nije li podnosio svakojake muke: poruge, pljuvanja, pljuske, bičeve, križ i smrt? Tako dakle treba da svaka duša bude raspoložena kao da su te muke podnesene za nju jedinu — kao i za svaku drugu — te i ona stane Kristu uzvraćati željom, ljubavlju i patnjom. Pa ako se za to možda i ne pruži prilika, ipak se ono duševno raspoloženje prihvaća kao i samo djelo, jer dobri Bog voli tako nagrađivati.[2]

Evo, to iznesoh, ne u tom smislu kao da toga ne bi ni sama znala, nego kao čovjek koji je s Tobom jedne duše u Gospodu.

11. pismo:

*Nikejskoj igumaniji**

Čestita joj zbog postojanosti u vrijeme progonâ.

Dobri glasovi o tvojoj čestitosti još su nas i prije tjerali da ti pišemo. I sada, oslanjajući se na iste dobre vijesti, i pišemo i pozdravljamo Časnost Tvoju. Povlađujemo ti i blaženom te nazivamo, jer si rado prihvatila da za Gospoda podnosiš ugnjetavanja i stješnjen prostor, ukidanje manastira i bacanje u progonstvo, a možda još povrh toga i koji drugi dokaz ispovijedanja pravovjerja. To su djela koja zaslužuju pohvalu i priznanje, to su okršaji i bitke Kristove zaručnice i — što još više zapanjuje — neumanjena svetost podložnih Sestara: jer premda su zbog pravovjernog priznavalaštva i one zajedno s Tobom lišene imetka, ipak su se junački držale i kad su bile biče-

* Pismo II/91: PG 99, 1341—1344.

vane i kad su bile izagnane: one su proslavljale Boga u svome tijelu i u svom duhu.

O borbi! O uspješna li odgoja! Kakvo poglavarstvo, takav i upravljani dio društva. Kakva učiteljica — takve i učenice! Tebi pristaje ona riječ: *Evo mene i dječice moje, koju mi dade Bog(a)!* To su djevojke borbene, hrabre, radije ljubiteljice Krista negoli ljubiteljice tijela, to su one koje sve smatraju za smeće samo da Krista postignu*(b)!* To su one koje svoje udove Kristu posvetiše samo da svom Dragom omile! Svrstane su među priznavaoce, ovjenčane s mučenicima s obzirom na ono što je prošlo.

No, Majko, budući da *se nitko ne ovjenčava ako se nije prävo borio(c)* — a to »prävo« znači: do kraja se odlikovati vjerom i životom — zato Vas zaklinjem i opominjem, da *živite dostojno poziva kojim ste pozvane: sa svom skromnošću i blagošću(d)*, sa sigurnošću gledom na ono što slijedi, da nas ne zarobi hereza koja poriče Krista te još uvijek mahnita!

Ne dajmo se nimalo zavesti da ne obdržavamo ustaljena pravila asketskog života, nego činimo sve na slavu Božju! Svestrano svjedočimo svjetlom Zapovjèdi![1] A ja vjerujem da to Vi i činite na hvalu slave Kristove, na vječnu Vašu proslavu.

O da se kojom srećom mogne reći: »... i na proslavu nas — grešnikâ!« Jer ako smo braća-sestre po jednom Ocu, onda jedni drugima koristimo! Tako napore sviju svi mi smatramo — i to ne bez prava — svojom vlastitom slavom.

Molite za nas! U duhu Vas pozdravljam. Gospod Isus Krist bio s duhom Vašim! Amen.

(PS) Čuo sam da dugo postiš i to mi bjè milo. Samo, budući da je najbolje u svemu se držati mjere, opominjem te, da budeš umjerena pri tome, kako bi tijelo bilo u pokornosti ali tako ipak da ne oslabi za vršenje zapovijèdi.

[a] Hebr 2, 13, odnosno Iz 8,18 ali prema LXX.
[b] V. Fil 3, 8.
[c] 2 Tim 2, 5.
[d] Ef 4, 1.

12. pismo:

Gordinskoj igumaniji[*1]

Hvali članice ovog samostana zbog postojane vjere i nastojanja oko pravog duhovnog života.

Ovaj je mali spis zamolio od nas ljubljeni nam brat Antun rekavši kako sam već davno bio obećao da ću to učiniti. Pa zato dakle, a i zbog od Vas poslanih Sestara, evo vam zborim i pozdravljajući Vas kao Majke, kao Sestre u Gospodu.

Sjećam se susreta s Vama i požrtvovne ljubavi koju mi iskazaste u Njegovo ime.

Izbjegavajući zajedništvo sa hereticima, čuvale ste se besprijekornima od ovoga svijeta*(a)!* Gledajte dakle, svete duše, i u ono što dolazi, budući da je već tu[2] ....

13. pismo[1]:

Djevici Eudokóji[*2]

Zahvaljuje za usluge što mu ih je iskazala, dok je bio u zatvoru.

... bili smo u zatvoru na istome mjestu — ja i Brat Nikola — dok pred tamničkom kapijom, po naredbi bezbožnika, stražari nisu nikome dopuštali da dopre do uznika. Tada si Ti — da ne reknem ništa o ranijim događajima, premda su i oni spomena vrijedni — puna pouzdanja u Boga, slala, »dojila«, hranila, pojila, tješila, melemom pomazivala, samu sebe smjelo gurala u opasnost smrti, u koju bi stvarno i upala da je Božja ruka nije pretekla i Tebe izbavila.

Znaš one tužbe svojih susjeda, pritiske državnih upravnika, da si od osuđenikâ mito primala, da si se pokoravala riječima Edikta[3], pa ovo i ono ... No — kakve li velike vjere! — Ti ipak nisi, unátoč tim pritiscima, nimalo popustila. I kao da se ništa novo nije desilo, opet si potpuno u služenjima, stražare darovima predobivaš pa onda, kako je već rečeno, preko

* Pismo II/93: PG 99, 1345.
a V. Fil 2, 15 (i 1, 10).
* Pismo II/94: PG 99, 1345—1348.

nas grešnih ugađaš Bogu, od koga ti dođe i izbavljenje iz pogibelji i spasenje po nadi. Po čemu bi to djelo bilo nešto manje vrijedno nego što je ono Priskile[4] i Febe[5] ili njima sličnih gledom na služenje, zbog čega ih blaženima zove božanski Apostol[6]? Ne, to nipošto ne zaostaje, kako se barem meni čini, osim činjenice da smo mi tih uslugâ nedostojni. No upravo to i zavređuje veću pohvalu. Ondje (u Pavlovu slučaju) sama uzvišenost osobe brzo bi pokrenula na dobrotvornost i neosjetljivo kamenje, a ovdje — sasvim obratno — čak bi i osjećajne duše zakočila odvratnost osobâ. Ali premda je tako, Ti si ipak obratno postupila: Primamo, dakle, časna Djevo, tu milostinju i, kako je pravo, hvalimo Tebe, odobravamo i dičimo i ostala Tvoja odlična svojstva, uzdržljivost, nedotjerivanu kosu, neurešivano[7] odijelo, milostivost i, uz drugo, ljubav prema svetoj čistoći pri čemu nitko nikako nije opazio ljage. O divne ti radinosti! O bogoljubne i staračke glave! Procvala si ko ruža sred trnja! Mirisala si usred roda glupa i pokvarena kao uspravan ljiljan!

I što još na kraju? — Ostani i nadalje bezazleno mirna, zdrava, poštujući svaku drugu zapovijed Gospodnju tako da se nikako ni ne zaklinješ imenom Gospodnjim niti da ikoju drugu uredbu prezireš[8]. To ne govorim u smislu kao da bih te bio uhvatio u kakvoj krivnji, nego kao čovjek koji želi da u svemu budeš uzorna i tako postigneš obećana dobra.

Pozdravlja te Brat Nikola.[9] A i ja Tvoga gospodina nećaka.

14. pismo:

Monahinjama Ireni i Eufrosini[*1]

Neka ustraju u svetome monaškom zvanju

Prigodom polaska na put brata i parekonoma[2], smatrali smo zgodnim da Vama, sestrama u Gospodu, napišemo kratko pismo. I tako pitamo, kako živi Vaše

* Pismo II/104: PG 99, 1360—1361.

sveto dvojstvo, sve Sestre? Vidite kako za Vas, a ne za ostale Sestre — Bogom skloni — pitamo i razgovaramo. I s pravom, jer gdje je vjera, ondje je i ljubav — Duhom Svetim i privlačeća i privlačenju odgovarajuća. A gdje to postoji, ondje je i briga za tijelo. Zato pišemo nagovarajući Vas, mi nevrijednici, u Kristovo ime, da se držimo svetog zavjetovanja koje bijasmo zavjetovali pred Bogom i pred njegovim izabranim anđelima, da živimo u Gospodu u odbacivanju putenog osjećanja, a to znači u kidanju okova sklonòsti ovoga svijeta i u boravljenju s Bogom, u koga se zaljubismo, i s kime se zaručismo, i s kime ćemo zajedno vjekovati. Ljúbimo Njega: istinsku Ljubav, nepristupnu Čežnju, jedinog Vladara neba i zemlje! Njegova je ljubav prema ljudima tolika da je uzeo obličje roba*(a)*, kako bi nas od propasti k sebi natrag dozvao i učinio nas bogovima!

O najvećeg li obećanja! O neshvatljivog li susreta na nebesima! *Ondje će pravednici sjati ko Sunce(b)!* Ondje će se u djevičanstvo obučene osobe sjediniti s nepokvarenim Zaručnikom. Ondje će one, koje su se vježbale u pokornosti i posluhu kao kneginje Kristove, pjevajući, kolo voditi u vijeke. Ali one koje budu živjele sasvim protivno, i uvjerit će se o protivnom ...

Stoga, Sestre križonositeljke[1], ne skrivajmo svojoj svijesti ovih stvarnòsti, kako namjesto života i beskrajne radosti ne bismo osudu i vječni oganj zaradile svojim nemarom i putenom pokvarenošću, neposluhom i strastvenim življenjem! Krepost dolazi od Boga i ona je božanska. Zloća od sotone i ona je sotonska. Oni koji prvu izabraše, jesu bogovi i Božji[1]. Oni koji drugu, đavli su i sotonski.

S ovim se razmišljanjem od Vas sada i opraštamo. A nemojte misliti, da sam Vam bio težak, kada sam govorio o toj tegobnoj temi, nego smatrajte radije, da sam bio blag, dobrostiv — jer Vas u Božje ime opominjem. Pa ovaj govor nije ni upravljen gospođama, jer one su učiteljice i ostalih, nego je govor bio za cjelokupno Sestrinstvo[3], koje neka se sve više i više očuva zdravo i sretno na pohvalu i mene

[a] V. Fil 2, 7.
[b] V. Mt 13, 43 — zapravo implicitni citat Dn 12, 3 pa 2 Sam 23,3—4.

kao opominjača[4] — na dan Krista, kome budi slava u vijeke — Amen!

15. pismo:

Igumaniji Eufrosini (drugo)

Tješi je prigodom majčine smrti.

To što se dogodilo s blaženom gospođom i zajedničkom majkom — tä ne poričem da je možemo zvati svojom majkom zbog kreposti — uistinu je zahtijevalo, da mi sami dođemo i da joj doličan nadgrobni govor reknemo, a Tebi kao siročetu, lišenom majčinskog tijela i duše, izrazimo utjehu, ukoliko bi se našao takav lijek, koji bi bio kadar da ti ublaži bol duše i udarac. Ali kako do toga nije došlo, neka svrhu našega pohoda postigne ovo pismo!

O kako ödleti od nas dobra *ammá*[1], kristonosna žena, riznica mudrosti, omìlošćeno lice, svetište pöbožnosti, punina i proteklih dana i uzor onima koji još dolaze, posvećeni hram, maslinik sažaljenja, smilovanje u darivanju, živo — uistinu od Boga oblikovano — biće, nezavidno oko, nezlobno srce, još prije smrti bjegunka od ovozemnih vrednota zbog čežnje za Zaručnikom Kristom i zbog ondašnjeg nepropadljivog i savršenog života! O, o, koliko bih toga imao reći da oslobodim onu pohvalu, što mi se stisla u grudima?! Tä kasno upoznah gospođu i kreposti koje su u Vama, i to mi je iskustvo neznatno — kao kad bi se tko vrhom prsta dotakao meda. Ali ipak, i kratko kušanje očituje sve one slatkoće, a naročito kada ja — poučen od Sestara koje su više doživjele Vašu krepost — imam o njoj u Gospodu dovoljnu spoznaju. Ona je takvim životom privučena u ovu ustanovu. Treba naime da stvar uzmem od početka te se zbog utjehe malo zadržim u razlaganju.

Da, tako je to. Njezin rod vuče lozu od Istoka Sunca, i to i prema boravištu i prema karakteru[2]. Potječe iz Armenije, odakle joj i krepost. Ako treba is-

* Pismo II/113: PG 99, 1376—1379.

traživati krv, onda je ova kraljevska i vojnička i građanska — i u Armeniji i u Grčkoj. Govorim naime o njenu suprugu, jer je taj muž bio prvak u vojski i u patricijatu. Pa kad ju je od njega otrgla smrt, ona ipak nije mogla podnijeti da ostane bez druga, nego je našla zaručnika. A koga to? Ne ovoga ili onoga kneza ili kralja kako to sanjaju mnoge koje su srasle s mesom i krvlju, nego samo Onoga koji je jedini mladenački prekrasan — Knez mira! Tako se zaručnica po imenu Mira[3] zaručila sa Kraljem vasione Kristom[4], Gospodarom slave: s njime se, eto, vjerila po monaškim zavjetima. Koliko se u tome odlikovala vršeći Ljubljenoga volju, već je maloprije rečeni govor pokazao kao nekim »sjenovitim opisom«[5]. Njena je molitva — ko munjama nabijena — sjala, njeno pokorničko raspoloženje — lijevalo je suze, njen jezik — nije znao odgovarati, njezino ponašanje — nije bilo preslobodno, njena pôniznost — nasljedovala je Kristovu, njena desnica — ljubila je Zapovijedi, njen um — zabavljao se božanskim razgovorima[6], njeno srce — gorjelo je vatrom Kristove ljubavi[7] i, napokon, njeno štovanje Boga — bilo je pravovjerno[8], a njeno izbjegavanje zajedništva sa hereticima — neustrašivo i odvažno[9]. Čovjek se mora čuditi, kako je ona za prohujalog progonstva ne samo sebe nego i Tebe, gospođo, i čitavu Tvoju svetu družbu s Božjom pomoću očuvala, a da s progoniteljkom-herezom nije imala posla. Lijepom li je krunom označila svoj završetak: primivši Presvete Tajne iz pravovjernih[9] izvora, radosno je otišla odovuda. A to je najveći znak da je i postigla za čim bijaše čeznula — naime da se s Kristom nađe i da s Kristom bude zauvijek. Tako je dakle živjela Blaženica i tako je sveto preminula. I da je tako, vjerujemo mi grešnici.

A na kraju treba da svoju riječ obratim k Tebi. Što je to, moja gospo, da — premda je rastanak bio gorak — Ti si ga ipak podnijela sa zahvalnošću, kako smo čuli i za to te veoma stali hvaliti?! Kažu da nisi ni nerazumno jadikovala, ni beznadno cviljela, nego si — kako i dolikuje pravoj monahinji i odličnoj učiteljici — svojim primjerom oblikovala duše, koje ti Gospod povjeri. Što više, da to razumljivije reknem, bila si, rekao bih, onoj slavnoj osobi istomišljenica i istoćutna kći u Gospodu, snaha po tijelu, jednake kreposti u upravljanju, jedna dakle duša u dva tijela — Vama na čast i na slavu.

Nije se prema tome od Tebe, gospođo, sasvim odijelila ova gospođa, nego samo za kratko vrijeme, dok se i mi istim ne zaputimo putem. Jer Ona je i na duhovni način još sada i ovdje nazočna te pomaže Tebe u Tvojim nastojanjima. A — što je još više — budući da je sada bliže Bogu, Ona Tebe i sve Tvoje zagovara. Nemoj dakle da na kraju kloneš duhom, molimo, kao da si daleko od vojskovoditeljice, i ne budi samotno ostavljena! Ti imaš nju — a još prije nje — Ti imaš Boga, čije je sve!

A imaš i nas grešne, i to prema njenu zahtjevu što ga je izrazila i prije smrti i baš pri samom izdahnuću. Ukoliko bi ti uopće mogao biti od koristi čovjek-grešnik[10]. To je, eto, naše nadgrobno slovo.

A ti, o blažena dušo (k njoj naime treba sada upraviti riječ), ne traži, da ti preko nas bude milostiv Bog, nego Ti posreduj za nas kod njega svojim molitvama[11]! Čvrsto se naime nadamo, da to Ti i možeš. I neka nas ne smatra pomoćnikom Tvoja gospođa »sestra-majka-kći«[12], nego Ti sebe samu prikazuj na korist i njoj i nama i cijelom svojem stadu u Gospodu, komu budi slava u vjekove. Amen.

16. pismo:

Igumaniji Eufrosini (treće)*

Ponovno piše o smrti njene majke.

Kako su lijepa pisma Tvoje Časnosti pa i kad pokazuju žalost povodom usnuća Tvoje svete majke — ali i kada sadržavaju spominjanje nade! Jer kako se općenito prigovara čovjeku koji niti tuguje niti plače prigodom rastanka s pokojnicima — znak je to bezosjećajnosti —, tako prekomjerno satiranje žalošću opet odaje duše koje nemaju nade u uskrsnuće. Uostalom, Sestro u Gospodu, daj okončaj sa umjerenim tugovanjem pa k sebi dođi! Ne u tome smislu da iz

* Pismo II/115: PG 99, 1381—1385.

svoga srca izbaciš lik one svetice — ne daj, Bože! Neka naime ona u nama bude podsjetnica za svako tješenje i upravljanje. Neka nas ona vodi da budemo revniji pri dokončavanju preuzete borbe koju zahtijeva askeza. Nije te dakle Tvoja mati ostavila u nezreloj dobi, niti u nepoznavanju božanskih divota, niti bez životnog iskustva, nego kao osobu koja je svestrano obdarena Kristovom milošću, koja poznaje život; puna je razboritosti, bogata znanjem, upravljanju dorasla. Pa kako su dani ljudskog života točno odmjereni, pobrini se za sigurnost svoje kuće pa uzmi pomoćnicu bilo iz doma (ukoliko takva postoji) bilo izvana. Jer nije nemoguće naći ženu kojoj se mogu povjeriti i najteži slučajevi uprave, a kojih inače ne bi bio sposoban rješavati samo jedan jedini um.

Jednako nastoj oko uprave podložnih ti Sestara, vodeći ih u Gospodu sa svom velikòdušnošću, sa simpatijom[1], sa zahtjevnošću. Samo tu nemoj pregoniti, nego se vladaj poput dadilje koja goji svoju djecu, a ta se u svom razvoju prema njoj ravnaju. Takva budi i Ti — da dušu svoju žrtvuješ za podložne Sestre. No po drugoj strani nemoj ni sasvim pustiti uzde, jer to bi uzrokovalo raspuštenost, nered i pomanjkanje ljubavi prema podmlatku. Znaš kako si se vladala u nazočnosti svoje majke. Znaš da oči sviju njih u Tebe gledaju kao u Boga, one motre Tvoju ličnost kao posrednicu svojih potreba kod Njega. Pa ako se Ti tako vladaš, očito je da ni njima neće trebati da za ičim drugim uzdišu osim za onim što Ti kao učiteljica i želiš i zapovijedaš i preporučuješ. Onda će se one i vladati jednostavno kao prava djeca prema majci, kao udovi udova prema glavi, kao cvijeće prema ružinu grmu. One su naime za taj ideal i došle na isto mjesto, ostavile svijet, roditelje, braću i sestre, rodbinu i prijatelje, posjede i tjelesne odnose pa zavoljele bezbračje i zaručile se sa Kristom, kako bi sveto i djevičanstva dostojno živjele te naslijedile kao baštinu kraljevstvo nebesko i zajedno s Kristom ušle u onu nebesku i neizrecivu zaručničku ložnicu. A to je i njima i Tebi, gospođo, i borilište i obećanje. Na to i pripazimo, u tome se i krećimo, i to proživljujmo!

Neka ne gledaju ni amo ni tamo, da je naime tako u onome manastiru, a da je opet ovako u drugom. To samo škodi, jer njihovim mjerilom imaju biti zapovijedi, a ne — susjedi! Na taj način naime nitko ne dolazi do pravilnog nastupanja, niti će stvarno hodati na Boga dostojan način. Jer današnji je naraštaj i ravnodušan i popustljiv glede zahtijeva strogog života pa zato tjerati ga u kanonske okvire — jest nešto maštovito i beskorisno[2]. Onamo gledajmo gdje je svet život, onamo gdje zasja Gospodu milo živovanje!

Vidiš li, Sestro i Majko duhovna, kako me natjera ljubav prema Bogu, da slobodnije zborim s Vama? Ništa nisam više želio da učinim, nego da govorim svojoj majci i sestrama po tijelu — osim što smo svi mi tijelo Kristovo i što jednoga Ocem zazivamo — dobroga svog Boga. Zato smo svi mi i braća-sestre jedni drugima — i članovi istoga tijela[3] i učesnici i subaštinici. A otuda dolazi i to da ljubimo Vaše spasenje kao što ga ljubi Gospod i kao što nam je to zapovjeđeno.

Mir Tebi — gospođi Majci!

Mir Sestrama u Kristu Isusu, Gospodu našem. Amen.

17. pismo:

Igumaniji Eufrosini (četvrto)*

Neka nastoji povoditi se za krepostima pokojne majke, osobito pri upravljanju manastirom.

Više nego povlađujem Tvojoj Časnosti, što je konačno oplakala svoju blaženu Majku! Kada je izišao ekonom, javio mi je, da se Tvoja Časnost utješila u Gospodu. Zbog toga je i mojoj neznatnosti u brizi za Tebe kao za sestru u Kristu — odlanulo. Potrebno je naime, gospođo, da prijatelji međusobno pokazuju ljubav kada prema naravi stvari osjećaju bol i tugu, ali i da se — opirući se na dogmu o nadi — bogodolično tješe pa tako ni na koju stranu ne povrijede Dobro. Tu jednako »vrijede« i tupa bezosjećajnost kao i pretjerano tugovanje. Dajmo se voditi mjerama i pravi-

* Pismo II/118: PG 99, 1389—1392.

lima Božjim — najviše mi koji izabrasmo (ispovijedanje) svjedočenje savršenosti. Bogovidioca Mojsija oplakivao je narod — ali kroz četrdeset dana. Pa divnu Rahelu patrijarha Jakov sa djecom — ali kroz malo dana. Pa ovoga slavni Josip te drugi druge u Starom i Novom zavjetu — ali ograničeno, ne uvijek! Ako si onda i sama tako učinila i još činiš, pohvala te ide i od Boga i od ljudi. Daj, gledaj uvijek u duhu onu koju ljubiš: i ja ti to isto veoma svjetujem. Po tome ćeš se lako održati u pokajničkom duhu, u mržnji na svijet grijeha, u ljubavi prema Bogu, u pravom raspoloženju na samu smrt: ima li šta spasonosnije od toga?

Stado koje ti Bog povjeri pasi na svetački način — kao duhovna majka, a nipošto kao vladarica prema ljudskom poimanju: samu sebe pokazuj kao uzor držanja zapovijedi, a nemoj zahtijevati ničega što nadilazi čovjekove sile! Jednako svakoj dijeli ljubav, a ne da po mjeri ugledne krvi jednoj daješ prednost pred drugom. Vidiš li, kako nas Istina zakonima podloži?!

No što ono kaže veliki Petar? *A kad se pojavi Vrhovni Pastir, dobit ćete neuveli vijenac slave(a).* Kolika li će to biti pohvala — zapjevati pred Gospodom: *Evo mene i dječice moje, koju mi Ti dade (b)!* A dodao bih i ono: *Nije mi dodijalo ići za Tobom, te dana čovjekova ne poželjeh(c).*

Da, tako je to. Sve si Bogu dala, sve si stala smatrati džubretom samo da Krista zadobiješ*(d)!* Pa ako dođu i tjeskobe, nevolje s kojima treba da supostoje oni koji žive na Božju: neka ih, podnòsi ih, gospođo! Jer *mnoge su nevolje pravednika(e)* — kako kliče sveti David — nevolje koje neprijatelj ubacuje u razum i sjetila. A Ti nemoj da ti budu nepoznate njegove misli! Njegove spletke — svojim molitvama odvrati! *Nama se nije rvati sa krvlju i mesom* — kako govori Apostol — *nego sa prvacima i gospodarima ovoga ovdje grešnog svijeta (f).* A izbjeći njihove stupice, doista je stvar borbe! Čuvaj dušu u koju pohranjuj zbivanja. Jer ondje je uzda grijehu i božanska pomoć.

Neka ti budu kao sestre one koje imaju Tvoje predstojništvo[1]. Nužno je naime da ti one izlažu svoje želje i na što svaka pojedina od njih više naginje. A Ti svaku prihvaćaj: jednu tješi, drugu bodri pa utvrđuj i općenito pružaj ono što svakoj koristi[2]! Pri svemu tome poslu nemoj, nemoj da ti on dojadi, da ti se ogadi[3]!

Bog je suborac, Gospod štiti. Mi neka samo počnemo, a On — *uči spoznaji(g). Ja za Vas revnujem* — kaže Apostol — *revnošću Božjom: zaručih Vas jednome mužu, da se pojavite pred Kristom kao čista djevica(h)!*

Tako primi moje poruke kao krajnji odjek ove Apostolove prispodobe, premda smo grešnici ... A Bog mira, koji je istoimenu Irenu-Miru, majku Tvoju u miru i svetosti k Sebi uzeo, neka se udostoji da i Tebe kroz život povede njenim stopama, neka pase pastiricu, neka vodi voditeljicu u istome Kristu, Bogu našemu, kome budi slava u vijeke. Amen!

18. pismo:

Igumaniji Eufrosini (peto)*

Potiče manastirsku igumaniju da svoju službu sveto i uzorno vrši.

Čuvši i sada da je Tvoja Časnost već preboljela tugovanje za svojom blaženom majkom[1], zahvalih Gospodu ja, koji sam spoznao da si Ti i prava ljubiteljica majke i da se odlikuješ u ljubavi prema Bogu: ono prvo po žalosti od ljubavi, a ovo drugo po odgovarajućoj utjehi. Sve to pokazuje da ljubiš i majku i Boga.

Daj, gospođo, stupaj svojim putem i radujući se i držćući! *Radujući se,* jer si bila vrijedna živjeti kao kćerka s takvom majkom, a *držćući,* zato što moraš

---

a 1 Pet 5, 4.
b Iz 8, 18. I ovaj citat iz proroka Izaije Svetac češće navodi u kontekstu odnosa: poglavarica — »podložnice«. Vidi gore 11. pismo *Nikejskoj igumaniji* uz napomenu (a).
c Jr 17, 16, ali prema LXX koju sa SZ stalno uzima Svetac. Izravni prijevod iz hebrejskog izvornika zvuči drukčije: *Ta ja se nisam vrzao oko tebe za njihovu nesreću / niti sam želio kobni Dan!* (BST 779).
d V. Fil 3, 8.
e Ps 34 33, 20. BST neznatno drukčije.

f Ps 92 (93), 10, ali prema LXX, dok se prijevod sa hebrejskog izvornika neznatno razlikuje.
g Ef 6, 12. (Prijevod prevodioca ovih *Pisama monahinjama,* adaptiran još dodatkom »grešnog« svijeta.)
h 2 Kor 11, 2.
* Pismo II/123: PG 99, 1401—1404.

biti na mjestu predstojničkog upravljanja. Tu naime borba nije nešto slučajno, zgodimično. Ali tu ni plaća nije prezira vrijedna, nego je to u oba smisla odviše velika visina za one koji je imaju primiti. Ti dakle, kako si mudra i kako si razborita, kako si od majke bila rođena u Duhu, provòdi najbolji život, predlaži Sestrama — sasvim u skladu s pravilima[2] — samu sebe kao uzor dobrog djelovanja[3]! Ne drijemalo ti oko srca pri držanju Zapovijèdi Božjih! Ne začepilo ti se uho duše pri slušanju glasa Učiteljeva! Daj se učiti — i poučavaj! Budi prosvjetljivana — i prosvjetljuj! Budi rukòvođena — i rukovòdi! Upućivana k Bogu — i k Njemu upućuj! Ime ti bilo na glasu zbog dobra življenja u zajednici, kako bi se Bog proslavio u Tebi i u Tvome samostanu! Ne budi popustljiva zbog mlakosti mnogih, nego zahtjevno-stroga prema poretku od Duha: u jednome mišljenju, u jednoj volji, u jednom srcu i u duši prema uzoru onih svetaca, o kojima se u Apostolskim Djelima pripovijeda: *Bijaše* — veli — *u sviju njih jedna duša i jedno srce. I nitko ni za što, što on posjedovaše, nije govorio da je njegovo vlasništvo(a).*

To je dobar život, to je baština Gospodnja! To je pravo pravcato zajedničarsko življenje[4]. A gdje toga nema, tu je, dakako, sve tomu sasvim protivno.

Kolika je to radost i slava Tebi, Prečasna, ali također i djeci Tvojoj, da apostolsko-zajedničarski živite: da ste prema otačkoj predaji plemenito vođene. Ovo i jest plemstvo, plemenitost: da provodite Bogu mio život, da na svetački način zajedničarite, da ste za ljude izabrani rod, časno sjeme ... Čije? One prvomučenice Tekle[5], Fevronije[6], Evpraksije[7] i čitavoga onog svetog i blaženog popisa osoba koje su živjele po njihovu uzoru[8]. Jer ako svijet grijeha napustiste, ako se roditèljâ odrekoste, ako izabraste djevičanstvo, ako se sa Kristom zaručiste, ako uzljubiste Carstvo nebesko, zašto onda ne biste svoj napor i brigu upravljale prema tome cilju? Radujte se pri tome, što ste postale dostojnicama takva Bogom danog dara — nenadmašiva dostojanstva! A ja to ne govorim na ljudsku — jer vrijednost sa toga stanovišta samo su sjena i snovi, i nešto što s ovim svijetom zajedno ima propasti, nego ja to govorim na duhovnu, jer djevičanstvo i siromaštvo[9] jesu od najvećih dobara ono najprobranije! Pa ako se ne zasićuju ljudi koji koriste stvari na svjetsku isprazne i prolazne, kako i koliko tek onda mora da mi budemo nezasitno požudni za vječnim i neprolaznim dobrima?! Da, svjetujem, da, molim i zaklinjem: nastojte postići nebeska dobra! Budite kćeri Božje, kraljice, nebeske dike, Kristove zaručnice, Kristove subaštinice, svjetlo svijetu, sveto govorenje, ponašanje svake hvale dostojno! Budite to — i Ti, gospođo igumanijo, koja u Kristu upravljaš, — i Vi, lijepa djeco i kćeri višnjeg Jeruzalema, u Kristu Isusu, Gospodu našem, kome slava bila u vjekove! Amen.

[a] Dj 4, 32.

19. pismo:

*Kanonikama Prinkipskih otoka**

Hvali njihove kreposti i potiče ih na savršenu svetost.

Premda Vas jučer vidjeh — Vas svoje Sestre u Kristu — ipak sam bio zapriječen da s Vama, koliko je trebalo, govorim, jer smo se morali žuriti zbog bolesti našeg Bogom preljubljenog arhiepiskopa. A sada, mislim, bit će dobro da pismenim putem nadopunim ono što je bilo propušteno.

Vidjeh Vaše sestrinstvo koliko je i kakvo je, tj. da se brojno povećalo i da se mudrošću odlikuje pa stadoh slaviti dobroga našeg Boga.[1] On Vas je okupio u tolikome mnoštvu u zajedništvo, da mu križonosnim životom[2] služite u svetosti i pravdi.

Koga dakle da hvalim? Da li više igumaniju ili Vas koje idete za njom i koje ste joj podređene[3]?

I jedne i druge ste pune razloga za proslavnu pjesmu, pohvalu i počast[4]. To zaslužujete ne samo zbog sloge i zajedništva u duhovnom životu, nego i zato što pazite da takve budete i u strogom načinu življenja, u uzdržljivosti te u međusobnom posluživanju.

* Pismo II/125: PG 99, 1405—1408.

Blagoslovljene bile Vi u Gospodu! Blagoslovljeno Vaše društvo! Slavljeno bilo Vaše ponašanje! Sve ste Vi zaručnice Kristove, svaka je djevica! Da se izrazim sa Natpjesmom, Vi ste *zatvoreni vrt*, zapečaćeni izvor*(a)*, ruža miomirisa za Boga, ljiljan neuvelosti! O divnoga li raja! O Bogu mile livade! *Krist je među Vama*[5] — On koji je ono *Drvo Života(b)*.

Ali budući da je i na kušnju i kao »test« (ili: ispit) postojalo jedno drvo i bilo zabranjeno — kao *lijepo za promatranje*, nije ipak ono što se takvim činilo, jer je bilo gorko i smrtonosno kada se blaguje[6]. A šta je to drugo, nego naslada kojom se ulovi pramajka Eva? Opominjemo Vas i potičemo, da nikada ni ne dirnete onog smrtonosnog voća, nego da se držite zapovijedi o prelijepom i doista o pravom-pravcatom Plodu, obdržavajući poslušnost i svjesnu poniznost[7] pa međusobnu ljubav i nezavidnost, duh sirómaštva i mirotvorstvo. Ako tako naime budete živjele, proslavit ćete Boga u svome tijelu i u svome duhu, kako kliče sveti Apostol*(c)*. Tako ćete se još više množiti. Tako ćete već ovdje postići ime svetosti, a u budućem vijeku bit ćete zajedno i proslavljene. *Ako* naime *zajedno trpimo, zajedno ćemo biti i proslavljeni* — pisano je*(d)*.

Pa što Vam, uostalom, još može biti ljepše? Što časnije? Da se zovete kćerima Božjim, zavjetnim darovima, svetištima, hramovima djevičanstva?! Kad je dakle tako, radujte se, Sestre u Gospodu, radujte se — mrzeći ljubav grešnoga svijeta, mrzeći neumjerenu[8] ljubav prema krvnoj rodbini, mrzeći mogućnost da Vas zapadne kakva zemaljska baština, mrzeći i sve ono što grešni svijet ljubi! Tà Vaše je domovinsko pravo na nebesima*(e)*, nasljedno pravo — kraljevstvo nebesko, a zaručnik — sam Krist, koji Vas je i pozvao da ga slijedite! On će Vas, na svršetku, uvesti u nebesku ložnicu zajedno sa mudrim djevicama.

Toliko ukratko. Neka znate da Vas u Duhu Svetom smatramo sestrama i da za Vas molimo ono ... Najbolje!

a Pj 4, 12.
b Post 2, 9.
c 1 Kor 6, 20.
d Rim 8, 17.
e Fil 3, 20 (Hemŵn gàr tò políteuma en ouranoîs hypárchei).

20. pismo:

Mariji koja provodi djevičanski život[*1]

Pohvala djevičanstvu.

Budući da smo i opet primili hitne poruke od Tvoje Časnosti[2], zaključismo da Tvojoj uzoritosti progovorimo ne samo usmenim govorenjem nego i pismenim. A to ne toliko zbog poslanih osoba, koliko zbog Tvoga dostojanstva. Doznajemo, naime, da si izabrala djevičanski život, kako bi Gospodu služila u svetosti i pravednosti. Ima li što bolje od djevičanstva? Tu je briga: Kako se svidjeti Gospodu*(a)*? Kako postići buduća dobra? Kako omogućiti bijeg iz mnogovrsnih sotoninih zamki? Naprotiv, ona koja je svršila u braku, pita se: Kako da se svidim mužu? Kako da uredim svjetske poslove? — Nju bacàkaju gorki životni valovi, dok se brine o djeci, o slugama i sluškinjama, a prije svega — da se svidi mužu. Tako ona nije u mogućnosti da se izdigne iznad opasnih obrata ovoga svijeta, ni da duhovnim krilima uzleti Gospodu.

Ti dakle, ponajbolja među ženama, i te kako blažena — i triput blažena, jer si dobar[3] dio izabrala poslije one pjesmom slavljene Marije, jer sjediš do nogu Isusovih i slušaš u nesmetanom življenju njegovu nauku*(b)*. Samu si sebe posvetila Bogu kao dragi kamen prinijevši mu po zavjetu svoj život. Oplemenila si svoju krv u Duhu Svetom, prikazavši sasvim sebe kao krasan uzor.

Tà kakvu će korist postići supružnici, osim ako i oni ne potraže i nekako dotaknu Boga, koliko je to moguće*(c)*. Zar se ne rastavljaju svi brakovi smrću? Zar neće poput sna iščeznuti sva ona njihova ljepota? Koliko li je toga u ženidbi sažaljenja vrijedno: jedni nemaju djece, drugi je imaju — ali zlu! Siromaštvo i — bogatstvo: ono prvo smrzava na neki način, a ovo drugo bacàka amo-tamo kao kocku. Bračne su ložnice podignute — ali, poslije jadikovki, i razorene! Kuku lele i plač! Uzajamne nesreće! Pun ih je život i »uzorci« su nam pred očima.

* Pismo II/128: PG 99, 1413—1416.
a V. 1 Kor 7, 32 i sl.
b Lk 10, 42.
c Dj 17, 27.

A Ti si sve to izbjegla, dobra djevice, koja samostalno u kući stanuješ. Ti si kao miomirisna ruža, čuvana u svom djevičanstvu za Gospoda[4].

Istina je, imaš i Ti nevolja da ih podneseš od vidljivih i nevidljivih neprijatelja. Gdjegod se naime nađe zavjetni dar Gospodu, ondje i razbojnik vreba da ukrade i opljačka svetinju. No Ti se drži junački u Gospodu, kome si se povjerila, u kome ljubiš napore i nevolje. Jer On je čuvar Tvoga života, On je zaštitnik i pomoćnik u tjeskobama, On je i dovršitelj Tvoje trke, On će te učiniti dostojnom svoga nebeskoga kraljevstva.

Ovo smo ti mi grešni naglasili, neka znadeš, da Ti kao službenica Gospodnja i nas, koji nastojimo služiti Gospodu, imadeš za braću u Duhu, za susluživitelje po naravi stvari i za one koji se mole i mole za Tvoju Časnost.

21. pismo:

*Igumaniji manastira u Igima**[1]

Neka bude podložnim monahinjama na izgled!

Sestro u Kristu! Odobravam Tvoju pobožnost i u slanju darova nama, i u raspoloženju da primiš naše[2]! Ali da, nije tako kod nas, koji ni za sebe nemamo dovoljno dobrote, pa kako bismo onda još mogli da i drugima dijelimo pouke o nebeskoj dobroti?! Daj Bože, da se Ti prema svojoj vjeri vladaš dolično — po Božju — te nevino provodiš život u djevičanstvu, no također da i službu predstojnice vršiš bez prigovora! Znadeš da se tu radi o dobro nagrađenom poslu, ali također znadeš da je to i posao koji je za nepažljivce prepogibeljan: upravljati dušama stvorenim na sliku Božju!

Tako dakle u Gospodu upravljaj i sretno vodi svoje stado, da samu sebe stavljaš kao uzor svakoga dobra[3], te napokon mogneš reći: *Evo mene i dječice moje, koju mi dade Bog*[4].

Bog ti je predao duše preko odreknuća[5] pa zato treba da ih k njemu dovedeš kao prijatnu žrtvu. Za

* Pismo II-132: PG 99, 1425—1428.

to te na nebesima ide velika nagrada. Uči ih, odgajaj ih u spasonosnim zapovijedima, da ljube samo Krista, a ne pût i krv! Da ne teže za posjedovanjem, da ništa nemaju vlastito, da budu bez strasti, a ne da posebnom ljubavlju vole rodbinu po krvi! Neka su radosno spremne na posao, a ne da su mrzovoljne prema askezi!

Ako budu tako dobre, onda će njima — ukoliko imadnu upaljene svjetiljke — doskora u susret izići zaručnik Krist i opet će, s njihove strane, u silnom veselju On biti susretnut. On će im otvoriti nebesku i nerukotvorenu ložnicu, rajsko blagovanje, napitke besmrtnosti, naslade vječnog življenja. On će ih odjenuti svijetlim haljinama, uresiti ukrasima neraspadljivosti — zaručničkim vijencima. On će ih ispuniti beskonačnim dobrima — i to u vijeke vjekova.

Svega toga radi — i Ti se i one namučiste. Iz dana u dan nastojale ste djelovati za svoje spasenje. Neka Vas samo krijepe ovakve nade! Božanskom ljubavlju[6] gasite oganj, što Vam ga u duše unosi neprijatelj!

Pa kad se u askezi nađe nešto drugačije što je teško ili mučno, to se onda latite božanskih čitanja, tješite se pjesmama i pazite da sa herezom nemate nikakva zajedništva, ma sve kad bi trebalo zbog toga trpjeti ... čak do smrti! Nipošto nemojte izdati vjere, jer ništa nije vrednije od ljubavi Kristove. Tako su pokazivale djevice od davnih stoljeća pa ovamo, jer ih i danas ima proganjanih, iz manastira — Krista radi — izbacivanih, samo da bi imale dijela u heretičkom kruhu.

Ovo napisah Tebi kao Sestri u Kristu i kćeri, i onima koje idu za Tobom. Neka znaš: svi mi imamo zajedničkog vladara! Neka znaš, da silno želimo kako bismo se svi spasili — budući da smo istoga Tijela Kristova[7] — mi se po njemu jedni drugima i zovemo: braća-sestre. U Kristu Isusu naime *nema niti muško niti žensko, nego sve u svemu Krist(a)*, koji neka izvoli i Vas i nas spasiti!

[a] Kol 3, 11.

22. pismo:

Igumaniji Eufrosini (šesto)*

I opet o smrti njene majke.

Sjećanje na blaženu majku — na Tvoju u oba smisla, na moju po duhu, a usudio bih se reći i na majku mnogih drugih, budući da je to štovanja vrijedna gospođa — potaklo me je (kao da me ona podbola) da ti, Sestro u Gospodu, sada kratko prozborim. A o čemu to? Da se boriš junačkom borbom askeze u koju si bila pozvana i koju si odvažno ispovjedila pred mnogim svjedocima.*(a)*

A kako se treba boriti?

— Tako da čovjek u srcu ima strah Božji. Jer gdje je taj strah, ondje se drže i zapovijedi;

— tako da čovjek misli na smrt. Jer gdje je misao na smrt, ondje su prekinute veze sa strastima;

— tako da čovjek promatra rastanak od tijela i istodobno pristupanje anđela te odvođenje duše na nebesa; tako da promatra kako izbjeći vladara ovoga svijeta[1], vladara koji će nastojati da k sebi privuče dušu koja se uzdiže, jer on možda vidi kako je ona žigosana strastima. Zatim, treba da čovjek promatra kako duša uzlazi na neko mjesto do časa uskrsnuća kada će se sjediniti sa svojim drugom-tijelom po neizrecivoj Božjoj moći. Ne govorim o skorašnjem dolasku Zaručnika Krista sa nebesa zajedno sa anđelima sile njegove*(b)*. Niti govorim o uznesenju bogumilih duša kroz zrak, niti o zajedničkom sabiranju sviju stvorova pred strašno sudište, a zatim o presudama što ih prisutne stranke izriču u oba smisla, tj. da se pravednici pozovu u kraljevstvo nebesko, a grešnici sunovrate u krajnji oganj.

Kada dakle duša sve to u sebi, kako i dolikuje, stane promišljati, ona će zadrhtati, bojati se, kajati se i plakati, čistiti se i prosvjetljivati; ona će se, izdignuta iznad sklonosti prema ovome svijetu, mijenjati na bolje te će se (duhom) utjecati Bogu, u duhovnoj radosti i neizrecivom ushitu. Bit će to toliko

* Pismo II-134: PG 99, 1429—1433.
a V. 1 Tim 6, 12.
b V. 2 Sol 1, 7.

silno, da će joj biti odvratno i gledati Sunce ili druge ljepote ovozemaljskog života zbog onog nenadmašivog promatranja.

To znači dobro se boriti, prečasna! Borivši se tako i dobra Tvoja majka, ona se sasvim sjedinila s Bogom i časno se preselila iz ovoga svijeta.

Požurimo se dakle i mi, zaklinjem, da pođemo njenim tragom! I neka te ne hvata vrtoglavica kada si pozvana na onu visinu kreposti. *Prvo zato*, što se po Božjoj milosti uzdižeš i to dobrim usponom, prema onom što sam čuo da činiš, a *drugo zato*, što ondje gdje postoji dobra volja, ondje brzo dolazi i do izvršenja — kada Bog krijepi i ljubi spasenje onoga, koji se na tako što odlučuje. A možda ćeš upravljanje sestrama smatrati zaprekom takvoj odluci, jer te pritište rukovođenje. Ali ne, nipošto nije tako, gospođo! Tâ ništa Bogu nije toliko milo kao upravo pasenje stada i vođenje sljedbenika. On naime govori velikom Petru: *Ako me ljubiš, pasi ovce moje(c)!* I opet: *Onaj koji izvede dostojnog iz nedostojnog (položaja), bit će kao usta moja(d)*. I ponovno: *Tko obrati grešnika sa njegova zla puta, spasit će dušu njegovu od smrti, i pokrit će mnoštvo grijeha(e)*. No ako netko, gonjen strašću za vladanjem, hrli i hiti prema pastirskom štapu, takav je mrzak i odvratan Bogu, takav niti spašava druge niti sebe[2]. Ali ako je tko od Boga pozvan te iz poslušnosti Njemu prihvaća predstojništvo, taj će biti primljen kao prijatelj Božji, spasitelj i spašenik.

Pa budući da si tako i Ti sama pozvana, raduj se i drščći! Ono prvo zbog nade, a ovo drugo zbog borbe. Upravljaj i budi mirna, pasi i brini se za sestrinstvo! Straši te — kažeš — ono što se govorka. — Ali imaš Boga zaštitnikom uz pomoć majčinih molitava[3]. Uz to svu brigu baci na Njega, a On će učiniti da se Tvoje namjere lako ostvare. Možda kažeš da nemaš nikoga, tko bi uz Tebe, kako je pravo, stajao na obranu? — Ali imaš za prvoborca Onoga u koga si se zalju-

c V. Iv 21, 18.
d Jr 15, 19b — ali prema LXX (preveo prevodilac ovih pisama), dok hrvatski prijevod prema hebrejskom izvorniku glasi malo drukčije: *Ako odvojiš dragocjeno od bezvrjedna, bit ćeš usta moja*. BST loco citato (str. 777.)
e Jak 5, 20.

bila — Gospoda! A zatim i čuvara svoga života — anđela, koji će te izbaviti iz svakoga zla[4]. Stoga, oduševljuj se i ne gubi duha! Krijepi se i ne gubi snage!

Pazi na zdravlje tijela, tako da možeš pravilno služiti Bogu i voditi sestre. A sestre opet — njima sada obraćam govor — sestre neka razumno slušaju i daju se bogodolično pâsti (voditi se), težeći samo za tobom i priznavajući Tebe za istinsku majku[5], a jedna drugu kao pravi, pravcati, nehinjeni rod!

Gdje postoji takva sloga dušâ, ondje je Krist u njihovoj sredini[6] i savršen, blažen život. Blaženi su naime život izabrale one koje su prigrlile djevičanstvo, one koje imaju Krista za vjerenika, a ne zaručnike-smrtnike. Veza s ovakvima jest nešto što smućuje, a skorašnji rastanak od njih još nešto bolnije[7]! Za one pak koje imaju zaručnikom Krista, On njima više nikada ne umire, nego je život za sve, za sve! S njime će one, koje su održale zavjet posta — ući u nebesku ložnicu. I ondje će blagovati i piti i odijevati se i primati sve korisno za Tvoju[8] velikodušnu ljubav prema Bogu. Kaže naime Apostol: *Toliko žudimo za vama željno htijući predati vama ne samo evanđelje Božje, nego i svoje duše(f).*

Samo neka složno misle, zajedničarski osjećaju, imaju jednu dušu, jednu volju, sve zajedničko, ništa pojedinački vlastito, nipošto drugačije mišljenje! Neka izvršuju sve ono što im je na spasenje pa ukratko prošavši putovanje savršenog i zajedničarskog života, one će sudjelovati u radosnom slavlju kroz vijeke vjekova zajedno sa Tvojom dobrom i Boga promatrajućom majkom. Tako će, dakle, i ona, koja je dobro vodila dobar zajedničarski život, uživati i zajedničko veselje[9]. Tako će one biti za vazda sa Gospodom.

Evo, to je naša mala i neznatna poruka.

A Ti, gospođo, primi to malo zrnaca, i sama još dodaj od svoga što manjka! I za nas se grešnike daj moli, da se pokažemo — i plodnim izvršiteljima onoga čega smo riječima bili učitelji — i da se zajedno s Vama spasimo u kraljevstvu nebeskom!

[f] 1 Sol 2, 8.

23. pismo:

Igumaniji Eufrosini (sedmo)*

Neka vođenje monahinja što zdušnije vrši.

Da nam je stalo do Tvoje časnosti, svjedoči ovo pisamce. Nije naime pošteno da iznevjerimo riječ, koju zadasmo onoj blaženoj i svetoj majci da ćemo se brinuti za Tvoje izgledno poštenje, i to vršeći taj nadzor govorom, koliko je to moguće, pa nalazili se mi bilo daleko bilo blizu. I zbilja, sve da i sa te strane ne bismo imali nikakva razloga, ipak bi nas na pismeno dušobrižništvo moralo nagoniti i navoditi već i ono povjerenje iz Tvoga samostana u našu nevrijednost i ona vaša brižna djela.

Da si mi stoga zdravo, ženska glavo, koju veoma poštujem! Daj, vodi stado koje ti predade sveta *ammâ*[1] ili, bolje rečeno, koje ti preko nje dodijeli Bog! Pasi ga bogodolično i brižljivo! Znaj da je Tvoje upravljanje najveći pothvat. Upoznaj stanje područnih duša! Jer ono je čuvalište zaručnicâ nebeskoga Kralja — onoga jedinoga prekrasnoga i nepropadljiva Zaručnika Krista. On ti nije samo jednu jedinu djevicu povjerio do dana svoje svadbe, do onoga saveza u Duhu Svetom, nego ih ti je povjerio onoliko — koliko ih upravo imaš, a među njima si Ti prvozaručnica[2] (ili: zaručnica-predvodnica). Isus se naime vjeri i s onima, koje su — kao i Ti — došle iz svjetskog života: On je kao neki mnogozaručnik[3] i neograničenozaručnik[4]. On u svojoj ljubavi hoće da sve duše — i muškaraca i žena — sabère kako bi mu se napunila svadbena dvorana[5]. U tu svatovsku prostoriju idu i mnogi samostani kao neke bračne ložnice koje pripravi Otac od prokušanih i dostojnih dušâ kroz čisti život i ko sunce sjajnu vjeru — sve dok ne kucne čas Zaručnikova pojavka, da onda za njim uzmu trčati i da s njime zajedno uđu u ložnicu i stanu onu neizrecivu radost uživati u vijeke vjekova.

Evo, pokazana ti je služba koju si preuzela od Gospoda: ona je velika i zaslužuje nebeske nagrade. Ta ti je služba dana, kako bi ne samo sebe nego i

* Pismo II/150: PG 99, 1468—1469.

mnoge druge zaručnice dovela k besmrtnom Zaručniku. O, kakvo li će i koliko za njih biti uzdarje?! Uvrstit će te među najodličnije zaručnice, među najprobranije mladice! Podarit će ti dragocjene urese — nevidljive karizme Duha; presjajne haljine, ko zvijez de blistavu besmrtnost*(a)*, ovjenčat će te vijencem pravde*(b)*. Ti ćeš sa besmrtnim veseljem neraskidiva voditi kola — jednaka anđeoskim! Gledaj dakle, gospođo, i pazi na sebe samu*(c)* te čuvaj — i te kako brižno — zaručnice! Hrani ih čvrstim kruhom pravovjerja[6], poji ih napitkom pravilnog djelovanja kako bi bile punašne i prekrasne — govor je o ljepoti duše, koju, kako napisa sveti David, žudi Krist, Bog naš. On naime veli: *Čuj, kćeri, i gledaj, i prikloni uho svoje, i zaboravi rod svoj i kuću oca svoga, pa će se Kralj zaželjeti ljepote Tvoje. Jer On je Gospod Tvoj, i Ti ćeš se klanjati Njemu(d)!* Vidiš li kako ste u zaboravljanju samih sebe — tj. u odlasku od roditelja, braće i rodbine, od prijatelja i od svega ovozemnog života — bile povodom, da se Kralj zaželi ljepote Vaše duše, kako bi se s Vama i zaručio?! A ono: *On je Gospod Tvoj, i Ti ćeš se klanjati Njemu* — to će se na Vama obistiniti na dan pojavka njegova.

O, o[7], kako mudro mišljaste zaboravljajući[8] sve! Joj, joj[9], kakav li Vas zapade Zaručnik! *Plješčite rukama, kličite Bogu glasom radosti(e)*, jer se izdigoste iznad sviju zemaljskih carstava! Ljepše postadoste nad sve zemaljske ljepote! Vas poštuju i anđeli, oko Vas kruže i nadanđeli; Vi ste predične kraljice na nebesima, Vi ste iznad sviju majki i kćeri rođenih od püti. Zato se radujte i veselite: jedna zbog druge, jedna drugoj! Ono što je ovdje mučno u askezi — koja pripravlja zaručničku ložnicu — Vi to podnosite odvažno, znajući da *svaka je püt sijeno: sva slava čovjekova jest kao cvijet trave(f)*. Sve požude svijeta ovog svršavaju iz pokvarenosti u propadljivost. Jedino su Vaša ljubav i žudnja — beskrajne i nepropadljive. Ono malo što još preostaje — podnesite, izdržite te budite dobro i rado podređene gospođi prvozaručnici, koja zapovijeda kako da usvojite i očuvate svu ljubav Zaručnika Krista. A sama gospođa, kao predstavnica Zaručnika, neka — da ne kažem ništa drugo — neka izlaže svoju dušu na obranu djevojaka, i ne velim samo njihove duše nego i tijela, ostvarujući onu Apostolovu riječ: *Željno htjedosmo predati Vam, ne samo Evanđelje Božje, nego i vlastite duše(g)* u Kristu Isusu Gospodu našem.

A Njega i za nas molite, da nam spasi nevrijednu dušu, kako bismo zajedno s onima koje opominjemo i sami bili spominjani[10] te se svi spasili od Zloga.

a V. Dan 12, 3.
b V. 2 Tim 4, 8.
c V. 1 Tim 4, 16.
d Ps 44, 11 prema LXX, dok je to prema hebrejskom izvorniku Ps 45, 11—12. Ti stihovi onda glase malo drukčije: *Slušaj, kćeri, pogledaj, prisluhni: /zaboravi svoj narod i dom oca svog!/ /Zaželi li kralj ljepotu tvoju,/ smjerno se pokloni njemu,/ jer je on gospodar tvoj.* BST str. 503.
e Ps 46, 6 — dakako, prema LXX, dok taj isti psalam, zapravo 47, u recima 7. i 8. glasi, preveden sa hebrejskog izvornika, malo drukčije: *Pjevajte Bogu, pjevajte, / pjevajte kralju našemu pjevajte!/ /Jer on je kralj nad zemljom svom, / pjevajte Bogu, pjevači vrsni!* BST 505.

f Iz 40, 6 prema LXX, dok izravni prijevod iz hebrejskog zvuči: *Svako je tijelo ko trava, / ko cvijet poljski sva mu dražest.* BST 739.
g 1 Sol 2, 8. (Prijevod prevodioca *Pisama monahinjama*).
* Pismo 11/177: PG 99, 1548—1552.

24. pismo:

Igumaniji Eufrosini (osmo)*

Hvali njenu svetost i sjajno upravljanje manastirom.

I ovom zgodom pohòdimo pomoću pisma Tvoju Časnost, želeći silno upoznati kako čvrsto i ustrajno podnosiš duhovni život. Taj naime posao moramo po dužnosti učiniti. Jer Ti si i samu sebe povjerila našoj neznatnosti — poslije odlaska svoje blažene majke — a njena je uspomena u knjizi života[1]. Uspomena je to na onu, koja je dobro poživjela i ostavila značajke pobožnosti u vlastitom životu, i to ne samo Tebi, posvećenoj osobi i koja razmatraš božanske stvari, i ne samo Tebi područnim sestrama, nego i svima drugima, koji žarko žele revnovati u dobru. Pa kako dakle posjeduješ od majke primjer kreposti, pridodaj još i od svoga, gospođo, molimo te. Ti si od najbolje ikone postala ikona, onda to isto budi za božanski život onima koji Tebe gledaju, kao što doista i postaješ. Čujemo naime opet i opet, kako dobro djeluješ — sad u vođenju Sestara, koje sve podržavaš u jedno-

dušnoj ljubavi, te budno paziš na Božja prava u molitvama, psalmovanju, svetom čitanju, — sad opet u sestroljubivom ugošćivanju, na sve strane rastrgana brigama i darivanjima. Pa što je oko u tijelu, to je u Bizantu, kako doznajem, Tvoj manastir. Zbog toga se slavi Bog, a Tvoja blažena mati neizrecivo uživa, jer zaslužuju sveci da vide pravedan život svojih učenika[2]. Da si zdravo, dobra učiteljice i prava majko po Bogu djece! Neka drugi imaju zemaljska odlikovanja i sjaj i dijademe vremenite — prolazne, ali Tebi će biti dosta[3] Križ Kristov, bogumio život, Kristom ljubljeni dom djevica te, ako hoćeš one od zlata i dragog kamenja dragocjenije izjave Božje, siva odjeća, nasljedovanje Krista ... To je veće od svega zemaljskog, to su sve kapare nebeskoga kraljevstva!

Neka ti, uostalom, nikada ne zadrijema oko duha niti se zagluši uho srca niti ikada uzmanjka božanske ljubavi, nego neka se ona dodavanjem krepòsti povećava, neka duša, kajanjem i bolju podbadana odonuda, ko iz nekog izvora, lije suze! Divna je, uistinu je divna ta voda: ona čisti dušu, ako je razne misli[4] kaljaju, ona gasi požar koji je nepažnjom nastao od putene ljubavi, ona smiruje uzbuđeno čovjekovo raspoloženje i zle porive, ona stvarno sklanja Boga na milosrđe, a ljubitelje ponovno uspostavlja u pređašnju iskrenost. Budući da si Ti mudra, razumiješ što govorim. Jer Gospod ti daje milost — i davao ti još — da ljubiš njega i da ti se uzvrati ljubav, da žudiš za njim i da za uzvrat budeš od Njega žuđena, tako da i Ti smjedneš s Apostolom govoriti: *Živim, ali ne više ja, nego živi u meni Krist(a)*. Onaj naime koji potpuno ljubi Boga, izlazi iz samoga sebe[5], da u Ljubljenome i živi i miče se i opstoji*(b)*. Takvu Tebe zahtijeva sam ovaj pojam Zaručnice Kristove, a ujedno poslušne kćeri Božje. I što zatim slijedi? — Zaručnik Krist, nebeski zaručnički stan i dobra višnjega Jeruzalema, a to je kraljevstvo nebesko i sve ono što je Svetima obećano za pokoj. To je već postigla blažena ti majka pa Vas potiče na ustrajnost u askezi, u slozi, u jednòdušnosti: gaziti strasti, manje cijeniti[6] pût i krv, dati se na krepostan život, kojim se postizavaju neizreciva dobra.

[a] Gal 2, 20.
[b] V. Dj 17, 28.

25. pismo:

Igumaniji Eufrosini (deveto)*

Kako se ima vladati prema nekoj monahinji, koja je tražila da ode iz njena manastira.

Doznadoh od nekoga kome je to dobro poznato, kako je tuga zahvatila Tvoju Časnost zbog toga što jedna sestra hoće da se odijeli od Tvoje svete družbe. A taj čemer nije samo onako bez opravdanja. Tä kako i ne bi dušu boljelo, kad se izreže vlastiti ud?! No ipak, budući da se tako šta događa napadajem na onoga koji vreba djecu neposlušnosti, zato i treba da to mi velikodušno podnesemo, da pokažemo sav mar, koliko ga određuje spoznaja istine, ne bismo li bili nevini u krvi takva ili takve, sad zvao se on bratom ili ona sestrom.

Zatražila si da znadeš, da li je dopustivo Tvojoj Časnosti da otpustiš onu sestru koja tvrdokorno hoće da iziđe. Pa kako, kad si mudra i razumna, kako onda sama od sebe ne uviđaš što treba učiniti? Niti Tebi zato kao učiteljici, ni njoj kao učenici nije bez pogibelji ona rastava, što se čini slobodnom voljom! Po čemu naime i odakle bi to moglo biti razumski opravdano? Jer ako je učenica savršena i okončala pripravu tako da može voditi druge sestre — a drugo je sestrinstvo za to i traži — onda je to slučaj *ikonomije*[1], kako veli sv. Vasilije[2], a ne rastave, Bože sačuvaj! Daleko od toga! Dakako, od stanja slušanja lako se neko uzdiže u stanje zakonitog zapovijedanja. Prema tome, dobro je ono nastojanje drugaricâ da teže za savršenošću i da to bogodolično i čine. Gospod i Bog naš naime pokaza istovjetnost ljubavi prema sebi, kada Apostolskom Vrhovniku očito kaza: *Ako me ljubiš, pasi janjce moje(a)!* I opet: *Pasi ovce moje(b)*. Na taj način onaj koji bi, prema tome savjetu, izišao da pase, bio bi blažen, nasljedujući Kri-

* Pismo II/196: PG 99, 1593—1596.
[a] V. Iv 21, 15—16.
[b] Ib 17.

sta, toga istinskoga i pravoga natpastira. Ali postoji i jedna druga *ikonomija* koju gledamo kod naših Otaca, a ta je onda kada se svojeglava duša — poslije mnogo i velikih nastojanja — odluči da prijeđe u drugo sestrinstvo kao da bi ondje u budućnosti mogla biti od koristi. Nekako po uzorku presađivanja drveća s ovoga na ono mjesto. Pa ako dakle i ovo slučajno učiniš, postoji nekakav razlog očito za obje — i za onu koja otpušta i za onu koja otpust prima — uz obostranu međusobnu pomoć, kada se izvršuje apostolska zapovijed: *Podnòsite terete jedan drugoga, pa ćete na taj način ispuniti Zakon Kristov(c)!*

Ali drugu rastavu ne prihvaća riječ Istine. Ponajprije zato, što se tako onemogućuje silazak Duha Svetoga u zajednicu, silazak koji se monaškim savršenstvom priznaje. Ima li od toga što pogubnije? A s ovim se slaže i riječ Gospodnja: *Koje Bog združi, neka čovjek ne rastavlja(d)!* Jer ako se već ondje — premda u putenoj vezi — zabranjuje rastava, koliko to onda više vrijedi za duhovno udruženje?! Osim ako su te božanske uredbe samo igrarija, sahrani Bože! Vjerna je riječ o otajstvu i otpuštanju grijeha i o nerazrešivoj vezi zajedništva[3].

Zatim[4], kako će se u dobru izgraditi Sestrinstvo od kojega igumanija otkida otpuštenu makar ova i ne bila kriva? I zar se neće prije odvući u rastavu — istom revnošću — otpuštena, sada jedna, a zatim druga i ne mnogo kasnije treća, pa će se tako cjelovito Kristovo tijelo razvući i potpuno propasti, otkinuvši se od svoje loze. A baštinica je onoga (biblijskog) *jao* — kako kliče sveti Vasilije[5] — ona, koja je sve to zlo učinila. Ona neće imati ni stalnosti, ni temelja. Ni ovaj Tvoj samostan niti koji drugi neće biti za onu koja ovako šta čini.

Stoga, tko ne sluša, neka i ne sluša; tko čini bezakonje, neka ga i čini, kako je napisano*(e)!* A Ti spasavajući druge spasi i svoju dušu ne odbacujući Božjih zakona, nego opirući se na pouke svetaca — među kojima je prvi Veliki Vasilije — pa makar morala živjeti sa dvije ili sa tri djevice: *Gdje su dvojica ili trojica u moje ime* — veli Gospod — *ondje sam i ja među njima(f),* a ne sa prestupnicima, pa bilo ih **bezbroj**[6]!

c Gal 6, 2. (Preveo prevodilac ovih *Pisama monahinjama*).
d Mt 19, 6. (Preveo prevodilac ovih pisama).
e V. Otk 22, 11. (Parafrazirani prijevod prevodioca ovih pisama).

26. pismo:

*Igumaniji Ireni**

Ponovno o prezbiteru, koji je zajedničario s hereticima: on ne smije služiti božanskih liturgija sve do sinode, koja će o takvima odlučiti.

Postupci i riječi moga ponašanja daleko su od Tvojih pohvala, prečasna ženo! No pobožna i Gospoda tražeća[1] duša običava pridavati pohvale i onima koji ih ne zaslužuju, kako bi postigla slavu poniznosti. Takvom te dakle prihvatismo, Sestro u Gospodu. Pa kako i mi sebe poznajemo u nutrinu, to ne sudimo sebe da smo doduše jednaki onima koji su sada na krajnjoj granici[2], ali niti sebe izdižemo na onoliku visinu, kako si Ti pisala, neka to bude tako ...

A sada okrenimo govor na predmet o onom prezbiteru. Mi nikako ne govorimo, Amma[3], sada ovo a sutra drugo, nego naš je govor uvijek isti. A koji to? Svećenik, koji je uhvaćen u zajedničarenju sa hereticima — a ponajpače ako je potpisao[4] — ne smije služiti božanskih službi sve do vremena pravovjerne sinode, na kojoj će se takvi problemi i promotriti i prosuditi. On to ne smije, osim da »od nevolje«, u hitnom slučaju krsti, prati (na pokop) mrtvaca, daje monahu shimu[5], posvećuje vodu na Bogojavljenje, pjeva evanđelje na jutrenju i pričešćuje, ali samo svetim Darovima što ih je ranije posvetio na božanskoj Liturgiji herezom neokaljani prezbiter[6]. Ali i to, kako rekoh, od nevolje, »u hitnom slučaju[7].« Ako bi se našao svećenik[8] koji nije onako sa hereticima surađivao, onda dotični prezbiter ne bi smio vršiti ni onih spomenutih službi.

Ovo je dakle naše mišljenje: osim ako drugi drukčije misle ili sude, pa bile to osobe jednakog stupnja, bile one višega. Budući da odredbu nije donio nad-

f Mt 18, 20.
* Pismo II/203: PG 99, 1617—1620.

svećenik[9] — a po toj odredbi moramo ljubiti sve — svi su gospodari svoje slobode, i mi ćemo šutjeti. No molimo Tvoju časnost, da se kako u dobru vladanju tako i u pravovjerju strogo drži, i da sluša Apostola koji govori: *Čistimo se od svake ljage püti i duha i usavršujmo svoju svetost u strahu Božjem(a)!* Znadeš naime, da pobješnjela hereza sada ponovno izazivlje nemali progon, ali znaš i za prolijevanje krvi i razdiranje püti i za poginule svjedoke[10]. Koliko li je po zatvorima i tamnicama zla naneseno — zar uopće treba o tome išta reći? Tu su odvođenja, otimačine, okovi, izgladnjivanja, samice i sve drugo o čemu se ne može ukratko pričati. Ako je to dakle tako, zar treba onoga prezbitera na jednaki način pustiti da ide i da postigne neuveli vijenac slave[11]? Sasvim protivno, jer je uhvaćen u zajedničarenju i potpisivanju onog spisa protiv Krista i njegove Majke i svih svetih! Tako to zahtijeva onaj odnos preko vlastitih ikonâ na prauzore[12]. Kako da dotični svećenik ne smatra nečim velikim, što uopće živi[13] i što mu je oprošteno bezakonje, dakako uz uvjet ali tako da izbjegava i samo dotaći se onoga što je malo prije rečeno iz čovjekoljublja i nipošto da mu bude dopuštena sveta liturgija u punom značenju? Zar je dakle bezvrijedno sve, zar su besmislena svjedočanstva-mučeništva, i ututanj sav borbeni otpor? Ne daj, Bože! I svjedok-mučenik jest svjedok-mučenik u ovom priznanju. I onaj koji se odrekao, otpao je u istom odricanju. Zato treba da do smrti[14] plače svaki onaj koji je tako uhvaćen, ako misli poslušati moj dobar savjet.

27. pismo:

Monahinji Hipakoji (prvo)*

Ponovno[1] je tješi prigodom bratove smrti.

Oni koji su izabrali monaški život i prema tome sebe razapeli svijetu i kao ljudi koji su već nadišli krvne veze i osjećaje, nisu navikli da ih obaraju slučajne nevolje rođaka niti da se žaloste kod njihovih

[a] 2 Kor 7, 1. (Prijevod prevodioca ovih pisama).
* Pismo II-206: PG 99, 1624—1625.

pokopa. No budući da i kod samih Svetaca nalazimo kako ih pogađaju patnje istokrvnih rođaka i kako puštaju toplu suzu prigodom njihove smrti, to ne smatramo neobičnim da se tako šta i nama dogodi, a naročito kod brata — i to brata koji se odlikovao umom i obazrivošću, i koji se namjesto nas očinski i za Vas brinuo.

Strašna je to bol, Sestro u Gospodu, pogodila nas je u srce i ranila ga kao mač koji sijeće. Gospodin brat je, kako vele, usnuo. Ode dobar muž, ugasi se oko rodu, odleti Vaša utjeha! Siročad postadoše djeca koju rodi! Siroče si i Ti sa sestrama, nemaš na što da ti se klonula ruka opre, nemaš kamo da u opasnosti oči digneš!

Ali čiju muku više da žalimo? Naš je govor upravljen bogumiloj osobi, mudroj, razumnoj, veoma iskusnoj, punoj bogopoznanja, sposobnoj da i druge svojim primjerom urazumljuje. Iznesi iz dobre riznice svoga srca duhovno blago, lijekove utjehe koji će dostajati i Tebi i Tvojim sestrama. Tä znamo da je i njih jednako dirnula žalost, jer je isto tako dirnula i gospođu igumaniju, a dodao bih, i samo vijeće! Tko za njim ne bi zakukao? Tko ne bi pustio suze, kad je i nas neznatne, koji ovako umujemo, zahvatila žalost?! No kada vidimo, da nitko tko je došao do rođenja neće ne otputovati odovuda — i to od praoca našega Adama pa sve amo —, onda smo pomislili, da se s onim što se dogodilo nije ništa naročito dogodilo. Naročito bi bilo, kad bi Tvoje Bogom[a] mudro srce događaj sa zahvalnošću podnosilo postajući tako — zajedno sa gospođom igumanijom — uzorom Sestrama i svemu rodu.

Po svom običaju, upravljaj vedre duše svime, pa koliko je samo moguće, s velikim se nakanama brini i za bratovu kuću, da siročad ne dopane ruku onih koji vrebaju prigodom ljudskih nesretnih slučajeva[1]. Brini se, koliko možeš, i za časnu dušu onoga dobrog muža, jer i poslije smrti živi pomažu pokojnicima[a]. I jednostavno, sve u svemu znamo da pravilno postupaš i da se više vodiš razumom negoli malòdušnošću

i tugom. Baš u tu svrhu poslasmo Brata Atanasija, da iskaže našu tugu za ovoga muža i da Vašoj Časnosti izrazi počitanje. Za njega se molimo da uskoro natrag donese dobru vijest o zahvalnoj Vašoj strpljivosti.

28. pismo:

Monahinji Hipakoji (drugo)*

Tješi je prigodom bratove smrti.

Premda se ustručavamo pisati, ipak moramo otvoriti zahvalna i pohvalna usta Tvojoj Časnosti. Dokle još kaniš, dobra Majko, sebe za nas zalagati? Dokle još Tvoji darovi imaju biti odonud ovamo slani? A naročito sada, kada te guše brojne žalosti? Zato se i ganusmo to prije pisati, doznavši, da si Ti povodom smrti blaženog ti brata ovo i ovo učinila. Kažu naime da si otvorila sanduk donesen iz drugog kraja grada, pa onda zagrlila pokojnikovo tijelo, u naručaj ga primila i pred ukop mrtvaca drugim i novim plahtama omotala. Tko ne bi zaplakao sa te Tvoje sestrinsko-bratske ljubavi?! Tko je od tadašnjih prisutnika mogao ne pustiti suze, toplo ne zakukati ..., kada i nas, koji smo se nalazili daleko, na sami glas o događaju spopade žalost i prebolno pogodi u srce?! O gorke li vijesti! O tužnog li susreta! Što bijasmo — i što postadosmo? Iznenada — siročad lišena brata! Možda je na taj prizor zajecalo i Sunce[1]? Zaplakao i mjesec, ožalostile se zvijezde ko narikače, a rekao bih i neki elementi da su slično pretrpjeli.

Zar dakle da ostanemo u tugovanju? Da potamnimo pod oblakom ucviljenosti i budemo kao propalice?

Nipošto, Sestro u Gospodu!

Naši problemi nisu nepredvidivi! Nisu beznadni kao kod naroda bez dublje religiozne pouke[2]. Nego, naši su problemi u rukama Boga koji sve drži, od koga postadosmo i mi i oni koji nas rodiše; u rukama Boga, koji nas načini da dišemo i da živimo, koji Tebe dovede do najvećeg dostojanstva — do zavjeta djevičanstva!

Oplakasmo dakle brata koliko je pravo. A sada je vrijeme utjehe, sada je dan zahvaljivanja.

Odložimo dakle žalobno odijelo i navucimo oružje velikodušja! Poslasmo naprijed — pred sebe — brata, dobra i obličjem i znanjem i vjerom, kaošto i ranije poslasmo krvni rod i roditelje. Doskora ćemo i mi za njima ...

Nema živa čovjeka a da mu nije umrijeti! Nema rođenog a da nema biti pokopan! Pripravimo se jako dobro i mi na izlazak! Prigotovimo si popudbinu za selidbu! Dajmo zato sestrama uzorak u vlastitom primjeru da u pravo vrijeme tuguju i da — baš kako je i pravo — zahvaljuju[3]. Pokažimo onima koji nas gledaju, da se Bog u nama proslavlja i da mu zahvaljujemo za ono što zapovijeda: *On dade, On i oduze: kako se Gospodu svidje, onako se i dogodi(a).* Dakako, ja zaklinjem Tvoju Časnost — baš kao da mi je majka koja me rodi, ili da mi je premila seka — daj, pustimo glas pohvale, pokažimo vedro lice, poučavajmo djelima, da nosimo na ramenima križ i da smo umrli vlastitoj volji, te da u svemu ugađamo Božjim odredbama. Ako tako budeš činila, kako je pravo, onda ćeš veseliti Krista, svoga besmrtnog Zaručnika. Ako se naime žalostiš, kako se čini, onda ražalošćuješ, kako se čini, njega — kao da naime voliš nekoga drugog više nego njega[4].

Gledaj dokle te ovaj govor dovede, tj. ni da si siroče, niti bez skrbnika, niti bez vođe. *Ako je Bog s nama, tko je protiv nas(b)?* Ako je On branitelj, tko je onda protivnik? Tako sam eto i sada bio natjeran, Sestro, da te tješim. A Ti ćeš dobro učiniti, ako povjeruješ nemudrom starcu, koji te dobro svjetuje i koji Tvoje probleme osjeća doista kao da su i njegovi...

* Pismo II-214: PG 99, 1644—1645.

[a] Job 1, 21 ali prema LXX (prijevod prevodioca ovih *Pisama monahinjama*). Ta rečenica prevedena sa hebrejskog izvornika glasi: *Jahve dao, Jahve uzeo! Blagoslovljeno ime Jahvino!* BST str. 587.

[b] Rim 8, 31. (Prijevod prevodioca ovih pisama).

29. pismo:

Tomaidi koja živi u djevičanstvu[*1]

Dogmatsko pismo: Sama ikona Isusa Krista u sebi — samo materijalno uzeta — ne štuje se latrijski, tj. ona se ne obožava.

S velikom radošću primismo prijedlog Tvoje Časnosti i to živim glasom prečasnoga gospodina nadliječnika, a izložen od rodice i bogoljubne osobe.

Ne odbijam da od žene naučim nešto što mi je sakriveno. Ali ne mislim ipak da mi je nepoznato štovanje časnih ikona — kakvo treba da bude. Mi se zato, prečasna — da o drugim temama zasada ne govorim — mi se tako klanjamo ikoni Gospoda našega Isusa Krista k a o samome Gospodu našem Isusu Kristu. Ova riječ k a o jest riječ usporedbe, a ne tvrdnje, jer u protivnom slučaju to ni ne bi bila Kristova ikona, nego Krist sam! No to je Kristova ikona i u toj se njegovoj ikoni klanjamo Njemu, a On se pokazuje kao drugi u drugome. Veli Zlatousti: »Vidjeh anđela u ikoni[2]«. A Grgur Bogoslov opet: »Ovu je Polemon promatrao u ikoni[3]«. Dakle se i Krist u onoj ikoni i vidi i biva klanjanjem čašćen. Nego iako zbog sličnosti, ipak iz toga što ga klanjanjem[4] časte i što ga latrijski štuju (»obožavaju«) nipošto još ne slijedi, da se i sama njegova ikona latrijski štuje (»obožava«), kao da ne bi bilo baš nikakve razlike između ikone i njena prauzora[5].

Prema tome, ovo se dvoje razlikuje po samoj naravi, a ne po sličnosti hipostase (»osobe«). Zatim, ako se latrijski mora štovati jedino Trojstvo, kako bi se onda smjela latrijski štovati (»obožavati«) također i ikona? Onda bismo od Trojstva dobili četvorstvo[6], ukoliko primimo taj dodatak! A to je bezbožnost! Pa ako Kristova ikona ima tu posebnost da bude latrijski štovana (»obožavana«), to bi nas dovelo do obožavanja stvorenja baš kao kod Arijeve hereze. Ali, daleko od nas bilo takvo bezbožno mišljenje!

Neka dobri naš Bog čuva Tebe nevinu i bez mane kako u ortodoksnoj[7] vjeri tako i u uzornom životu koji si preko djevičanstva izabrala da se dobro sviđaš Gospodu!

* Pismo II-217: PG 99, 1656.

NAPOMENE UZ PISMA

Uz 1. pismo: (1) »Briga za dijete« — i to dijete monahije?! Na Dvanaesto pitanje *Opširnih pravila*, koje glasi: *Kako treba primati one koji su u braku?*, odgovara Sv. Vasilije Veliki, da treba ispitati, da li se kandidat želi zamonašiti pošto je dobio dozvolu svoga bračnog druga — pozivajući se na novozavjetno »bračno pravo« kod Sv. Pavla 1 Kor 7, 4 za ovakav slučaj. Ako je dakle u Crkvi brakom vezanima ipak bilo dopušteno da — uz spomenuti uvjet — stupaju u samostan čak za vrijeme života partnerova, koliko je to onda više moralo vrijediti za udovce i udovice, što povijest samo potvrđuje sve do naših dana. Ali dakako, »ceteris paribus«, kako bi rekli moralisti. Amo idu npr. nezaduženost, ropska nevezanost odnosno oslobođenje u starijim društvenim sustavima, a kod roditelja sa nezbrinutom djecom upravo povoljno rješenje toga najvećeg problema. Ali, kada su djeca bila još mala, pa recimo i podrasla ali još nezrela te gospodarski i odgojno ovisna, onda je mogao i sâm »bolje stojeći« manastir preuzeti na sebe tu obvezu, čak upravo preko dotičnog roditelja, kako se čini da je bio slučaj u ovom pismu. Ali i to samo u izvanrednim okolnostima i uvijek sa biskupskom »dispenzom«. — V. H. G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München ²1977. 132. Je li monahinja Ana, koje se pismo nije sačuvalo, bila udovica s djetetom ili »dragovoljno [tj. sporazumno] rastavljena« također s djetetom, ne možemo za sigurno znati. Riječi Studitove u daljnjem dijelu ovog pisma da je naime Bog u njenoj duši »pripravio raspoloženje za monaško i anđelima jednako življenje poslije uživanja u bračnom životu« — meni se čini, pretpostavljaju slučaj udovice-monahinje, a ne »sporazumno rastavljene«. — V. Sv. BAZILIJE VELIKI, *Opširna pravila*, Pitanje dvanaesto: *Redovnička pravila* (priredio H. BORAK) Zagreb 1985, 129.

Uz 2. pismo: (1) Prevodiočeva kovanica *bogòsretni* nastala je od *Bogom sretni*, tj. oni koji su sreli Boga i po njemu postali sretni. Protivan je pojam: zlosretni, tj. koji sretoše Zloga. U ovom kontekstu Sv. Teodor upozoruje na poznati fenomen, kako skromne, pobožne, Boga pune osobe već samom svojom pojavom djeluju »usrećujući«. Nije li to ona »préévangélisation« *Male Braće* i *Sestara Isusovih*, koji po svojim pravilima nigdje ne smiju izravno i formalno katehizirati, uklapati se u apostolat mjesne Crkve usred nekršćanskog i dekristijaniziranog okoliša, ili, da se narodski izrazim, ne smiju »popovati«.

Uz 4. pismo: (1) *Shima* (starogrčki *tò schêma-atos* = = držanje, vladanje, oblik, odijelo) kod monaha je značilo »habit« dobiven kod polaganja zavjeta. Pridjevi uz tu riječ — *mala* odnosno *velika shima* pokazuju manju odnosno najveću strogost života na koju se otada obvezuje zavjetovanik. Velikoshimnik *(megalóschimos)* je morao do smrti stalno moliti i postiti... Te razlike među monasima mogu se povijesno pratiti od VIII. st. pa dalje. Novaci, odnosno monasi bez zavjeta ili *rasophóroi*, bili su nesavršeni, *mikróschimoi* ili *staurophóroi* vještiji, radiniji — naime u asketskom životu, a *megalóschimoi* jednostavno — savršeni. No u Bizantu nisu svi dijelili takva shvaćanja o razdiobi monaha. Naš Sv. Teodor Studit piše npr. (u *Testamentu*), da je »jedna shima kao što je i jedno krštenje, kako je to bilo u običaju kod svetih Otaca.« (12. točka: PG 99, 1820). — V. BECK o.c. 131—132.

(2) V. prvu napomeu u prvom pismu.

(3) Praznovjerje i svetost! Česta sintagma kod Studita! Kao da jedno ne ide bez drugoga.

Uz 5. pismo: (1) *Zatvornica*, slavenski prijevod originalnog *egkleiste*, latinski *reclusa*. *Zatvôrnica* u odličnom rusko-njemačkom rječniku I. JA. Pavlovskoga (koji je naročito praktičan za vjerske, crkvene izraze, vrlo često odsutne u sovjetskim ruskim rječnicima) znači: *die zuriickgezogen, einsam Lebende*, a muški pendant *zatvôrnik: der Einsiedler*. — V. I. PAWLOWSKY,S, *Russisch-Deutsches Wörterbuch*, Riga ²1900, 439. Svjetski nam je pozat ruski asketsko-mistički pisac *Feofàn Zatvôrnik* (815—1894). *Reclusus, reclusa* jest osoba, koja je izabrala najekstremniji oblik »monaškog« života, tj. koja se povlači što je više moguće iz ljudskog društva u samoću. Najstariji poznati kršćanski zatvornici bili su oci Egipatskih pustinja, koji su obitavali prirodne ćelije ili napuštene grobnice. Srednjevjekovni *reclusi* znali su živjeti u zazidanim ćelijama, a te su bile katkada naslonjene na crkve ili svetačke grobove, relikvijare. Motivi za takav život bili su pokora i ispaštanje za grijehe, a još više idealna mogućnost boravka s Bogom u neprestanoj molitvi. Inkluzija je mogla biti doživotna kao (ali samo prema Predaji) kod sv. Pavla Prvog pustinjaka u Egiptu,

ili kroz određeno vrijeme, kao kod sv. Antonija Velikog. Kako je ovakav način života uključivao i velike duhovne probleme, Crkva je s vremenom počela regulirati taj tip asketizma zakonodavstvom od VI. st. pa dalje, tražeći prethodni »training« u nekom samostanu. O tom načinu asketizma piše Kasijan u svojim *Collationes*... V. A. M. C. Mc Carthy, *Recluse*, članak u *New Catholic Encyclopedia*, New York... vol. XII (1967) 128. Kod nas je poznata Bl. Hosana Kotor(s)ka. Ali naslovnica Studitova pisma ipak ne živi u samici, nego u društvu drugih dragovoljnih zatvornica, kako se vidi iz teksta ovog pisma. Prema tome, radi se o načinu života koji odgovara našem današnjem pojmu, odnosno terminologiji *monialis, koludrica, sestra ili redovnica stroge klauzure*. Takve su npr. benediktinke, kartuzijanke, cistercitkinje, trapistkinje, klarise, bosonoge karmelićanke itd.

(2) »Muškaraca«: je li to subjektivni ili objektivni genitiv? Drugim riječima: radi li se o nemogućnosti da Sestre gledaju ili da budu gledane? Meni se čini: i jedno i drugo, dakle potpuna izolacija od muškoga svijeta.

(3) Kristomahi — *christomáchoi*. Riječ nema značenja: borci za Krista, nego upravo obratno: borci protiv Krista. Lampe tumači: oni koji se bore protiv Krista (npr. Arijevci), i: neprijatelji Kristovi. — V. *A Patristic Greek Lexicon*, edited by G. W. H. LAMPE, D. D. Oxford 1961—1968, 1531. Prema gornjem Studitovu pismu, to su i oni koji se bore protiv Kristova štovanja u ikonama, dakle ikonoklasti. Analogan je izraz *pneumatomáchoi* (pneumatomahi: ne »duhoborci«, nego: Borci protiv Duha!) za heretike IV. st., koji su Duhu Svetom poricali božanstvo pa prema tome i božansko štovanje.

(4) »Jednako vrijedna štovanja«: ipak samo u analognom smislu. V. posljednje pismo u ovoj zbirci (br. 29), gdje Sveti Studit o predmetu jasnije govori.

(5 Poklonici ikona svuda su pokazivali svoje uvjerenje stavljajući križ čak i na odijelo (osobito monasi: uostalom, maloshimnici su se zvali *staurophóroi* = križonoše).

(6) Opet Teodorova spasavajuća sintagma vjere i milosnog, svetog života. V. 3. napomenu u predašnjem (4.) pismu. Je li to dogmatska vjera ili vjera pouzdanja *(fides dogmatica* resp. *fiducialis)*? Meni se po svemu čini: jedna i druga, ali ipak sa jačim naglaskom na prvoj (historijski kontekst).

Uz 6. pismo (1) U doba sv. Teodora Studita monasi su — doduše uz neke iznimke, ali ipak — *en bloc* stajali uz ikonoduliju pa stoga možemo razumjeti, da je Marija već samim monaškim odijelom podbadala progonitelje, ikonomahe *(eikonomáchoi):* »Ovu ispitajmo čestito!«

Uz 7. pismo (1) Tekla *(Thekle):* ima više svetica tog imena za koje moderni — možda prekritički — crkveni

historičari nisu baš sasvim sigurni, pa makar se one i nalazile u martirologijima. Tako: 1. Tekla iz Hadrumeta (današnji Tunis), majka dvanaestoro djece, mučenica. 2. Tekla iz Akvileje. 3. Tekla iz Rima *(Martyrologium Romanum)*, 4. Tekla iz Ikonija (danas Konya u Turskoj). O ovoj postoji puno dokumenata, ali i nejasnoća zbog »romana« o putovanjima sv. Pavla i Teklinoj konverziji: *Periodi Pauli et Theclae.* Štovana u Seleukiji. Na ovu četvrtu Teklu misli vjerojatno Sv. Teodor. — V. *Bibliotheca Sanctorum* 12, 174—185.

(2) Fevronija (starogrčki: *Phebrwnia*) — mučenica u Perziji ili Nissibisu u Dioklecijanovo vrijeme, ustrajala je u vjeri unátoč mnogim mukama: na kraju joj odrubiše glavu. — V. *Bibliotheca Sanctorum* 5, 508—509.

Uz 8. pismo: (1) Monasi i monahinje u j e d n o m manastiru? — Radi se, po svoj prilici, o tzv. *dvostrukom manastiru (monastirion diploûn).* Sa Valsamonom, velikim bizantskim kanonistom iz XII. st. (umro ne poslije 1195), možemo pri tome razlikovati dvoje: ili blisko susjedstvo muškog i ženskog manastira, ili čak stanovanje monaha i monahinja u istoj zgradi. Iz razumljivih razloga, ovo je drugo bilo uvijek strogo zabranjivano. Samo takve su zabrane katkada pogađale i onakve manastire, gdje su monasi i monahinje bili podložnici j e d n o g a t e i s t o g poglavara ili poglavarice, koji bi upravljao (odn. koja bi upravljala) »nutarnjim i vanjskim« poslovima manastira, ali bi uvijek postojala stroga odvojenost stambenih zgrada već prema spolovima asketâ. II. Nikejski sabor (787) — dakle onaj kome je suvremen Sv. Teodor Studit — ograničuje se dvadesetim kanonom na to, da ne dopušta n o v o osnivanje takvih »dvostrukih« manastira. — V. H. G. BECK o.c. 138.

(2) *Četrdeset Svetih mučenika* podnijelo je za Krista mučeništvo oko god. 320. (pod Likinijem) u Sebasti (danas Sivas u Turskoj). Bili su to kršćanski vojnici u *Legio fulminea* te zbog vjere osuđeni na smrt smrzavanjem. Na trgu — ili možda bari, jezeru — morali su, goli, cijelu noć prestajati, i to — prema Predaji — u blizini ugrijane kupaonice, kako bi se lakši sklonili na otpad. Imena sve Četrdesetorice sačuvala je Predaja. Evo samo nekih: Kviroa (postoji više inačicâ tog imena), možda je bio komandant kažnjenog odreda, Kandid, Domnus, Meliton itd. Jedan od Četrdesetorice je ipak otpao, ali je na njegovo mjesto pristupio jedan — Bezimeni! — od stražara (*clavicularius* = = ključar). Slijedećeg jutra, slomiše im kosti i spališe tjelesa. Preostatke baciše krvnici najprije u vodu, ali ih kršćani ipak nekako dobiše kasnije. Sv. Grgur Nysse veli da su im relikvije došle u cijeli svijet, kako bi svaka pokrajina imala udjela u njima. Kult im je jako raširen po Orijentu. — V. OTTO EIMMER-HARTMANN MELZER, *Lexikon der Namen und Heiligen:* bearbeitet und ergänzt von Josef Gelmi. Tyrolia Verlag, Innsbruck-Wien 1988, 829.

Uz 9. pismo: (1) Već poznati nam njemački bizantolog svjetskoga glasa Hans-Georg Beck pišući o tzv. »Weibliche Kleriker« (ženski članovi klera, klerikinje) u staroj i ranosrednjevjekovnoj Crkvi (psaltrije, kanònike, đakonise) veli: »Za kanònike se čini da su bile manje klerikinje negoli neka vrsta redovnica u svijetu. One nisu primale nikakva posvetnog reda, ali su imale posebno mjesto u crkvi. Kod pokopa su vršile ulogu sličnu ulozi đakonisâ kod krštenja.« — V. H. G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich,* München ²1977, 105—106.

(2) Nemoguće je prevesti igru riječi koju ima originalni tekst služeći se čak i rimom u prozi, što tadašnji ukus nije osuđivao: *katà tópon* (prema mjestu) i *katà trópon* (prema moralnom vladanju).

(3) »...od mnogih nepleteni vijenac«? — Ova je figura za nas ljude današnjih ukusa i izražavanja teško razumljiva ili možda uopće nerazumljiva. Radi se o kombinaciji dnevnog, aktivnog života i kontemplacije, koju istom slikom zlatnog ali od mnogih nepletenog užeta prikazuje Sv. Grgur Nazijanski u jednom svom govoru: *Oratio 21,* 6: PG 35, 1088 B. Latinski se prevodilac Studitovih pisama u Migneu previše udaljio od originala, kada to ovako prevede: »...velut catenam auream, et a multitudine seiunctam.« (PG 99, 1275).

Uz 10. pismo: (1) U ovoj je tvrdnji sadržan razlog, zašto se ikonoborstvo smatra logičkim i praktičkim nastavkom kristoloških zabluda: ako naime Krist nije u jednoj Osobi i Bog i Čovjek — sve prema nauci Saborâ u Efezu i Kalcedonu — onda se Njemu preko slike ljudske naravi ni ne smije iskazivati *latrija,* tj. obožavanje ili božansko štovanje, kad se božanska narav ionako ne može slikati.

(2) Nije li ovo vrhunac zaručničke mistike: »Uzvraćati željom, ljubavlju i patnjom...«? Ali tako ujedno i apostolski svijetliti, te izžarivati ljubav svijetu: *per crucem ad lucem!* Zar ovakvo isto raspoloženje ne izdaje — samo još razrađenije i raspjevanije od Avve Teodora — i ova molitva jedne duše našega XX. stoljeća:

»O ne daj me, Ljubavi, da se rasipljem bez Tebe... Sačuvaj moj sjaj i moju žrtvenu snagu ... Jednom ćemo zadiviti Svemir... Jednom ćemo zasjati kao *žarki i sjajni vatromet* na nebu, da mnoge zadivimo, da mnoge spasimo.

Daj mi snage za ovo iskupljenje, da izdržim do Tvoje volje ovaj pritisak, ovo mrvljenje vlastitoga bića, dok me ne preobraziš u svoj Lik... Ali — lik *Čovjeka boli.* Sada Te takva trebam i Ti mene, da bi se na nama jednom otkrio — s j a j S l a v e!«

S. MARIJA OD PRESVETOG SRCA, *U svetištu duše,* SYMPOSION 36, Split 1988, 14.

Uz 11. pismo: (1) To je ona ista evanđeoska ideja sa Gore blaženstva: »Tako neka svijetli Vaša svjetlost ...!« (Mt 5, 16), koja je u dvomilenijskoj predaji kršćanstva jed-

nako shvaćena, evo, u IX. stoljeću kod Sv. Teodora kao i jedanaest stoljeća kasnije kod našeg svećenika-pjesnika Izidora Poljaka:

Kuda koracam
hoću da bacam
snopove zlatne svjetlosti.
(*Planite, b'jeli ognjev i duše:* IZIDOR POLJAK PJESME, priredio J. Rožmarić, KS Zagreb 1983, 110).

Uz 12. pismo: (1) Ne znamo imena toj igumaniji. A za toponim *Górdina* (kod Mignea PG 99, 1345: *Têi hegouménei tôn Górdina)* čini mi se da se ne odnosi na vodeći grad Krete, koja je u saracenske ruke pala u istoj godini smrti Sv. Teodora (826), nego da ga treba tražiti negdje bliže Carigradu.

(2) Pismo je krnje, nedovršeno, odnosno nije u cijelosti sačuvano, ili ako je sačuvano, nije cijelo objavljeno.

Uz 13. pismo: (1) Vremenski se ovo pismo odnosi na godinu 818. prema *Annales Ecclesiastici auctore Caesare Baronio* ... tomus 9, editio novissima, Augustae Vindelicorum 1760, An. Chr. 818, num. 14, pg. 812 sq. — Ovo pismo nije sačuvano u samom početku.

(2) Njeno ime nije Eudôkija — po A-deklinaciji, nego po atičkoj O-deklinaciji (paradigma: *neôs*): *Parthénwi Eudokôwi*, latinski: *Eudoconi Virgini.* Hrvatski bismo mogli to ime ostaviti kao indeclinabile: *Eudokô,* ali to zvuči veoma neobično, pa sam se odlučio za oblik u naslovu, samo treba paziti na naglasak: *Eudokója, Eudokóje* itd.

(3) O kakvom se to ediktu radi? Ukoliko stoji pretpostavka da je pismo pisano 818. godine (v. gore 1. napomenu, dokumentiranu prema napomeni u PG 99, 1346), nije nemoguće da je riječ o zaključcima ikonoklastičke sinode u travnju (aprilu) 815. odmah poslije »dragovoljnog« odreknuća patrijara Nikifora. — V. H. JEDIN, *Velika povijest Crkve,* Treći svezak, *Srednjovjekovna Crkva.* KS Zagreb 1971, 49—51. Cijeli II. odsjek: *Grčka Crkva u razdoblju ikonoklazma* (31—59) napisao je H.-G. Beck.

Ali, kako bi mogla Eudokója, ta idealna, nevina i sveta dušica tako nešto učiniti? Meni se čini, da se ovdje radi o lukavu i zlobnu potezu progonitelja Crkve svih vremena: Kad netko od progonjenih dopane šaka policije, a posebno ako se radi o uglednim uhićenicima, onda se nerijetko proču glasi o »priznanjima«, »potpisanim izjavama«, »izdajama«, »propjevao je ...« itd. samo da se u redove progonjenih unese pomutnja i defetizam. Iako nemam dokaza, da je to upravo bio slučaj Eudokója, ipak ni najmanje ne sumnjam da je to bilo vrlo vjerojatno a ne samo moguće. No Sv. Teodor, kako se iz pisma vidi, nije nasjeo podmukloj propagandi.

(4) Supruga židokršćanina Akvile, suradnika Apostola Pavla. V. Dj 18, 2. 18. 26; Rim 16, 3; Kor 16, 19; 2 tim 4, 19. Dr. Ivan Merz slavio je ovaj bračni par kao prototipove KA (= Katoličke Akcije) u Pracrkvi. Djevica Eudokója evo predstavlja laički apostolat u Bizantu početkom IX. st.

(5) Đakonisa Crkve u Korintu, prema Predaji, možda nositeljica Pavlove poslanice Rimljanima. — V. Rim 16, 1.

(6) Poznat je tekst: »Pozdravite moje suradnike u Kristu Isusu, Prisku i Akvilu, koji su podmjestili svoj vrat za moj život i kojima zahvaljujem ne samo ja nego i sve crkve poganskog podrijetla!« (Rim 16, 3—4.)

(7) Zbog modernih čitača, u gornjem sam tekstu ublažio oporost originala koji veli: tên auchmeràn kómen, dakle: čupavu kosu i *tên ēmelēménēn esthêta,* dakle: zanemarivano odijelo. Bojao sam se da ne bi čitači dobili krivi dojam o toj divnoj bizantskoj djevici, onako nekako kao što se pjeva u našoj bećarskoj pjesmi: »Čupava, garava, otvori mi vrata ...«

(8) Možda nas ova posljednja opomena začuđuje? Ali, u pismu se ne radi o manama monahinjâ, nego samo o onima djevice u svijetu. Uostalom, u Teodorovim — ili mlađim a njegovoj tradiciji pripisanim — *Monaškim kaznama (Epitimia)* ne smije nas »sablazniti« niz mana u koje mogu i samostanci upasti. Tako se *za krađu* bilo čega krivac kažnjava jednotjednim isključenjem iz zajednice (22: PG 99, 1736). Ako bi koji monah *psovao,* kažnjava se četrdesetdnevnom šutnjom; usto mora svaki dan načiniti 50 »metanija« (45: PG 99, 1753). A NB! *metanija* nije običan duboki naklon niti latinska prostracija kod koje čovjek može najprije mirno kleknuli na oba koljena i onda se glavom približili tlu, nego se ovdje s nogu »pada ko klada« (tj. bez pregibanja koljena). To je vrlo mučna i bolna gimnastika za koju su neisposnički debeljci nesposobni! *Lažljivcu-monahu* uskraćuje se sv. Pričest kroz 40 dana (43: PG 99, 1753). Itd.

(9) Nije isključena mogućnost da bi taj »Brat Nikola« mogao biti istovjetan sa *Prepodobnim Nikolom Ispovjednikom* (793—868), potonjim studitskim igumanom. Ovaj je zajedno sa Sv. Teodorom trpio progonstvo i druge muke, a naročito glad. Liturgijski mu se spomen u pravoslavnom kalendaru slavi 4. veljače (februara). — V. Š. V. BULGAKOV, *Nastol'naja kniga dlja svješčenno-cerkovno-služitelej,* Har'kov ²1900, 69.

Uz 14. pismo: (1) Eufrosini prvo: Ovoj je naime monahinji, čini se, Sv. Teodor napisao i najviše i naduljih pisama, barem od sačuvanih i od Mignea izdanih. Tu ih nalazimo devet (u našem prijevodu to su tekući brojevi pisama: 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 24 i 25). Dok je u ovom prvom pismu Eufrosina samo jednostavna monahinja — još nije »gospođa« — dotle je od slijedećeg pa do posljednjeg već igumanija.

(2) Taj stručni termin ne prevodim nego ostavljam originalan grčki oblik, prilagođen našem pravopisu. Beck ga nema, a Lampe u svom rječniku patrističkoga grčkog veli: *subordinate administre.* On navodi, uz ostale, i tri primjera iz Teodora Studita (PG 99, 1259, / & 1278 i 1359) koji u odgovarajućem latinskom prijevodu imaju sad *oeconomus vicarius,* sad samo *oeconomus.* — V. LAMPE o.c. 1042.

(3) Grčki *staurophóroi* (PG 99, 1361 C). U doslovnom smislu kod Otaca dolazi ili za Krista, nosioca križa, ili za kršćane, koji nose barjak sv. križa. U prenesenom smislu može značiti ili osobe koje sebe žrtvuju, ili vrstu asketskog života. — V. LAMPE o.c. 1255. U kasnom srednjem vijeku — pa sve do danas — stavrofor znači i klerika odlikovana od sv. Crkve da smije nositi naprsni križ. U Ruskoj PC svaki svećenik bez razlike ima pravo, čak dužnost da nosi naprsni križ. Tu ipak postoje razlike: jeromonasi — drveni na skromnoj vrpci, mirski svećenici metalni krst na lijepo izrađenom lančiću, a »više šarže«, tj. mitroforni protojereji pa na više, pogotovo vladike — ovi pokraj »Panagije« (enkolpiona-medaljona sa likom Majke Božje) nose pozlaćeni ili čak zlatni krst.

(4) Značajka je bizantske asketike da je uvijek jako teološki utemeljena. Tako je ovdje glavni motiv i učinak kreposna življenja — porast u milosnom tj. božanskom životu kršćanina.

(5) *Grčki: adelphótēs,* ali ta je riječ dvoznačna: znači i bratstvo i sestrinstvo, već prema kontekstu, jer im je isti korijen i imenicama *adelphós* = brat, odnosno *adelphé* (pa kasnije *adelfí* i čak *aderfí* = sestra. Stoga mislim da se na hrvatski, latinski, romanske i germanske jezike preusko-grudno prevodi ovaj Pavlov *adelphoí* sa samo *braćo!* Jer u grčkom je isti korijen za oba roda, dok to u spomenutim jezičnim familijama nije slučaj. Zato bi se, po mome mišljenju — *no salvo meliore iudicio* — morao Pavao prevoditi: *braćo i sestre,* ili još adekvatnije, pravednije i viteškije: *sestre i braćo,* jer kršćanke više idu u crkvu, pomažu je itd. Kada se za koju zajednicu *Malih Sestara Isusovih* kaže *fraternité,* onda je to samo logična dosljednost nepravilnog prevođenja sv. Pavla koji je pisao genijem helenskog jezika, a kome u ovoj stvari ne odgovara genij francuskog jezika.

(6) Da li je to neka stalna, institucionalna služba (kao na Zapadu: *exhortator Sororum*) ili je samo časovito nadahnuto, karizmatsko poslanje, nije sasvim jasno. Vjerojatnijim smatram ovo drugo na temelju prve rečenice ovog pisma: »... smatrali smo zgodnim«.

Uz 15. pismo: (1) *Ammá* (i: *ammás)* kao i muški pendant *abbâ* (i *abbâs:* kod pravoslavnih Slavena, osobito u monaškom žargonu: *avva*) jesu riječi aramejskog podrijetla, a odnose se na crkvene, konkretno manastirske poglavare (-ice) sa afektivnom nijansom — i poštivanja i zahvalno —

—odane ljubavi, a ne samo »juridičke« podložnosti, dakle običnim kućnim jezikom: *mama, tata.* Zato bismo smatrali pogrešnim prevoditi sam izraz koji upravo svojim podrijetlom od Isusova materinskog jezika u sebi uključuje duboke duhovne komponente: i kristovsku (»Tko Vas sluša, mene sluša«) i organizaciono-pravnu i afektivno-asketsku, antropološku. Takav odnos prema starješinama nije nadomjestak za rođene roditelje, nego natprirodna stvarnost i svijest o njoj, da smo naime ušli u Božju obitelj i nismo ni afektivno osamljeni. Barem bi tako trebalo da bude.

(2) Opet ista srokovna igra riječi: *katà tópon* i *katà tròpon* kao gore u pismu br. 9 (II—60) *Kanònikama,* v. napomenu 2. Svetac je, očito, običavao služiti se češće ovakvim ukrasima koji su — barem za mene — neprevedivi.

(3) Načinio sam ovdje iznimku od pravila da se osobna imena ne smiju prevoditi. A odstupio sam od tog pravila, da se osjeti grčka igra riječi u ovom slučaju. Mati igumanije Eufrosine, naime, udovica velikaša o kome je ovdje riječ, zvaše se *Irena* (vidi prijašnje pismo). A grčki *Eiréne* — kasniji izgovor *Iríni* — znači mir te je ženskoga roda, pa je tako bez promjene mogao postati ženskim imenom. Tako je carica VII. Ekumenskog sabora, suvremenica Sv. Teodora, bila Sv. Irena. Budući da se retorska igra riječi u gornjem tekstu sastoji u tome da se udovica Irena sada zaručila sa Knezom mira — Isusom, to sam morao prevesti ime Irena u *Mira* kako bi se, barem nešto, osjetio Svećev stil.

(4) Izvornik: *... tòn tŵn hólwn basiléa* — ovdje, a još je češće svevlast Kristova izražena u bizantskoj literaturi terminom *Pantokrátwr* (č. Pandokrator). Zanimljivo, i sv. Ignacije Lojolski u poznatom razgovoru kontemplacije *Del Rey* titulira Krista sa: *O eterno Señor de todas las cosas.* — Ej. esp. [98]. Dakle upravo doslovno kao Studit sa *tŵn hólwn.*

(5) Teodor želi reći da je ovdje svaka pohvala u poredbi sa stvarnošću — samo sjena, neadekvatna. »Sjenoviti opis« — kod Teodora *skiagraphía* — hoće reći zapravo skicu, nacrt, tek nešto od stvarnosti kao što ista misao leži u latinskoj *adumbratio* (a tako baš ima prevodilac u Migneu PG 99, 1378: *adumbrata descriptione*), a možda i u njemačkom slikarskom terminu *Schattenschnitt,* silueta..., pa u ruskom *černovýe nabróski* za nacrt, skicu, odnosno *černovík* za koncept.

(6) Izvornik: *he theēgóros diánoia,* doslovno: »bogorazgovorljiv um«. Latinski prevodilac u Migneu: *divina tractans* (PG 99, 1378) približuje se originalu malo drukčije negoli naš prijevod.

(7) Plamena ljubav Kristova Srca, očito nije izum tek XVII. stoljeća, kad eto već početkom IX. st. Sv. Teodor ovako piše, a možda ne bez uzora u bizantskoj predaji, što bi svakako bilo vrijedno da se istraži. Ali još se jedno pitanje otvara u gornjoj tvrdnji da je Irenino srce gorjelo vatrom Kristove ljubavi: da li posvojni pridjev *Kristov*

treba uzeti u subjektivnom smislu ili u objektivnom? Drugim riječima, da li je to Irena tako silno ljubila Krista (objektivni smisao) ili je to Kristova žarka ljubav ušla u srce svete monahinje koja je, mistički sjedinjena sa Kristom, ljubila Boga i bližnjega Kristovom ljubavlju (subjektivni smisao)? Po svemu se čini da treba uzeti obadva smisla: to je naime — rečeno jezikom ekleziologa Emila Merscha, pionira studija o Mističnom Tijelu Kristovu — — onaj *dativus mysticus* (»mistički dativ«): *en Christ*ῳ — — »u Kristu«, ponavljan preko sto puta u Pavlovskom korpusu, ili još konkretnije stiliziran, prema najosobnijem iskustvu istog Apostola: »Živim, ali ne više ja, nego Krist u meni« (Gal 2, 20). Nije li to možda ona *synérgeia* Melanchthonova kod razgovora sa katoličkim teolozima o teškom problemu opravdanja?

(8) *He orthódoxos latreía:* u ovom bi se kontekstu moglo dobro prevesti sa *pravoslavno bogoštovlje*. (Analogno i ono malo dalje: *ek tῶn orthodóxwn pegῶn*). No budući da je termin ortodoksije ranije na crkvenoslavenski bio prevođen sa *pravovjerje*, a od XIV. st. zamijenjen taj prijevod izrazom *pravoslavlje* (prema rezultatima istraživanja pok. Prof. Dr. Jurja Pavića) i to sa tendencijom razlikovanja od rimokatolicizma, to sam zbog današnje dvoznačnosti potonjeg izraza kod hrvatskih rimokatoličkih čitača bio prisiljen upotrijebiti stariji termin. — V. PAVIĆ JURAJ, *»Pravoslavni« ili »pravovjerni«?* BOGOSLOVSKA SMOTRA 25 (Zagreb 1937) 113—132. — Ali je zanimljivo, da rimokatolički slavonski pisac XVIII. st. Antun Kanižlić uzima taj izraz baš u smislu pravovjerja, kad piše: »... jedna ista sveta i pravoslavna vira ...«. *Kamen pravi smutnje velike*, Osik 1780, list a 4 recto. Pa već na slijedećoj stranici ponovno: »... sveta i pravoslavna Crkva Rimska, glava sviju pravovirnih Crkvah ...« Ib fol a 4 verso. Prevodilac sa žalošću opaža da je danas situacija teža nego u Kanižlićevo doba i to, čini se, ne samo s obzirom na rimokatoličko korištenje riječi *pravoslavan* ...

(9) U elektriziranoj atmosferi druge faze ikonoklazma, Sv. Teodor smatra vrhuncem kreposnog života — *sentire Ecclesiam* — osjećati, i to pravovjerno, i Crkvu i sa Crkvom.

(10) Kako se vidi, u pismima sve vrvi Teodorovom pòniznošću: on sebe stalno zove grešnikom. To je u duhu bizantske dùhovnosti, gdje je prvi uvjet napretka u savršenosti — pòniznost i svijest o grešnosti. Otuda i tradicija, da se askete (»podvižnici«) potpisuju npr. »grešni di-jak(on), grešni (jero)monah N« itd.

(11) Ovo nije neka neobična eshatologija koja bi isključivala zagovorne molitve živih za pokojnike, nego je u skladu, po jednoj strani, s Teodorovom velikom pòniznošću (o kojoj v. pređašnju notu), a po drugoj strani, formulacija ističe Svečevo divljenje krepòstima pokojne Eufrosinine majke Irene-Mire. Nešto se slično znade čuti u Crkvi svih vremena, kada premine koja sveta, neopisivo iskušavana osoba — npr. bestidno klevetani i teško progonjeni i mrženi duhovni pastir, priznavalac, ili mnogogodišnja bolesnica, koja je u strpljivoj, apostolski plodnoj molitvi i ljubavi svoje čistilište »isplatila« razapeta na križ nemoćničke postelje: »Ne treba se moliti za nj(u), nego njemu (odnosno njoj.«)

(12) Grčki je to samo jedna ali neobično složena riječ: *adelphometrotéknon*, latinski prevedena su tri odijeljene riječi: *soror, mater, filia tua* (PG 99, 1379 C). Ja sam u prijevodu na naš jezik nekako harmonizirao grafije obaju jezika: grčko jedinstvo (jedna riječ), latinsku distinkciju (crtice među sastavljenicama) i k tome, još sve skupa stavio u navodne znakove, jer je izraz, koliko je meni poznato, *hápas legómenon* kod nas. Nešto sam slično čitao u životopisu glasovite ruske konvertitkinje *Madame Anne Sophie Swétchine* (1782—1857), koja je igrala veliku ulogu u katoličkom životu Pariza XIX. st. Ona je inaugurirala duhovne salone — časne, dakako, poštene i svete — kao jedan oblik apostolata kod inteligencije, pozivajući sposobne teologe na vjerske razgovore s intelektualcima. Tako, uz druge, i notredamskoga konferansijea *Oca Jean Baptiste Henri Lacordaire-a OP* (1802—1861). Njega je Mme Swétchine u svojim pismima znala titulirati analognim naslovom ovome gornjem u Teodorovu pismu, samo dakako, francuski: *»Mon Père, frère, fils!«* Dakle: *Oče*, jer je Lacordaire kao svećenik bio »stariji«, *Brate*, jer joj je kao kolega i suradnik u apostolatu bio »vršnjak«, a *Sine*, jer je po rođenju bio 20 godina od nje mlađi (ovo posljednje bez navodnika). Na žalost, za tu tvrdnju ne mogu ovaj čas dati precizan podatak o autoru i naslovu knjige &c, jer sam to davno, davno čitao (možda pred 40 godišta i više), a biblioteke kojima sam se služio bile su u vrijeme rata deložirane, druge opet okradene. Ali tvrdim da me mašta nije zavela: točno sam zapamtio samu stvar, jer je po svojoj naravi vrlo »zapamtljiva«.

Uz 16. pismo: (1) Ova riječ uopće nije ni prevedena, nego je takva-kakva doslovno preuzeta iz grčkog. Nije zapravo ni neka tuđica jer je u svjetskim jezicima općenito poprimljena; osim toga, ona sadržava daleko više značenja negoli naša riječ *sklonost*, ali ipak i manje negoli riječ *ljubav*. Ova posljednja je naime *genus* (V. 1 Kor 12 i 13), dok je *simpatija* samo *species*, poseban vidik ljubavi prema onome koji pati. To joj je prvo i najvažnije značenje. Kako je poznato, ta je riječ sastavljenica od prijedloga *syn* = sa i imenice *páthos* = patnja, muka (ili možda i glagola *pathéw*, sporedni oblik uz glavniji *páschw* = trpim, mučim se). Simpatija je dakle ona ljubav, koja su-osjeća, su-ćuti, su-trpi, sa-žaljuje. Ruski filozof Vladimir Sergéjevič Solovjóv odlično o njoj primjećuje u svome najopsežnijem djelu o etici pod naslovom *Opravdánie dobrá*. Spomenuvši ljubav u čisto-psihološkom smislu (izvan materijalnospolnog i etičkog odnosa) kao ukorijenjenu stalnu žalost i saučešće (simpatiju), Solovjov odmah ovako nastavlja: »... Daleko prije Schopenhauera ruski je narod u svome

jeziku poistovjetio ta dva pojma »žaliti« i »ljubiti«, oni za njega znače jedno te isto. Možda ni ne treba ići tako daleko, ali da je osnovnom subjektivnom pojavom ljubavi kao ćudorednog osjećanja žalost, to ne zahtijeva nikakvu ozbiljnu raspravu.« — *Sobranie sočinenij Vladimira Sergeeviča Solovieva* pod redakcijej i s primečanijami S. M. Solovieva i E. L. Radlova. Vtoroe izdanie, Tom vos'moj (1894—1897). S. Peterburg. — Fototipičeskoe izdanie. ŽIZN' S BOGOM, Brjussel' 1966... *Opravdanie dobra. Nravstvennaja filosofija.* Čast' pervaja: *Dobro v čelovečeskoj prirode.* Glava pervaja: *Pervičnyja dannyja nravstvennosti*, str. 18. — I ovaj filozofov tekst budi u nama jedno pitanje: Davno prije Schopenhauera ruski je narod poistovjetio sažaljenje i ljubav, da, ali mi se pitamo: da li po svom naročitom geniju ili je to primio od kršćanstva? Kad bi to bilo samo plodom kršćanstva, onda bismo mogli i dalje tražiti: a zašto tako nije u drugih kršćanskih naroda? Ili možda jest, kako nas upućuje upravo ovo mjesto u Teodorovim savjetima odgojiteljici ženske monaške mladeži? Pokretač naime, glavni motiv takve ljubavi prema bližnjemu jest slabost, manjak dobra, njegova bol... a sve to treba popraviti ljubavlju! Kakav program za sve, ne samo za redovničke poglavare i poglavarice! Imati i razvijati ovako shvaćenu simpatiju prema podložnicima i odgojenicima, i to prema svima bez razlike i privilegija, a ne samo prema nekima! Uzeti ih i voljeti takve kakvi jesu — i sa svim njihovim — pa i etičkim — slabostima: ne u tome smislu da se toleriraju beskonačno, nego da se u ljubavi, a to znači u i po Božjoj milosti, napokon svladaju.

(2) Zanimljivo Svečevo opažanje, koje nas podsjeća na sličnu problematiku i za moderne odgojitelje samostanske omladine pri kraju našeg XX. stoljeća. Ali nipošto ne smijemo smetnuti s uma ni misli iz slijedeće rečenice, koja rješenje aporije nalazi u primatu nutarnjeg života: »Onamo gledajmo... gdje zasja Gospodu milo živovanje!« Onda, i samo onda slijedit će i vanjsko obdržavanje kanona, pravila.

(3) Grčki *sýsswmoi (syn + sŵma* = tijelo) = »sutjelesnici« (??), dionici istoga tijela. — V. 1 Kor 10, 16—22. Eto koliko je Euharistijom prožeto kršćansko gledanje na svijet u Bizantu VIII/IX. stoljeća!

Uz 17. pismo: (1) Baš ovako treba prevesti, jer je i originalna riječ *prostasia* nastala od prijedloga *pro* (vremenski: prije, prostorno: naprijed, pred-...) i od glagolske imenice *stasia* (stajanje) a ova od glagola *hístamai* (stojim). Od te apstraktne imenice (stajanje sprijeda) imamo i konkretnu za osobu poglavarice: *predstojnica* (slično, ali još jednostavnije i kraće slovenski: *prednica*, njemački *Vorsteherin*, dok bi *Oberin* imala nijansu »više«: *superior*). — Uvjeren sam, da se u ovom duhovnom štivu iz Sv. Teodora, u kontekstu manastirskog auktoriteta i te kako

»isplati« načiniti smotru nazivâ za redovničko poglavarstvo pa tako otkriti mentalitet i teološko naziranje monahâ i redovnikâ na vlast u samostanima. Tako Sv. Teodor zove poglavaricu također i *hegouméne* = voditeljica — tako u naslovima pisama, što sam stalno prevodio (zapravo transkribirao u naš pravopis, jer se slovo *eta* u Bizantu čita kao *ita*) kod nas već posvećenom riječju igumanija.

Možda bi se, u vezi sa malo prije protumačenim terminom *prostasia*, mogla *hegouméne* na hrvatski prereći ne samo *voditeljica* nego — sasvim zakonito u duhu Svečevu proširivši izraz kao — *predvodnica*. To tim više što sv. Teodor govori o Eufrosini kao o pastirici koja vodi i pase od Boga joj povjereno stado ovčicâ, tj. manastirskih Sestara: *hodegoûsa* i *poimainousa*. Oba izraza dolaze pri kraju ovog pisma.

S istoga teološko-monastičkog stanovišta vidimo da su ne samo zanimljivi nego i duboko značajni nazivi vrhovnih redovničkih glavarâ na katoličkom Zapadu. Kod dominikovaca je to *Magister generalis = vrhovni učitelj*. Dakle, sasvim u stilu njihova životnog ideala: VERITAS, ISTINA! Kod isusovaca je to *Praepositus generalis = vrhovni predstojnik* (predvodnik): dakle u skladu s Ignacijevom vizijom duhovnog svemira i njegove sjedinjujuće sile i silnicâ POSLUŠNOSTI, a to je druga strana ljubavi, kako on u klasičnoj poslanici o toj kreposti uči mlade portugalske »skolastike« u Koimbri (26. III. 1553). A kod franjevaca primat ima — *Minister generalis = glavni sluga*, što izrazuje PONIZNU LJUBAV Asiškog Serafa, toga najpopularnijeg i, kako se meni čini, najsimpatičnijeg redovničkog osnivača na Zapadu.

(2) Ovdje opet vidimo stari običaj duhovnog vodstva u manastirima preko laika, ne nužno svećenika. U našem slučaju čak igumanijâ. To je sasvim u duhu pravila sv. Vasilija: v. pitanje 25, 26. i 46. i komentar prevodioca u 21. napomeni — SV. BAZILIJE VELIKI, *Opširna pravila u pitanju i odgovoru*, priredio H. Borak, Zagreb 1985, str. 145—147 i 170—171. — Ni ruski klasični starci nisu uvijek jeromonasi (tj. zaređeni monasi). Ni Sv. Benedikt — a ipak opat i time duhovni vođa — nije bio svećenik, što je danas gotovo sigurno. (Prema usmenom saopćenju koje dugujem Dom Martinu Kiriginu OSB.)

(3) Grčki: *mětoi akēdiásēi*. Glagol je načinjen od imenice *akēdía*. (Grci je izgovaraju *akidía*, a latinski je *acedia*). Ta je riječ sastavljenica od *alpha privativum* (tj. odrečno ili porično alfa) i imenice *tò kēdos* = briga pa tako složenica znači nebrigu, nemar, čak žalost, tugu zbog žrtvi što ih traži autentičan duhovni život. Crkvenoslavenski i ruski termin za isti pojam jest *unýnie*. Ta je duhovna lijenost (nemar, nevoljkost, odvratnost, gađenje...) prevođena u zapadnim katekizmima jednostavno kao posljednji od »sedam« glavnih grijeha — *lijenost*. Ako malo bolje promotrimo kontekst u gornjem pismu, Svetac potiče Eufrosinu da kod odgoja monahinja više ljubi, naročito u delikatnom for-

miranju savjesti kroz duhovne razgovore i vodstvo. Ona treba da to čini sa ljubavlju. Danas bismo rekli da Studit preporučuje salezijevski (ili salezijanski) odgoj. Strahovita je naime pogreška kada psihijatar ili duhovni vođa na početku savjetovanja odmah zabrinuto gleda na sat, što za pacijenta može značiti — a možda nerijetko i znači: »Nije mu stalo do mene, boji se da ću mu ukrasti koju minutu...« Tada je sigurno gotovo sa nužnim povjerenjem. Mislim da se na drugom svijetu dragi pokojnik i moj profesor pedagogije neće ljutiti, što ovdje iznosim njegov »primjer« u vezi sa ovom temom duhovnog vodstva. O. Bogoljub Stržić (1880—1944) rekao nam je u jesen 1941, da budemo oprezni kod duhovnog vodstva ženskih osoba i naveo je svoj (»uzoran«) postupak: »Ja odmah, čim uđem u govorionicu, vadim sat i pokazujem posjetnici: »Imate petnaest minuta!« Ali sasvim je drukčiji primjer jednog drugog mog redovničkog subrata, koga sam osobno upoznao u Rimu god. 1965, nakon njegova povratka iz SSSR, gdje je kao »vatikanski špijun« odrobijao u Sibiriji preko dva desetljeća. Preostale godine života na slobodi u SAD (rodom je američki Poljak te je bio zamijenjen za stvarnog sovjetskog špijuna) proveo je davanjem duhovnih vježbi, pisanjem knjiga i duhovnim vodstvom. Srce mu je oslabilo još »pod zemljom« tj. u sovjetskim rudnicima u polarnoj zoni, a sada, na slobodi, nije se više moglo oporaviti te je on pred nekoliko godina svetački umro. Njegov poglavar pripovijeda, kako je patra znao zateći kod pisanja pisama duhovnog vodstva. Umoran, bolan prekida posao da ga, poslije kraćeg predaha, opet nastavi. »Pa nemojte jednostavno pisati, kad ste bolesni«, savjetuje ga rektor. »Ali, Oče, kako bih mogao odbiti, kad me mole, kada traže?...« Ne, od akedije u duhovno-apostolskom životu sigurno nije bolovao O. Walter Ciszek DI, o kome se danas vodi proces za beatifikaciju. Obratno, od akedije trpi svaki onaj čovjek koji nema ljubavi zato što se boji žrtve. Poznam jednog svećenika, koji je godinama osjećao slične napasti pa je, nalazeći se u proljeće 1977. u Padovi na grobu našega sv. Leopolda Mandića (kome je svaki penitent bio njegov ljubljeni Istok), zabilježio svoju molbu u, ne znam već koji — možda i 150. — kodeks zahvalnicâ i preporukâ, ovako je formulirajući: »Sv. Leopolde, moli za me, da mi se ne gadi ići u ispovjedaonicu!«

Kad je prevodilac ovih Teodorovih pisama u svojoj mladosti — točno pod jesen 1937. — u Travniku slušao nagovore u duhovnim vježbama što ih je za sjemeništarce davao O. Josip Vrbanek (1882—1945), onda je čuo i ovaj dictum: »Lijenost je onaj dušek na kome đavao okoti sve ostale grijehe.« Ja sam to onda — i još dugo vremena kasnije — shvaćao u smislu čisto naturalne etike: »Tko neće da radi, taj vara, taj krade, taj svakojako uživa, svašta misli, nikakvih želja sebi ne odriče, sposoban je čak i za nasilje...« Kasnije sam to shvatio u jedino ispravnom smislu Häringove impostacije kršćanskog ćudoređa. Akedija

naime, tj. nemar, lijenost, a zapravo žalost zbog nužne samozataje vodi k ostalim grijesima jednostavno zato što je ona — manjak ljubavi prema Kristu u dušama! Kad bi, kojom srećom, naši poglavari i poglavarice, magistri, duhovnici i učiteljice novakinja... poslušali Sv. Teodora i njegov savjet Eufrosini: »Nemoj da ti se ogadi duhovni odgoj!« — ili, prerečeno u izloženom smislu ove napomene: »Neka ti nikada ne ponestane Kristove ljubavi u strpljivom, požrtvovnom i ustrajnom oblikovanju redovničke omladine!«

Uz 18. pismo: (1) Vidi pređašnje pismo.

(2) *Bion kekanonisménon diéleson:* prema originalu dakle imamo particip pasivnog perfekta te se radi o »kanoniziranom« životu, koji je sav prožet i ravnan »kanonima«, tj. svetim, od Crkve potvrđenim pravilima monaškog života.

(3) Kakve li teološko-antropološke finese ne iznosi naš Studit u slijedećim rečenicama! One slikaju poglavaricu i odgojiteljicu u sredini između Boga i duša: ona treba da je sva od Boga i — samo kao takva — sva za povjerene joj ovčice.

(4) Grčki: *koinóbion*, latinski: *coenobium*, crkvenoslavenski: *opštežitie*. Dakle već upotrebom posvećeni izraz za onakav način »monaškog« života, kako ga je Sv. Pahomije u IV. stoljeću reformirao. — V. *Pravilo svetog Pahomija* (preveo Marko Japundžić) u zbirci H. BORAK, *Redovnička pravila*, priredio H. Borak, Zagreb 1985, str. 45—92. Latinizirani oblik *coenobium* znači često i samostan (monasterium), makar je tu, zapravo, neka nutarnja kontradikcija: *zajednički* i *samački*.

(5) V. gore 7. pismo, 1. napomenu: Ondje je pisao nepoznatoj nam monahinji, ovdje igumaniji Eufrosini, ali uzori su isti: ondje u vjernosti pravovjerju, ovdje za »bogumio život« općenito.

(6) V. 7. pismo, 2. napomenu.

(7) *Eupraksija* (grčki: *Eupráxeia*, na Zapadu: *Euprasia*), anahoretkinja iz Tebaide, rodom iz senatorske obitelji. Navodno je car *Teodosije I.* (*Veliki* 379—395) ili *Teodosije II.* (408—450) htio da se uda za mladića isto tako iz senatorske familije. Ali majka joj — za koju je car također htio da se (kao udovica) drugi put uda — povuče i sebe i kćer u Egipat, gdje je imala puno posjeda. U jednom ženskom samostanu Tebaide, djevica je dobila ikonu Krista, koju je poljubila i obećala da će mu posvetiti sav svoj život. Majka doskora umrije ostavivši kćeri posjede, ali ova ne htjede primiti ni posjeda niti se udati za zaručnika, što joj ga davaše car, jednostavno zato što se je već zaručila sa nebeskim zaručnikom Kristom. Imanja je dodijelila siromasima. Bila je velika pokornica. Trajno izložena sotonskim napastima. Eupraksija ih je, savršeno poslušna svojoj duhovnoj voditeljici đakonisi Teoduli, definitivno i pobijedila. Posjedovala je moć nad demonima i opsjednutima. Sveto je umrla

sa 33 godine zemaljskog života. Na grobu joj se događaju mnoga čudesa. U životopisu ne nalazimo ništa romantički nevjerojatno, nego samo skicu ponizne monahinje. Čak i za modernog čitača njena je biografija prihvatljiva, poučna, privlačna i pobudna. — V. *Bibliotheca Sanctorum* 5, 233—235.

(8) U Crkvi je uvijek postojala briga da se sačuvaju pobudni primjeri svetaca — bilo pri njihovoj smrti — tako naročito dokumenti o mučenicima, kasnija *Acta martyrum* — bilo u čitavim životopisima — primjeri obraćenja na pobožan život te boravka u samoći i molitvi ili karitativnom djelovanju; primjeri sačuvani u liturgijskim *martirologijima, minejama* (c. slav: *mjesjaceslov*), *žitijama svetih* te *sinaksarima*, koji nastaju baš u IX. st. Vjerojatno na tu literaturu misli Teodor pod gornjom riječju »blaženoga popisa...« H.-G. Beck piše da je naročito vrijeme ikonoklazma doživjelo rascvat hagiografije, a kako su monasi nosili glavni teret borbe za štovanje ikona, to je njima i glavnina biografija posvećena. *Áthlon* (tj. natjecanje, junačka borba na grčkom otuda i atlet), ovaj put ne toliko *áthlon* u pustinji i manastiru, nego otpor protiv carske politike stoji sada u prvom planu. — V. *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, 279.

(9) Grčki crkveni izraz za monaško siromaštvo jest *aktemosýne* što ga sv. Teodor ovdje upotrebljava. Opet klasična helenističko-bizantska složenica od *alpha privativum* (poričnо alfa) i korijena koji se nalazi u glagolu *ktáomai* = tečem nešto (»stječem«). Ta je složena riječ zatim na crkvenoslavenski bukvalno prevedena kao *ne-stjažanie* i kao takva se nalazi npr. u tekstu obreda zamonašenja (»male« i »velike shime«). »Obeščaeši li (vtoriceju) prebyti vo nestjažanii i vol'nej Christa radi vo obščem žitii suščej niščete, ničtože sebe samomu stjažavaja, ili chranja, razve na obščuju potrebu, i se ot poslušanija a ne ot svoego proizvolenija« pita zavjetovanika (velikoshimnika) nastojatelj (starješina), kome ovaj odgovara: »Jej [= da], čestnyj otče, prebudu, Bogu spospešstvujušču«. Kod male shime u bitnom je ista formula, samo nema npr. riječi »vtoriceju«, tj. ponovno, jer je velikoshimnik najprije živio kao maloshimnik, dakle je već imao zavjete, dok maloshimnik do toga časa još nije. — *Nestjažanie (= aktemosýne)* znači upravo snagom riječi *netečenje* tj. bogatstva (ili kako bi neki rekli, »nestjecanje«). Ovaj bizantsko-slavenski termin vrlo zgodno pokazuje shvaćanje ove monaške kreposti i zavjeta: ne osuđuje se niti se zavjetom odbacuje, a dosljedno ni ne kažnjava potrebno korištenje materijalnih dobara (koja je Bog za ljude stvorio), nego samo škrta i željom za posjedovanjem ili gramzivošću zaražena, bolesna duša.

Uz 19. pismo: (1) Prva Teodorova »reakcija« na vijest o duhovnom napretku Sestara jest biblijsko-liturgijsko slavljenje Boga! To je uostalom konstanta u duhovnosti staroga kršćanskoga Istoka.

(2) Evo i druge autentične komponente tog života: poslije prve Božje milosti, milosti izbora, dolazi — nošenje križa!

(3) Poslije Boga, Teodor želi hvaliti i »causas secundas«, tj. stvorene čimbenike u napretku zajednice. On uvijek spaja oba faktora naše duhovnosti: prvo, dakako, Boga, a onda i čovjeka.

(4) Upada u oči, da inače strogi Sv. Teodor Studit, i ovdje kao i u drugim pismima ne štedi riječi kada nekoga hvali. Je li to posljedica i odraz bizantsko-orijentalne kulture, ili psihološka potreba da se pomogne čovjek koji se stalno žrtvuje za plemeniti cilj, ili znak duha Biblije koja u SZ kao da ne može nahvaliti muža pravednika i marljive, na sve stižuće, domaćice, a u Novom beatificira siromahe Gospodnje? »Tko se hvali, neka se hvali — ali u Gospodu!« veli sv. Pavao (1 Kor 1, 31, slobodno citirajući Jr 9, 23). Čini se, da svi ti momenti igraju kod Teodora određenu ulogu i kod titulature u njegovim pismima: *Časnost Tvoja, Prečasna*... Moderni kršćani, osobito poslije II. Vatikanskog sabora, nekako ne vole takvih počasti, jer im se čini da se objektivna utemeljenost titula baš uvijek ne poklapa sa subjektivnim opravdanjem u samim predstavnicima i nosiocima uglednih službi i zvanja u Crkvi.

(5) U bizantskoj Božanskoj liturgiji (tj. Misi) *Pax* daju međusobno samo suslužeći svećenici (a ne više i narod) prekrasnom formulom: *Christòs en méswi hemwn*, crkvenoslavenski: *Hristos posredje nas*, što upravo Teodor tvrdi za zajednicu prinkipskih kanonikâ. Sestre su rajski vrt, u njihovoj sredini raste Drvo života — to je Krist. Krasan je i odgovor pozdravljenog (zagrljenog) suslužećeg: *Kaì estìn, kaì éstai* (izg: kè estìn kè éste), crkvenoslavenski: *I jest i budet* (i jest, i bit će)! Kad bi, dao Bog, u našim prirodnim i natprirodnim zajednicama, Krist bio u sredini između sviju članova i članica, onda bi ozbiljni sukobi koje mu drago vrsti bili, mislim, nemogući. *Omnium difficultatum solutio — Christus* = Krist je rješenje sviju teškoća. (Sv. Augustin).

(6) Tzv. *Drvo Spoznaje Dobra i Zla*. — V. Post 2, 17 i 3, 1—6.

(7) U prijevodu sam namjerno dodao pridjev *svjesnu*, kako bih našim čitačima pokazao ono više što sadržava grčka originalna riječ *tapeinophrosýne*. Ona znači ne samo povučenost, skromnost, čednost... nego i načelni stav s uvjerenjem o nužnosti i opravdanosti te osnovne Kristove i kršćanske kreposti. Crkvenoslavenski se to veli *smirennomudrie*. »Smirennyj« (katkad, u modernom srpskom, u religioznom jeziku naročito: *smiren*) nije isto što i latinski tranquillus, pacatus, nego znači ponižan. (I kod Hrvata »smjeran« približuje se tom pojmu mira). Drugi dio složenice jest onaj općeniti nastavak za kreposti — »mudrie« (grčki: *swphrosýne* = zdrava, sačuvana, spašena pamet, razum... Taj sufiks u riječima koje znače kreposti ističe duhovno uvjerenje, mudrost, pa sve zajedno dakle pokazuje

vrlinu, krepost (u ovom slučaju poniznost) kao svjesnu naviku. Slično se npr. crkvenoslavenski veli i za čistoću *cjelomudrie*, dakle neka »čitavost«, »nepokidanost«, »nepovrijeđenost« plus uvjerenje i svjesna volja za takvim životom. U skladu s takvim nazivljem — ali ne prvotno ni isključivo zbog njega — na kršćanskom se Istoku nastojanje oko napretka u čitavom duhovnom životu ne bez razloga zove *philosophía* (»mudroljublje«).

(8) »Neumjerenu«: ovu sam riječ dodao da ovo mjesto harmonizira s drugima u duhovnoj nauci Sv. Teodora. Zar nije, u prijašnjem pismu, hvalio Eufrosininu ljubav — ali u m j e r e n u — prema pokojnoj majci?

Uz 20. pismo: (1) Strogo uzevši, Marija i nije monahinja u kinovitskom (»cenobitskom«) smislu. Ali s obzirom na djevičanstvo, misli se Sv. Teodora ne razlikuju od sličnih njegovih savjeta monahinjama, pa smo stoga i ovo pismo preveli za zbirku.

(2) U pet redaka Teodor upotrebljava tri sinonima u apstraktnoj titulaturi kojom oslovljuje Mariju: *timiótēs, semnoprépeia* i *semnótēs*. Teško mi je bilo naći tri hrvatska sličnoznačna izraza a da ne pokvarim dojma o izražajnom bogatstvu Studitova stila. Uzeo sam: *časnost, uzoritost, dostojanstvo*, ali sam ipak svjestan, da to nije ni izdaleka što i original, apstrahirajući još i od »zadaha« starine koju naši mladi nerado ili nikako ne podnose.

(3) U grčkom je izvorniku samo *dobar*, a ne »najbolji« (pa niti »bolji«), što se, mislim prema Vg, u nas uvriježilo.

(4) Možda Sv. Teodor u ovom pismu jednostrano pretjeruje, kada djevicu nekako »plaši« nevoljama bračnoga života. Malo je čudno što tu nema pohvalne riječi za ženidbeni »stalež«, gdje se križevi ipak mogu nositi i stvarno se nose snagom sakramentalnih milòsti.

Uz 21. pismo: (1) Nije mi pošlo za rukom odrediti toponim *Igana* (grčki: *Tēi hegouménēi Igŵn*, latinski: *Praepositae Ignorum*). U crkvenim enciklopedijama nisam našao, a poznati — zlata vrijedni — *Dictionnaire d'Histoire et de Gégraphie ecclésiastique* R. AUBERT-a još nije stigao do toga slova. Možda bi kakvo svjetlo dala *Velika helenska enciklopedija* kojom sam se služio kod nekih drugih svojih radova, ali do nje mi sada iz Dubrovnika, gdje sam stalno »zaposlen« u Biskupskom sjemeništu, nije moguće svaki čas skoknuti u Zagreb, u Nacionalnu i Sveučilišnu biblioteku ...

(2) Za etički princip uzdarja lijepo se kaže u Bosni: »Nikad se zdjela ne vraća prazna«, tj. ako ti je netko pokakvi sú to bili darovi Ignijske igumanije svetom arhi-

mandritu, ali njegovo je uzdarje duhovne naravi, a mislim da se tu imaju razumjeti i savjeti ovog pisma.

(3) Konstanta Svečevih savjeta samostanskim poglavaricama.

(4) I ovaj citat iz proroka Izaije (8, 18) Svetac češće sugerira raznim poglavaricama htijući njime naglasiti i u zajednice prenijeti uvjerenje, da se radi o Božjoj obitelji u kojoj bez međusobnih sukoba vladaju — ili bar treba da vladaju — poslušnost i ljubav.

(5) Ovdje u originalu dolazi: *di'apotagês* (PG 99, 1425 B). Nominativ je *apotagé*, a od istoga se korijena — i sa istim ili približno istim značenjem i riječi *apotaxía i apótaxis*. Svaku od tih riječi mogli bismo doslovno prevesti kao »istupanje iz reda« (*táxis* = red. *tátτw* ili *tássw* = redam, svrstavam u red). Isti se izrazi odnose na pradavni obred odricanja od sotone prigodom krštenja u smislu »istupanja iz sotoninih redova, odreda«. A onda i na odreknuće svijeta od monaha. To nas podsjeća na teološki plodnu vezu odnosno na isto korijenje i kršćanstva i monaštva. Po Sv. Vasiliju, koji nikada ni ne upotrebljava u svojim Pravilima izraz monah, ovaj jest i treba da bude samo dosljedni, »savršeni kršćanin«. Ipak *apotagé* u ovom kontekstu znači *monaške zavjete*. — V. LAMPE o.c. 215 i 216 za sva tri izraza. No ja ostajem uz riječ *odreknuće*, da se osjeti dah kršćanske antike.

(6) *Tŵi theíwi érwti* = Božanskom ljubavlju, ali je — — barem meni — nemoguće naći sinonime na našem jeziku, koji je tu (ne drugdje) siromašan. Dok Grci imaju barem pet izraza (u ovaj čas ih se »samo« toliko spominjem), naime *éros, agápe, philía, póthos* i *storgé* (dorski: *storga*) ..., dotle se mi vrtimo oko *ljubavi* (»voljenja«?). Kakav zadatak naših lingvista — postepeno stvarati obilje dobrih sinonima. Po mome mišljenju čak važniji od (nehotičnog) »osiromašivanja« (?) jezika izbacivanjem riječi koje su — — stvarno ili samo zamišljeno — »tuđinskog« podrijetla.

(7) Teološki je značajna kristološko-eklezijološka formulacija: *henòs óntes sŵmatos Christoû*, iz čega Svetac zaključuje na bratstvo-sestrinstvo.

Uz 22. pismo: (1) Tj. sotonu. Eshatologija u ovoj i slijedećim rečenicama ne predstavlja u svim svojim pojedinostima kršćanski definiranu dogmu, nego samo neke istočne predaje. Ne zalazim u pitanje, nisu li *telŵnia* (crkvenoslavenski »mitarstva«) možda staroegipatskog podrijetla pa onda kristijanizirana i kanonizirana u nekim homilijama, katehezama ili čak liturgijskim tekstovima.

(2) V. S. Solovjev u pozitivnom obliku: *Spasen budet tot, kto spasaet* (Spasit će se [samo] onaj koji spašava). Citira, na žalost bez referencija, I. Kologrivov, *Očerki po istorii russkoj svjatosti*. Brjussel 1961, 12.

(3) Upada u oči vjera Crkve u uspješnost molitava nedavno preminule Irene. Inače ne znamo, o kakvom se to

govorkanju radi kojega se straši Eufrosina.

(4) Svjedočanstvo VIII/IX. stoljeća o vjerovanju Crkve u anđele čuvare.

(5 I ovo nam mjesto pokazuje shvaćanje manastirske poslušnosti kod Sv. Teodora. Hans-Georg Beck ovako piše o njegovoj organizaciji obnovljenog manastira *Stoudiou:* »Teodor je iz njega načinio manastir, koji je morao potpuno odgovarati njegovim osobnim idealima i gdje je on htio da kao svemogući *Petar familias* upravlja vjernom klijentelom... *Hypotagé,* poslušnost jest vrhovno načelo — poslušnost jednom monarhičkom opatu, koji ne smije trpjeti nikakove *polyarchía,* pa makar za ovom stajao i ekonom manastira. Ovaj opat je nosilac Duha i prema tome rođeni »duhovni otac« svojih monaha i njihove savjesti — on jedini«. H. G. BECK, *Geschichte der Ortodoxen Kirche im Byzantinischen Reich,* VANDENHOECK & RUPRECHT in Göttingen 1980, D 91.

Istina, Teodor u ovom 22. pismu prenosi na monahinje svoje principe za monahe. Samo, samo, mi ne smijemo previdjeti bitnu crtu, kojom se manastirski poglavar, odnosno poglavarica razlikuju od auktoriteta svemoćnog rimskog *Pater familias* (razliku koju je, inače bizantolog svjetskog ugleda, H. G. Beck previdio, kako ja, salvo meliore iudicio, mislim): tu se naime radi o B o ž j o j obitelji, o l j u b a v i i v j e r i, kojom su odnosi poglavar-podložnici skroz prožeti i ublaženi, o č o v j e č e n i i o b o ž e n i. O tome svjedoči sav kontekst ovoga i drugih pisama.

(6) Opet izraz *Christòs en méswi hemŵn:* Krist usred zajednice koja se voli! Sv. Teodor očito ponavlja i rado primjenjuje taj divni izražaj Liturgije: v. gore 5. napomenu uz 19. Pismo *prinkipskim kanonikama.*

(7) Čini nam se, Teodor ovom paralelom malo jednostrano pretjeruje u korist boguposvećenog djevičanstva. V. što je rečeno gore u 4. napomeni uz 20. pismo: *Mariji koja provodi djevičanski život.*

(8) Je li tu neki gramatičko-stilski — ili čak stvarni — — anakolut: *Monahinje* će u nebeskoj ložnici uživati... *za Tvoju* velikodušnu ljubav prema Bogu? Mislim da nije nipošto, jer se smisao te rečenice može teološki i ovako prestilizirati: Svetost poglavarice (»velikodušna ljubav«) jest učinak i njihove poslušnosti, pa zato i njih ide eshatološka nagrada.

(9) Igra riječi u grčkom ali neprevediva: ...uživati zajedničku Eufrosinu-Veseljku! (*Euphrosýne* = Frohsinn, Freude, Lustbarkeit. — V. W. GEMOLL, *Griechisch — Deutsches Schul — und Handwöterbuch,* München/Wien, °1988, s. 348).

Uz 23. pismo: (1) Aramejski izraz odanosti za samostansku glavaricu, mogao bi se zgodno, gotovo doslovno prevesti na hrvatski čak sa *mama;* Rusi bi sigurno rekli *mátuška.* Vidi gore 1. napomenu uz 15. pismo (drugo Eufrosini).

(2) U originalu: *prwtónymphos.* Prevodilac se kolebao između doslovnog prijevoda — *prvozaručnica* i opisnog — — *zaručnica-predvodnica,* pa je konačni izbor prepustio urednici SYMPOSION-a odnosno lektoru. Svakako se nalazimo na delikatnom području ove prastare kršćanske analogije: sve su bogoposvećene duše zaručnice jednoga Zaručnika Krista, pri čemu se — kao uopće u svakoj prispodobi — ne smiju prenaglašavati svi vidici, jer bismo inače morali sa neupućenima u kršćanstvo pomišljati na istočnjačke hareme jednoga vladara. Zato Sv. Teodor u ovom pismu izričito govori o ovoj analogiji, kako misli s a m o n a d u š u, a n e n a t i j e l o. Valjda se i u njegovo doba osjećala ova slabost rečene analogije. Tako u književnom hrvatskom jeziku ni nemamo nijednog od predloženih alternativnih izraza. Engleski teolog G. W. L. Lampe D. D. u svom odličnom i do danas nenadmašenom patrističkom grčkom rječniku — odnosno njegov anonimni suradnik-student Cambridgeskog sveučilišta — tumači riječ *prwtónymphos* citirajući baš ovo pismo: PG 99, 1468 B, kao »*who is the chief bride;* fig., of superior of convent...« *A patristic Greek Lexicon,* Oxford 1968, 1200.

(3) Izvornik: *polýnymphos* (PG 99, 1468 C). Teološki treba uzeti u smislu tumačenja o predašnjoj (2) našoj napomeni.

(4) Izvornik: *apeirónymphos,* latinski prevodilac u Migneu ima: »...infinitarum Sponsus« ib, dok je teološki komentar gore u 2. našoj napomeni ovome 23. pismu.

(5) *Nymphŵna* (ib). Tu se, očito, radi samo o nekoj dalekoj alegoriji nadseksualne ljubavi u smislu one apokaliptičke: »Blago pozvanima na gozbu Jaganjčevu!« (Otk 19, 9). *Nuptiae Agni et Sponsae* u nebeskoj svadbenoj dvorani, u nebeskoj »ložnici« pretpostavljaju jednu Osobu Zaručnika, učovječenog Logosa i mnogoosobnu Zaručnicu Crkvu. V. Ef 5, 25. 29—30. 32.

(6) Prva briga Teodorova, pripjev mnogih njegovih pisama i odgovornih savjeta: pošto-poto sačuvati pravovjerje!

(7) Tako je u originalu: dvije omege, koje u pisamskom stilu očituju stvarno divljenje Svečevo: kao da ga čujemo, kako s velikom kadencom u glasu izražuje svoje zadovoljstvo i sugerira ga Eufrosini i njenima.

(8) Sklon sam to zaboravljanje nazvati *mističkim zaboravom* kao nekim sinonimom sanjuanističkih tamnih noći *(La noche oscura de los sentidos,* odnosno... *del espiritu).* U tome smislu govori o zaboravi i pokojni Milan Pavelić u jednoj prekrasnoj pjesmi. Redovnička subraća na Jordanovcu zamoliše ga za novi tekst kompoziciji Dmitrija Stepanoviča Bortnjanskog (1751—1825) *Kol' slaven naš Gospod' v Sione.* Ako sam dobro obaviješten (jer nikada nisam služio nikakve vojske), u staroj jugoslavenskoj vojski trubač je ovu svjetski poznatu melodiju trubio svaki dan kao povečerje. Iako je ruski tekst pjesnički veoma lijep, ipak je više deistički. Na Papinskom Istočnom Institutu u Rimu doznao sam od profesora ruske crkvene povijesti, sada već

pokojnog Josifa Olšra, da je himna nastala pod utjecajem Lože početkom XIX. st. u Petrogradu. Stvarno, u tekstu nema ni riječi o Utjelovljenju i Otkupljenju. O. Mile je na istu muzičku mjeru dao — ne prijevod nego — svoj originalni tekst, koji dosada, koliko je prevodiocu ovih Pisama poznato, nije još bio publiciran ni u jednoj našoj pjesmarici. Zato kao inačicu »mističkog zaborava« u gornjem Teodorovu pismu objavljujemo tu cijelu pjesmu, pa makar samo ovako skromno u »napomeni ispod crte«. Sâma se inačica mističkog zaborava nalazi u posljednja dva stiha 2. strofe.

1. O ljubavi božanska, vjerna,
   Što nikad svojih ne varaš,
   Ti vječna silo neizmjerna,
   Što bol u radost pretvaraš,
   O Tebi mislim, Tebe sanjam,
   Divoti Tvojoj ja se klanjam.

2. Tolikom snagom Ti mi zboriš
   Sa lika Krista Raspetog,
   Tolikim žarom za me goriš
   Iz milog Srca Spasa mog.
   Zaboraviti sebe želim,
   Uronit u te srcem cijelim.

3. Ti rosa si što mene bijeliš,
   Ti Sunce što mi daješ sjaj,
   Ti ruka si što sve mi dijeliš,
   Ti dragi Očev zagrljaj.
   Pa kako ne bih ljubio te,
   Božansko vrelo sve dobrote?!

(Milan Pavelić D. I. — Prijepis u glazbenom arhivu Župne crkve Srca Marijina, Zagreb Jordanovac 110.)

(9) To je *joj čuđenja i zapanjenosti*, kako bi se to možda moglo gramatičarski reći: grčki *babaì, babaì*, što latinski prevodilac u Migneu prevodi — ili možda samo transkribira — sa *papae, papae* (grčki *ai* = latinski *ae*). Naški: *avaj!?*

(10) Bizantski sinonim za spasenje. Radi se o spasenjskom sjećanju Božjem prema najpoznatijem mjestu iz Sv. Pisma za tu temu, kada desni razbojnik, u egzistencijskoj i agonijskoj svijesti o sudbonosnosti časa i spasiteljskoj moći-dobroti Isusovoj, vapi: »Isuse, spomeni me se, kada dođeš u carstvo svoje!« (Lk 23, 42). Veoma poznato mjesto u bizantskoj božanskoj liturgiji — na koje vjerojatno i misli Sv. Teodor — jest molitva kod Velikog vhoda (ulaza): »Neka se Gospod Bog spominje sviju nas u svome carstvu u svako vrijeme, sada i vazda i u vijeke vjekova. — Amen.« Molitvu proširuje suslužeći kler za razne osobe i skupine vjernika. Spasenjsko pamćenje nalazimo i u zazivu iz psalma u bogoslužju za pokojne: *Vječnaja pamjat!* (»In memoria aeterna erit iustus« — Ps. 111, 7 po Vg). Spasenjska podsjećivanja imamo slično i u Rimskom obredu u Mementima vivorum et defunctorum.

Uz 24. pismo: (1) V. posljednju — 10. — napomenu u pređašnjem (23.) pismu.

(2) Eto jedne potvrde iz Tradicije za ono što će skolastici kasnije nazvati *beatitudo accidentalis*.

(3) I ovdje se kod Sv. Teodora potvrđuje mističko iskustvo svih vremena, da je u duhovnoj borbi Božja pomoć dostatna, a to zapravo znači svemoćna. Pavao u 2 Kor 12, 9: »Dosta ti je moja milost . . .« Teresa de Jesús:

». . . Quien a Dios tiene
Nada le falta:
Sólo Dios basta«.

Ignacio de Loyola: ». . . Dadme vuestro amor y gracia, que ésta me basta«. (*Ej. Esp.* [234], tj. završetak 1. točke u glasovitoj *Contemplación para alcanzar amor.*)

(4) To su oni *logismoi* — »misli«, »zamisli« koje nas navode na grijeh. Stavio sam ih u navodnike, jer — prema Evagriju Pontskom — zapravo i nisu misli u punom značenju izraza, nego više slike, predodžbe mašte. One se ne javljaju u umu *(noûs)*, nego u nižem sloju naše spoznajne moći, u tzv. *dianoia*, gdje čovjek razmišlja *za i protiv!* V. T. ŠPIDLÍK, *La spiritualité de l'Orient chrétien*, Roma 1978, 231—237. »Misli« kao zapreka, odnosno pobjeđivanje »mislî« kao sredstvo na putu duhovnog usavršavanja jesu jedna od važnih tema duhovnosti kršćanskog Istoka, o čemu je kod katoličkih autora magistralno pisao IRÉNÉE HAUSHERR, *Études de spiritualité orientale* (to su mu sabrana najbolja kraća djela), Roma 1969, passim: 11, 13, 18, 22, 278.

(5) U vrhuncu ljubavi prema Bogu čovjek nekako »izlazi iz samoga sebe«. U ovoj Teodorovoj tvrdnji imamo etimološko tumačenje ushita — grčki: *ékstasis* = »izlazak iz« (sebe), ili još doslovnije: »stajanje izvan . . .« Lampe je izdašan u značenjima i dokumentaciji ove riječi. Ona može mnogo toga značiti: rastavljanje, razdiobu, dijeljenje, otuđenje ili rastresenost svijesti. Za mističku ekstazu podrazlikuje egzegetski smisao: Adamova »ekstaza«, Kristova na križu predoličena (?) tj. »tipizirana« Adamovom, proročka ekstaza, apostolska. Smisao ekstaze ostalih (poapostolskih) kršćana ima kod Otaca nekoliko podvrsti: e. praćena nekim značajkama, kombinirana s viđenjima, s »opojenošću«, pa i heretička e. Napokon, Oci govore i o poganskim npr. Pitijinim ekstazama. V. Lampe o.c. 438—439. Da poštovanim čitateljima koje više zanima ova tema ekstaze olakšam kako bi sami našli otački kontekst — barem kod grčkih pisaca — prepisujem Lampeove referencije iz Mignea, da im brže pođe za rukom namjeriti se na ta mjesta u svojim priručnim, ili barem javnim bibliotekama. To su barem ovi Oci odnosno starokršćanski spisi. Redam ih kronološki, a

ne po specifičnim značenjima tekstova. No upozorujem da nisam stigao provjeriti, jesu li Lampeovi navodi iz Mignea precizni:

I. *Rano i Prednikejsko razdoblje:*

Justin, mučenik-filozof († 165) PG, 6, 741B
Atenagora Atenski († o. 177) PG 6, 908A
Klement Aleksandrijski († prije 215) PG 8, 800C
Origen († o. 254) PG 11, 1425A
Metodije Olimpski († 311) PG 18, 373A i PG 17, 73C.

II. *Zlatno doba otačke knjige* (325—451)

Vasilije Ankirski († poslije 363) PG 30, 725A, ali autorstvo je pod?
Atanasije Veliki (ili *Aleksandrijski*) († 373) PG 27, 301B
Makarije Egipatski († o. 390) PG 34, 529A
Grgur Nysse († 394) PG 44, 989C i-D, 992B
Didim Aleksandrijski († 398), PG 39, 1677A
Epifanije Salaminski († 403) PG 41, 860C, 861A, 864C, 865A
Ivan Zlatousti († 407) PG 53, 123
Teodor Mopsvestijski († 428) PG 66, 401C i -D.
Nil Ankirski († o. 430) PG 79, 1004A i -B
Paladije Monah († prije 431) PG 34, 1010A i 1017B

III. *Pozno otačko doba* (poslije 451. do o. 750. za Istok):

Sozomen Salaminski († poslije 450) PG 67, 1296A
Pseudo-Dionizije Areopagita (sredina V. st.) PG 3 100A i 1112C
Apophthegmata Patrum (zbirka započeta sredinom V. st.) PG 65, 357B
Prokopije iz Gaze († 358) PG 87, 173B
Leontije Bizantski († poslije 543) PG 86, 1148C
Maksim Ispovjedalac († 662) PG 4, 417B (u tako ranom svesku Mignea zato što je izdan kao skolij Ps. Dioniziju Areopagitu, koga su u srednjem vijeku pa i u novija vremena smatrali učenikom Sv. Pavla poslije Apostolova govora na Areopagu).

Ponavljam: to su samo ona mjesta koja su Lampe i njegovi suradnici uzeli za patristički grčki rječnik, a ni blizu sva mjesta o ekstazi u moru otačke književnosti.

(6) Jesam li ovakvim prijevodom izdao pravu i vlastitu misao Sv. Studita? Jer originalni tekst ima: »*misein sarka kaí haîma*«, što bi doslovno prevedeno bilo: »mrziti pût i krv«. Uvjeren sam, da nisam počinio nikakve izdaje. Kršćanstvo u načelu cijeni ljudsko tijelo — kao hram Svetoga Duha, kao oruđe u subjektivnom otkupljenju (»...u svome tijelu dopunjujem« Kol 1, 24), kao termin spasenja, oboženja i konačne proslave. Prema tome, tijelo se ne smije m r z i t i *sic et simpliciter* (bez daljnjega), nego samo *secundum quid* (pod stanovitim vidikom), tj. samo ukoliko je i dok je zapreka spasenju. Zato sam se odlučio za gornji prijevod. K tome dodajem i ove razloge. Kroz višemilenijsku povijest grčkog jezika, i riječ *misein* (prvotno: mrziti) s vremenom je dobivala nijanse kojih u početku nije imala. Tako *misein* može — uz osnovna značenje — također značiti i *manje voljeti, manje cijeniti*, ili: *ne maziti, ne tetošiti*. U jednom odličnom grčko-njemačkom rječniku za isti sam glagol našao više značenja kao: *hassen, mit Hass verfolgen, verabscheuen, nicht wollen* (dakle hrvatski: mrziti, s mržnjom progoniti: plašiti se, žacati se, gnušati se; ne htjeti). — V. *Griechisch-Deutsches Schul- und Handwörterbuch* von Wilhelm Gemoll. Verlag G. Freytag, München/Wien ²1988, 507. — No taj isti glagol *misein* = *mrziti* zadaje glavobolje i pastoralcima, katehetama i drugima u poznatome mjestu Lk 14, 26: zar Isus doista od nas traži da m r z i m o r o d i t e l j e itd.? Duda-Fućak kao i liturgijski lekcionari odobreni od BKJ imaju na tome mjestu doista *mrziti*, dok BST, po mome mišljenju, tu je elastičnija i stvarnije vodi računa o historijskim i aktualnim okolnostima pa sasvim vjerno prevodi sa: *više voli* negoli: *ne mrzi*.

Uz 25. pismo: (1) *Ikonomija* — prema srednjevjekovnom i današnjem izgovoru Grka, a također i mnogih slavenskih naroda npr. Bugara, Srba, Rusa, Ukrajinaca ... Zadržao sam taj način pisanja (iako kod Hrvata neuobičajen, da ne kažem proskribiran u književnom jeziku), kako bi se specifičnost pojma razlikovala od onoga što inače zovemo ekonomijom. To je u bizantskom crkvenom pravu nešto — ali samo djelomično — slično dispenzi Latinske Crkve. O tome specifičnom vidu ovog izraza Lampe donosi pod D. ova značenja: 1. *adaptation of means to ends, prudent handling* of any matter ..., *prudence, discretion* ... 2. *consideration* for special circumstances, concession ... 3. *accommodation*, ref. to God of orgé, thymós etc, ref. Christ's prayer in Gethsemane ..., ref. S. Paul's difference of manner in addressing various audiences ... 4. *prudent handling* or *explanation reserve*, ref. Basil's reticence on deity of H. Ghost ... 6. *diplomacy, management, strategy* ..., *manoeuvre, strategem* involving 'pious deception', ... *trick: connivence* at evil. (*A Patristic Greek Lexicon*, 942—943).

Sva ova značenja, dobro potkrepljena i osvijetljena izvacima i referencijama patrističkih tekstova, pokazuju kako je to složen pojam, kako ga je teško adekvatno prevesti, i kako imaju pravo pravoslavni teolozi i pravnici, kad ga ni ne prevode na narodne jezike nego jednostavno rabe originalni izraz *ikonomi(j)a*. I sam Sveti Teodor u ovom pismu — nekoliko redaka niže — veli: »...Ali postoji i jedna druga ikonomija...«, dakle: ikonomija ne u istome smislu! Od zakona se naime možemo katkada udaljiti ili na-Božju ili na-vražju! Tako je npr. u ovom drugom, negativnom značenju — u vrijeme tzv. *kontroverzije o preljubu* — Teodor shvaćao onu oslobađajuću ikonomiju sinode u korist svećenika Josipa, koji je blagoslovio drugi brak cara Konstantina VI. sa Teodotom. Tada je (808) Svetac, dosljedan svojim akrivijskim načelima, čak preki-

nuo vezu sa novim patrijarhom Nikiforom (806—815). Nije nam sačuvan Teodorov spis pod naslovom *Perì tês kathólou oikonomías*, tj. o upotrebi ili primjeni ikonomije prema istome prezbiteru.

H. G. Beck, koji o ikonomiji barem na devet mjesta radi u svojoj knjizi *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich* (München ²1977: 77, 90, 284, 288, 383, 491, 492, 687 i 760) i to za sva razdoblja bizantske povijesti sve do pada Carigrada, iznosi podatke, prema kojima je ikonomija često služila svrsi očuvanja ili obnavljanja kršćanskog jedinstva. Tako npr. Georgios (Jeorjios) Kritopoulos Scholarios kao potonji ekumenski patrijar Genadios II. (1453—1456: prvi pod Turcima) odbacio je Florentinsku Uniju, ali je ranije — tada još kao laik u carevoj pratnji — bio za tzv. »ikonomsko« priznanje Unije, tj. u bitnom neobavezno priznanje latinske heterodoksije (s. 760). Već u prvom, glavnom dijelu citirane velike studije, govoreći o crkvenoj sudbenosti, Beck opširno obrađuje pojam ikonomije. Smatram korisnim — baš zato što ikonomija dolazi više puta u korespondenciji Sv. Teodora — da doslovno preveden ovamo taj passus: »Uz pisano pravo Bizantske Crkve i običajno, treba se bar jednom riječju dotaknuti pravnog načela, koje je naročito omiljelo — ikonomije. Ikonomija predstavlja u najširoj lepezi sredstava način, kako da se iziđe na kraj s kojom pravnom ili činjeničnom anomalijom. Ona obuhvaća kako u pojedinačnom slučaju dopuštene dispenze od kojega zakonskog članka, tako i izbalansirani postupak između protuslovlja zakona, protuslovlja između zakona i zahtjeva ovočasnog činjeničnog stanja, npr. između crkvenog prava i carske politike, ili protuslovlja između ljudske slabosti i kršćanskog ideala. Crkvena ikonomija je iznutra najuže povezana s božanskom ekonomijom — sa milosrđem koje se očituje u Učovječenju, koje otkupljuje od grijeha. Ona je, tako gledana, teološko i pravno načelo u isto vrijeme.« (O.c. 77).

U Pravoslavlju se vjerski život ravna tzv. *akrivijom* (starogrčki je izgovor: *akríbeja)*, tj. strogim obdržavanjem crkvenih zakona (»ni jedna jota...«). Ali kada bi takvo obdržavanje zakona u nekim izuzetnim slučajevima postalo nemogućim — ili čak štetnim —, onda se Crkva utječe *ikonomiji* u malo prije protumačenom smislu. Sjećam se sada već pokojnoga kolege sa Papinskog Orijentalnog Instituta u Rimu i redovničkog subrata. On je poslije doktorata najprije sekularizirao, postao dijecezanski svećenik, a onda je par godina kasnije konvertirao u Pravoslavlje. Tom je zgodom bio ponovno kršten, ponovno zamonašen i ponovno rukopoložen za svećenika (jeromonaha). Dakle postupalo se po akriviji — naime u pretpostavci da su rimokatolici heretici pa im ni sakramenti ne vrijede. Ali imam pred očima meni poznate osobe, gdje je na djelu bila ikonomija. Rimokatolički svećenik postao je pravoslavnim u vrijeme Prve Jugoslavije ali tako da se sakramenti nisu ponavljali. (Kasnije se vratio u Rimokatoličku Crkvu u kojoj je pobožno

umro). Ikonomiju — osobito glede sakramenata — teolozi tumače tako, da Crkva, snagom koju je od Krista primila, nadopunjava ono što se traži za valjanost, odnosno u takvim se slučajevima računa *kao da* je to već i pravilno učinjeno. Nisam nikada pitao niti namjeravam pitati pravoslavne kolege (jer je usmeno postavljeno pitanje neugodno), može li, barem teoretski, Crkva ikonomijom priznavati drugi (makar samo potajni) brak svećenika udovca zbog duhovne koristi pastve, npr. u nestašici klera. Po akriviji to ne može. Prema svemu dakle, ikonomija nije ni dispenza ni epikija, nego vršenje božanskog milosrđa u bezizlaznim situacijama po primjeru Prijatelja grešnika — Isusa, koji je učio da je čovjek više od subote.

(2) Sv. Vasilije, *Opširna pravila*, pitanje 36: »...ou chwrízontai hoi toioûtoi, all' o i k o n o m i a n plēroûsin.« (PG 31, 1009). Ja sam to mjesto pred pet godina ovako preveo: »...takvi se ne povlače već samo izvršuju z a m i s a o Božju.« (*Redovnička pravila*, priredio Hadrijan Borak OFM Cap, Zagreb 1985, s. 157). Kako u istom odgovoru sveti monaški zakonodavac govori i o *lakomislenim* napuštanjima određenih samostanskih zajednicâ, onda je to isto što i dvije ikonomije, o kojima jedan od najvjernijih sinova Sv. Vasilija — Teodor Studit — baš u ovom pismu i govori. Dakle: po akriviji treba ostati u zajednici s kojom smo po zavjetima vezani, ali iz te se zajednice možemo povući po Božjoj ikonomiji, a ne smijemo po sotonskoj (što upravo šiba u ovom pismu Sv. Studit). Uz isto sam pravilo napisao napomenu, koju je urednik zbirke *Redovnička pravila*, ne znam samo zašto, ispustio. Nije mi poznato da li je sačuvan moj rukopis: možda je sada negdje na kakvom zagrebačkom tavanu, ali ga ovdje u Dubrovniku gdje prevodim Teodorova pisma nemam. No ako se te bilješke doslovno i ne sjećam, znam ipak dobro za njen sadržaj. Naveo sam nekoliko primjera iz povijesti Crkve i Svetaca za posve zakoniti prelaz iz reda u red. Takvi su npr. bili Sv. Ante Padovanski (augustinac-franjevac), glasoviti pisac Života Kristova iz XIV. st. Ludolf Saksonski (kojih trideset godina bio je dominikanac, da prijeđe u kartuzijance), Sv. Kamilo dei Lelli (počeo kod franjevaca pa kapucina da utemelji napokon Red regularnih klerika, slugu bolesnika), Charles de Foucauld (trapist pa pustinjak i začetnik Male braće Isusove, ali koja se pojaviše tek dva decenija poslije njegove smrti 1916), Majka Terezija iz Skopja (najprije u Družbi Loretinki da kasnije osnuje kongregaciju Misionarki ljubavi) itd.

(3) Teodor, očito, nišani na nerastavljivost zakonito sklopljene ženidbe, jer je on u tzv. *Kontroverziji o preljubu* revnovao za čistoću kršćanskog morala i za to morao skupo platiti. Vidi o tome Svećevu kratku biografiju (niže) u dodatku.

(4) U smislu: daljnji je razlog za neprihvatljivost rastave.

(5) Na žalost, nije mi pošlo za rukom naći mjesto, gdje se tako izražava Sv. Vasilije.

(6) U izvorniku stoji *mýrioi* = »deset tisuća«, mi bismo rekli: bezbroj.

Uz 26. pismo: (1) »Tražeća«? — U originalu je particip prezenta: *zetoûsa tòn Kýrion* (PG 99, 1617). Od glagolskog priloga načinio sam ženski oblik pridjeva, što zapravo nije dopušteno prema današnjoj gramatici književnog jezika. Ali odstupio sam od te zabrane (iz XIX. st.?), jer bih inače morao ponoviti relativnu zamjenicu »koja« (»traži Gospoda«), iako u istoj rečenici ponovno dolazi relativna zamjenica *koji* (»ih ne zaslužuju«). U sukobu estetike i stilistike po jednoj strani i gramatike po drugoj, smatram da treba prednost davati prvom postulatu. Ako već imamo oblike *noseća, slijedeća, tegleća itd.*, zašto se ne bi moglo jezički kreativno reći i *tražeća* i sl. kao i umjereno deklinirati takve »participe« (a zapravo priloge) prezenta? Inače nam ili rečenice moraju preobilovati relativnim zamjenicama koji, koja... ili će naši pisci biti prisiljeni da gdjekada veoma mučno traže izlaze u skladu i sa gramatikom i sa estetikom.

(2) Smisao je: na donjoj granici. Zanimljiva poniznost! Bilo je svetaca koji su sebe smatrali najgorim grešnicima. Takva je bila Sv. »Mala Terezija« iz Lisieuxa kad je gledala na svoj »nemar« prema velikim milostima, koje je ona bila primila, a kojih — tako je bila uvjerena — nisu primili ljudi od svijeta otpisani kao »veliki zlikovci«. Slično i Sv. Franjo Borja (»Borgia«) — izravni praunuk pape Aleksandra VI. — Svetac koji bi se potpisivao *Franciscus peccator*, svaki je dan razmatrao o paklu gledajući u duhu sebe na dnu kao najgorega. Na to ga je potakla misao iz razmatranja o pranju nogu u Cenakulu: Isus do nogu Judinih! »A gdje je onda meni mjesto?« (Ispod Jude...) Slično se i na Istoku monasi znaju potpisivati: *grešni (jero)monah N.* No Sv. Teodor ipak sebe ne smatra na dnu: »na krajnjoj granici.« Ali to, mislim, treba shvatiti samo s obzirom na neke vanjske grijehe i zločine: ubojstvo, preljub, razbojništvo, podržavanje i širenje hereze..., a ne na nutarnji stav prema primljenim milostima prema kojem je »Mala« svetica sebe držala ispod donje granice.

(3) V. 1. napomenu uz 15. pismo.

(4) Vjerojatno akte nekanonske sinode prigodom obnove ikonoklazma u travnju (aprilu) 815, a ta je zapravo preuzela doktrinu tzv. »Bezglavog sabora« u Hiereji (kod Kalcedona) god. 754. Taj »conciliabulum« ili nezakoniti sabor, unátoč velikom broju biskupa pristalica prve faze ikonoklazma, pravovjernici nazvaše »bezglavim«, jer na njemu nijedan istočni patrijarh niti predstavnik patrijarha Zapada, tj. rimskoga biskupa i pape Stjepana II. (752—757).

(5) Tzv. *Mala* i *Velika shima:* odnosno odijelo za monahe manje odnosno veće strogoće života. (Starogrčki *schema*, kasniji izgovor: *skima* = odijelo).

(6) Radi se dakle o strogoj, ali ipak ne o najstrožoj crkvenoj kazni. Kažnjeni je svećenik mogao, uz ostale navedene obrede, i dijeliti Sv. Pričest kod tzv. *Liturgije pretposvećenih darova* (»preždeosvjaščennih«, latinski: *praesanctificatorum*). Kako je poznato, to zapravo i nije misa, nego svečanija pričest. Još i danas se kod rimokatolika tako pričešćuju i svećenici i vjernici na Veliki petak, dok je Hostija posvećena na Veliki četvrtak. Kod pravoslavnih je tako u sve aliturgične dane u Velikom postu (»korizmi«), kada se, uz prekrasne obrede i pjesme, vjernici pričešćuju Euharistijom posvećenom na prethodnu nedjelju. Kazna je, dakle, onog svećenika bila nešto slično kao *suspensio a divinis* u Latinskoj Crkvi: nije smio služiti, točnije prinositi Misu, ali je smio — i to samo u krajnjem slučaju — pričešćivati kod Mise pretposvećenih darova.

(7) Teodor je prvi put uzeo izraz *mónon tò katà perístasin*, tj. samo u hitnom slučaju, a drugi put, ovdje: *ex anánkēs*. Ja sam — lakšeg razumijevanja radi, za modernog, pravnički nevještog čitača — oba izraza ponovio: na dotičnim sam mjestima doslovni prijevod ostavio obično, bez navodnika, a drugi, dopunsko-objašnjujući u navodnicima.

(8) U izvorniku je genitiv: *hiereús* pa zato prevodim sa *svećenik*, dok sam ranije ostavljao neprevedene prezbitere. Nije to samo upotreba sinonima kod Teodora, jer *hiereùs* katkada može značiti i biskupa.

(9) Doslovni prijevod grčkoga *archiereùs:* nad-svećenik, a to uvijek znači biskupa. No možda ovdje Sv. Teodor misli čak na samoga Isusa Krista, dakle na *ius divinum* (božansko pravo), prema kome se moraju ravnati kanoni (zakonski članci) Kristovskog podrijetla u *ius canonicum* (u crkvenom pravu), jer odmah slijedi tumačenje u korist blažega stava, a to je Isusova zapovijed ljubavi prema svima pa i neprijateljima, pa i grešnicima pa i krivovjercima!

(10) Grčki *mártyres*, prvotno: svjedoci, a u kršćanstvu isto što i mučenici.

(11) Je li to tračak male osvetljivosti — ne doduše osobne nego objektivno vrednovane: »radi same stvari«, dakle neke ruke osvetna pravednost odnosno kazna (*iustitia*, resp. *poena vindicativa*)? Nije prevelika rijetkost u povijesti crkvenoga zakonodavstva koja se temeljila recimo na ovakvu razmišljanju nevinih priznavalaca ili čak mučenika u vrijeme bilo kakva progona Crkve: »Zar da i izdajice i kukavice budu jednaki sa progonjenima, sa onima koji su toliko trpjeli u isto vrijeme, dok su slabići uživali nagradu za svoje iznevjerenje?« — Sasvim ljudsko zaključivanje — ali ne previše u skladu s evanđeoskim milosrđem i praštanjem. I Crkva i Sveci katkada pokazuju i odviše ljudsku stranu.

(12) Teodor ovdje implicitno navodi temelj onoj teškoj kazni. Potpisnik se naime obnovljene ikonoklastičke »povelje« time ogriješio o osnovno načelo kršćanskog morala — nasljedovanje Isusa, koji je prauzor kršćanima i svecima. Taj bi se natprirodno-moralni temelj mogao formulirati kao *život prema ikoni Kristovoj*, tj. nasljedovanje njegova primjera i primjera svetaca koji su žive ikone Kristove. V. Rim 8, 29 i 1 Kor 11, 1. Taj je princip doskora dobio prekrasnu formulaciju u kondaku (liturgijskoj pjesmi) *Nedjelje Pravoslavlja* (ili *Pravovjerja*, što u ovom historijskom kontekstu znači sasvim isto: *Kyriakè tês Orthodoxías*). Ova je proslava *(Anámnēsis tês anastēlwsews tw̃n hagíwn kaì septw̃n Eikónwn)* uvedena poslije pobjede nad drugom fazom ikonoklazma 843. godine (a 17.e poslije Teodorove smrti) te se od 844. slavi na prvu nedjelju Velike Četrdesetnice (korizme). Grčki incipit tome kondaku glasi *Ho aperígraptos Lógos toû Patròs*, a crkvenoslavenski *Neopisannoe Slovo Otčee*. Hrvatski (moj slobodan) prijevod cijeloga kondaka zvuči ovako:

Neòpisna Riječ od Oca
po Tèbi, o Bögomâjko,
sve granice tijela uze
i kaljavu sliku Božju
u praoblik divni vrati
s božanskim je spojiv krasom.
Da spašeni, ljudi, jesmo:
odrazujmo riječju, djelom!

(13) Ne bih se usudio iz toga zaključiti, da Sv. Teodor time zagovara smrtnu kaznu za uhvaćene heretike. Gornja bi se rečenica mogla shvatiti i pomoću ovakve parafraze: »Zar dotični odmetnik ne smatra velikim Božjim milosrđem što ga Nebo još drži na životu?« Dakle, krivca je mogla pogoditi smrt — ne kao kazna kršćanske države za zločin krivovjerja (jer i u Bizantu katkad postoji takva kazna ali u manjoj mjeri prema katoličkom Zapadu), nego smrt od bilo kojeg prirodnog uzroka kao izravna kazna Božja.

(14) »Do smrti . . .«? — Čini se, to bi mogao biti ostatak strogosti prvih kršćanskih stoljeća, kada se među »neoprostivim« ili vanredno teško oprostivim grijesima — katkada istom poslije pokore cijeloga života — naročito isticahu tri: otpad od vjere, preljub i hotimično ubistvo.

Uz 27. pismo: (1) Rekao bih, da je izdavač Migne (a možda i koji prije njega) pogriješio u redoslijedu pisama, jer prema gornjem regestu ovo 27. pismo (II-206) imalo bi doći poslije 28. pisma (II-214). Ili je pogriješio u tekstu sažetka?

(2) Originalni izraz: *theosýnthetós sou kardia* preslabo je — neteološki — preveden na latinski samo sa: »sapiens cor tuum« (PG 99, 1626). U hrvatskom sam upotrijebio dvije

riječi: »Bogom mudro« (srce), a mogao sam načiniti kovanicu, zapravo ne originalnu nego iz crkvenoslavenskih prijevoda bizantske liturgijske poezije preuzevši pridjev »bogomudro«.

(3) Ovu Svečevu direktivu treba uzeti u apostolskom smislu — danas bismo rekli, kao oblik promicanja pravednosti u svijetu.

(4) Opet jedan dokaz stalne vjere u mogućnost naše pomoći dušama u čistilištu (iako taj izraz u Teodorovo doba ne postoji u bizantskoj teologiji). — Sv. Teodor Studit upotrebljava ovdje pavlovski termin za pokojnike: *ekdedemekótes* tj. »iseljene iz vlastita doma«. V. 2 Kor 5, 6. 8, 10. Tu su kod Sv. Pavla participi prezenta, dok je kod Studita perfekt. U gornjem prijevodu Teodorova perfekta služio sam se originalnim izričajem što su ga za navedena mjesta iz Pavla pronašli naši biblićari Duda-Fućak: *iseljeni, useljeni.*

Uz 28. pismo: (1) Ova i slijedeće hiperbole (pretjerane prispodobe) pripadaju bizantskom stilu a da time nipošto ne dovode u pitanje iskrenost Teodorovih osjećanja. Naprotiv!

(2) U izvorniku: *amýeta*, tj. onoga koji još nije uveden ili upućen (iniciran) u misterije (»nicht eingeweiht«).

(3) Teološki sasvim ispravno. Teodor ne zabranjuje naše prolaznom kondicijom uvjetovano tugovanje — i to umjereno, »u pravo vrijeme« (*eukairws*) — ali naglašuje važniju, vječnu dužnost zahvaljivanja »kako je i pravo« *(harmodíws)*. Već je starozavjetna priča o pravednom i strpljivom Jobu neka davna smjernica za kršćanski nazor na patnju u čovjekovoj »sudbini«. Pa Novi zavjet i drugo blaženstvo po Mateju, Isusov plač na Lazarovu grobu itd. (V. Job 2, 9—10. 3, 3—26. 19, 25—27. 42, 1—16. — Mt 5, 4. — Iv 11, 35—44.)

(4) Mislim da naš lirik Izidor Poljak nije čitao ovo Teodorovo pismo, iako je kao bogoslov u Sarajevu imao u knjižnici potpunu zbirku Mignea. Ali njegova se inspiracija našla na istom valu sa ovim mjestom u pismu monahinji Hipakoji i to jednostavno zato što sadržava nepobitni mistički aksiom kristovskog osmišljenja patnje, kad je u pjesmi *Ljubomoran Ti si* pjevao ove stihove:

. . . . . .
Ti mi nadu uze,
Srce moje dršće
I plače i zebe —
Ne ćeš, da ja volim
Išta osim Tebe.

Preporučujem čitačima *Pisama monahinjama*, da sada — na kraju ovog pisma Hipakoji — meditativno pročitaju u cijelosti ovu tako mistički sadržajnu, pročućenu i umjetnički

uspjelu pjesmu. V. IZIDOR POLJAK, *Pjesme.* Priredio Josip Rožmarić. KS Zagreb 1983, 146.

Uz 29. pismo: (1) Grčki: *Thwmaídi partheneuoúsēi* jest dativ singulara prezentskog participa ženskoga roda od glagola *partheneúw*, koji znači: 1. postupati kao sa djevicom, 2. biti, ostati djevica (Senc). Iako Tomaida nije monahinja te živi u svijetu, ipak je to život djelomično sličan monaškom, pa smo i ovo pismo uzeli u zbirku Studitovih *Pisama monahinjama.* To tim više, što je ista dogmatska tematika lista zanimala i monahinje kojima je Svetac držao pouke o tom predmetu, zahvaljivao im što su pomagale progonjenima dogme radi i sokòlio ih, da i one ustraju unátoč progonima zbog pravovjerja.

(2) U PG 99 na ovome je mjestu krnja referencija: *Sermo de diversis utriusque Testamenti locis.* Potražio sam među Zlatoustovim djelima kod Mignea (PG 46—63) precizniju referenciju, kako bih i kontekst mogao prikazati, ali mi to, na žalost, nije pošlo za rukom.

(3) Isto žalosno iskustvo moram i ovdje zabilježiti glede referencije za gornji citat iz Sv. Grgura Nazijanskog. Ali otkriti to mjesto u bezbrojnim njegovim stihovima (kod Mignea četiri debela toma: PG 35—38) značilo bi imati istu sreću kao da sam pronašao iglu u stogu sijena! — Sv. Teodor daje ovdje Sv. Grguru Nazijanskom titul *Bogoslov.* Nije to nikakva novost kod našega Studita. Tako naime kršćanski Istok slavi pravovjernost i bogoslovnu dubinu poniranja u božanstvena otajstva Objave trojice pisaca: Sv. Ivana Apostola i Evanđelista, zatim (od VI. stoljeća) Sv. Grgura Nazijanskog te mističkog učitelja — od Teodora za dva stoljeća mlađeg — Sv. Simeona Novog Teologa (949—1022).

(4) U izvorniku: *hóti autòs proskyneîtai kaì autòs latreúetai,* hrvatski: »to što se njemu klanjaju bacanjem ničice i to što ga obožavaju«. Glagol *proskyneîn* već se u poganskoj antici koristio u tom smislu. Oton Gorski — Niko Majnarić tumače glagol ovako: »*Kod Perzijanaca pred kraljem, kod Grka pred bogom ili pred nečim svetim* baciti se na zemlju i poljubiti tlo, noge ili rub odijela, poklečke štovati, ničice pred kim pasti, klanjati se *tina, tí.* — V. *Grčko-hrvatski ili srpski rječnik na osnovi Žepić-Krkljuševa rječnika* priredili OTON GORSKI i NIKO MAJNARIĆ. ŠK Zagreb ²1976, 359.

(5) Grčki *prwtótypos.* — Poznati srpski teolog arhimandrit Dr. Atanasije Jevtić ima zgodan prijevod za ovaj izraz: *Prvolik.* Tako u pogovoru-komentaru za Teodorovo *Pismo Platonu, svom duhovnom Ocu, o poštovanju ikona,* što ga je isti Dr. Jevtić sa grčkog na srpski preveo i objavio u časopisu *PRAVOSLAVLJE, novine Srpske Patrijaršije,* god. 15. od 15. marta 1981, br. 336, str. 1—4. Mislim da ću dobro učiniti, ako ovamo u ovu 5. napomenu (radi boljeg razumijevanja čitavog ovog 29. — dogmatskog — pisma djevici Tomaidi) prepišem možda najkarakterističnije rečenice iz citiranog lista Platonu. Svakako, kao što je i pošteno, prepisujem amo doslovno, bez »pohrvaćivanja« taj prijevod na srpski književni jezik: »...11. Stoga, o! božanstveni oče, treba sa strahom i pobožnošću pristupati ikoni i poklanjati joj se, jer poklonjenje prelazi na Hrista; i treba verovati da na nju silazi božanska blagodat i da ona pruža osvećenje onima koji joj pristupaju sa verom. Jer i kod slike (tiposa) životvornog Krsta, i kod ikone Svesvete Bogorodice, i kod svih Svetih, — svako osvećujuće poštovanje (proskinisis = poklonjenje) ikonā ushodi preko njihovih pralikova ka samomu Bogu.

Zato je jedno i jedino BOŽANSKO POKLONJENJE (latrevtiki proskinisis) Svetoj i Jedinosuštnoj Trojici, i radi Nje su ova različita poklonjenja drugima, jer se Njoj jedinstveno i uznose sva druga poklonjenja.« (JEVTIĆ, l.c. 2)

Jednako korisnim držim, da amo prenesem završni dio komentara istoga teologa, jer će nam veoma pomoći da bolje shvaćamo i svoje štovanje svetih slika i naročito kult svetih ikona kod pravoslavne braće:

»...U ovom značajnom dogmatskom spisu, pravoslavnu istinu o »LJUBAVNOM POKLONJENJU« SVETIM IKONAMA (kako je govorio i u svojim spisima pisao naš Sveti Sava) Sveti Teodor zasniva na bogočovečanskoj istini HRISTOVOG OVAPLOĆENJA I OČOVEČENJA, to jest na nadumnoj i spasonosnoj tajni BOGOČOVEČANSKE IPOSTASI (= Ličnosti) HRISTOVE. Hristos je nevidljivi Bog koji je postao vidljivi čovek i kao BOGOČOVEK omogućio je da i Bog postane opisiv i izobraziv, te je stoga dozvoljeno i blagosloveno i spasonosno poklonjenje Njegovoj ikoni, jer čast i poštovanje koje se odaje ikoni prelazi na njen Prvolik. U tajni pak poštovanja svetih ikona raskriva se i tajna poštovanja čoveka kao žive ikone Božje, kao bogolikog i hristolikog bića.« (O.c. 4)

Uvjeren sam, da su navedena dva citata dovoljno jasno prikazala misao VII. Ekumenskog Sabora u Nikeji 787, živo komentiranu govorima, spisima i drugom akcijom Sv. Teodora. Spominjem da su u Zagrebu 1971. na VI. Međunarodnom Mariološkom kongresu održana dva predavanja koja rade o kultu svetih ikona kod Sv. Teodora Studita s osobitim obzirom na Majku Božju. To su: P. HENRI — M. GUINDEN, S. M. M, *De la proskynèse chez Saint Théodore le Studite à l'exemplarité Mariale de Vatican II.* u kongresnom zborniku *De cultu Mariano saeculis VI—XI.* Vol. III, PAMI, Romae 1972, 349—382 i Rev. JUAN ESQUEREDA BIFET, *Culto y devoción Mariana en San Teodoro Studita,* u istoj zbirci *De cultu...* III, 383—394. Inače bibliografiju o predmetu na srpskom jeziku vidi u prinosu: RADOMIR POPOVIĆ, *1200-ota godišnjica Sedmog Vaseljenskog Sabora (787—1987)* u časopisu TEOLOŠKI POGLEDI — verskonaučni časopis 21 (BG 1989) 119—120.

(6) *Četvorstvo?* — Čini se da Teodor ovim nišani na tobožnja 4 termina obožavanja u apsurdnoj pretpostavci

prema kojoj bi i samoj ikoni Presvetoga Trojstva pripadala latrija: Otac (1) + Sin (2) + Duh Sveti (3) + njihova ikona (4). Inače prigovor (objekcija) o četvorstvu nije izum Sv. Teodora: tako su upravo još ranije ikonoklastički teolozi predbacivali pravovjernim klanjaocima ikona, samo bi taj četvrti termin obožavanja bio ne ikona nego nova osoba uz *sárx* — tijelo Kristovo. Čujmo što o Konstantinu V. (»Kopronymu« 741—775), tom caru-teologu ikonoklazma piše H.-G. Beck: »[301] ... Razvoj [naime ikonoklastičke teologije] polazi od *peúseis* ([= pitanja] cara Konstantina V, koja je on objavio kratko vrijeme prije nego što se sastala Sinoda 754. Konstantin V. zahvaća u kristološku teologiju patristike o štovanju slika. Prema njemu, prava slika mora bitno ličiti svojem prototipu [= prvoliku ili praliku]. Krist se sastoji od dviju priroda, jedna je božanska, druga ljudska, a božanska je Osoba [302] Kristova nerastavljivo spojena s obje prirode.

Likovno bi dakle prikazivanje Kristovo impliciralo i prikazivanje njegove božanske prirode pa ga zato treba zabaciti. Za Konstantina je slika uvijek slika osobe. Ako bi tko htio reći da se radi samo o Kristovoj *sárx* [o »mesu«, tj. pûti, tijelu], onda bi to značilo, da taj čovjek ljudskoj prirodi Kristovoj pridaje jednu vlastitu osobu, pa bi tako napokon u Trojstvu trebalo razlikovati četiri osobe. Svakako bi se u oba slučaja griješilo protiv *asýnchytos hénwsis* [tj. protiv nesmiješanog, nepomiješanog jedinstva u Kristu prema Kalcedonu]. Tako prema Konstantinu [V.] postoji samo jedna jedina slika Kristova: Euharistija, u kojoj jedino ostaje netaknutom *homoousía* [istobitnost].« (*Kirche u. theol. Literatur* ... 301—302).

(7) U izvorniku *Têi ... orthodóxwi pístei.* To je aporija za prevodioca koji stoji pred izborom triju mogućnosti:

a' *u pravovjernoj vjeri;*
b' *u pravoslavnoj vjeri;*
c' *u ortodoksnoj vjeri.*

Prva mogućnost sadržajno doduše zadovoljava, ali ne i formalno, stilski, estetski: ružno zvuči kao tautologija, pleonazam. Druga mogućnost lijepo se čuje, ali za hrvatskog i ujedno rimokatoličkog čitatelja, kome su izdanja SYMPOSION-a prvotno namijenjena, može sadržavati nejasnoću. Mislim na dvoznačnost izraza pravoslavan, koju smo već susreli i prikazali ranije (V. gore 8. napomenu uz 15. Pismo). Samo, samo, odričem se sa tugom varijante b' i pitam se, zar još nije došlo vrijeme da počnemo ne samo historijski nego i ekumenski misliti i odmišljati? Pretpostavimo: da se slavenski apostol Sv. Konstantin-Ćiril u Solunu rodio ne oko 826. (tj. godine smrti Sv. Teodora Studita) nego kojih 30 do 40 godina ranije i da je već oko 830. — uz pomoć ekipe monaha slavenskog podrijetla — počeo stvarati svoje prosvjetiteljsko djelo: pitam se, zar bi *orthodoxía* — pa svejedno bila ona tada prevedena kao *pravovjerje* ili kao *pravoslavlje* — zar bi *orthodoxia* značila nešto tuđe, strano, da ne kažem protivničko rimokatolicizmu? Naglašujem: *u vrijeme Sv. Teodora Studita,* za koga neki kažu da je »posljednji katolik na Bizantskom istoku«, i koji je više puta pisao u Rim priznavajući vrhovništvo papinsko, iako sa bizantskim modalitetom pentarhije, a ova sigurno ne ide tako daleko kao ekleziologija I. Vatikanskog sabora. V. Džon Majendorf, *Vizantijsko bogoslovlje: Istorijski tokovi i dogmatske teme.* Izdanje KALENIĆ, Kragujevac 1985, 70.

O Teodorovoj ekleziologiji: poimanju pentarhije i rimskoga primata te praktičnim zaključcima obranio je godine 1923. na Papinskom Istočnom Zavodu u Rimu doktorsku tezu pod naslovom *Doctrina S. Theodori Studitae de unitate visibili Ecclesiae* Šibenčanin Augustin Ivo Guberina (1897—1945). On je o Sv. Teodoru pisao na hrvatskom i latinskom jeziku i u domaćim časopisima. Tako: *Sv. Teodor Studita i II. Nicejski Sabor,* BS 15 (1927) 465—473 i *De conceptu petrae Ecclesiae apud ecclesiologiam bysantinam usque ad Photium,* BS 17 (1929) 345—376, 18 (1930), 145—174 i 307—317.

Pentarhija (doslovno: petovladje ili vladavina petorice) u ekleziologiji kršćanskog Istoka znači onakvo gledanje prema kojemu se vrhunac vlasti u općoj i vidljivoj Kristovoj Crkvi nalazi isključivo u nosiocima petorih glavnih mjesnih Crkvi, tj. u 4 istočna patrijarha (carigradskom, aleksandrijskom, antiohijskom i jeruzalemskom) i u jednom patrijaru Zapada, tj. rimskom biskupu ili papi. Prema bizantskim teolozima sredine XI. st. (od 1054. pa dalje, zapravo do danas) samo je jedna Glava Crkve a to je Krist. Pet sjetila njegova tijela — tj. Crkve — jesu 5 patrijara (ni više ni manje!), ali među njima nema nikakva jurisdikcijskog prvenstva petoga nad četvoricom ostalih. — V. H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur* ... 34.

Najviše, dakle, što se rimskom papi može dozvoliti jest da bude primus inter pares ili da ima primat časti. Za razliku od ovako shvaćene pentarhije, Sv. Teodor Studit pridaje biskupu staroga Rima i mnogo više od samo prvenstva u časti. Znameniti poznavalac bizantske teologije, francuski asumpcionist P. Salaville sažeo je ideje Sv. Teodora Studita o Rimskoj Apostolskoj Stolici u ovih pet teza:

1. Prvenstvo Sv. Petra koje je prešlo na njegove nasljednike jest temelj rimskoga primata, a ovaj je božanskoga prava: *theí prwtarchía* (božansko prvenstvo vlasti), *theía poimenarchía* (božanska vlast pasenja ili pastirovanja).

2. Ta se rimska jurisdikcija proteže na cijeli svijet, a protiv nje se ne može prizivati ni na koju višu vlast.

3. I same su Koncile sazivali i potvrđivali pape.

4. Rimski je biskup nezabludiv u stvarima vjere i on de facto nikada nije zabludio.

5. Papinstvo je središte jedinstva vjere i zajedničarenja. Godine 821. Teodor vidi samo dva puta za Bizant da se vrati u zajednicu sa ostalom Crkvom: ili sazvati sinodu kojoj bi papa dao auktoritet Ekumenskog sabora, ili se sje-

diniti izravno s Rimom, jer je Rimska Crkva korifejka, vrhovnica sviju Crkvi.

Salaville se za ove svoje teze poziva na sama djela Sv. Teodora, posebno na njegova pisma papama Leonu III. (795—816) i Paškalu I. (817—824), nekim biskupima i svjetovnjacima (Pisma I—11, 12, 13, 33, 34 i II—11, 12, 13, 63, 66, 129). Na žalost, ovu studiju P. Salavillea nisam mogao čitati u cijelosti (a izišla je u časopisu *Échos d'Orient* 1914, p. 23—42), nego samo njen ekscerpt u odličnoj patrologiji i povijesti duhovnosti. F. CAYRÉ, *Patrologie et histoire de la théologie* II, Desclée 1955, 266—267. Godine 809. Sveti je Teodor uputio papi Lavu III. vapaj, koji na životan i egzistencijalan način odaje Studitovo shvaćanje papina mjesta u sveopćoj Crkvi: »*Spasi nas*, natpastiru podnebesne Crkve, *propadosmo!* Nasljeduj svog Učitelja Krista pa pruži ruku Crkvi kod nas kao što ju je On [pružio] Petru koji je stao tonuti sred mora, a tako i Ti Crkvi koja je već uronila u dubinu krivovjerja! Natječi se, molimo, sa svojim papom-imenjakom [tj. Lavom I. (440—461)] pa kao što se on, dok je raslo Eutihijevsko krivovjerje *(hairésews)*, lavovski digao duhom, kako svi znadu, po svojim dogmatskim pismima, tako i Ti, usuđujem se reći, prema imenu koje nosiš, božanski rikni — ili bolje — zatrubi, kako je i pravo protiv sadašnjega krivoslavlja [*kakodoxías*]...!« — — *Pismo Lavu, Rimskom papi* (Pismo I—33: PG 99, 1020 BC). Citirani vapaj nije nipošto ni najjači ni jedini Teodorov tekst koji dokazuje Studitovu harmonizaciju Pentarhije i prvenstva Rimskog biskupa.

Na kraju ove posljednje napomene uz posljednje pismo ovog zbornika — a što u njoj slijedi odnosi se isto tako i na 8. napomenu uz 15. Pismo — ne smijem se oglušiti opominjanju svoje savjesti koja me u ekumenskoj duhovnosti sili da ne griješim *peccato omissionis*, tj. da ne propustim dati ovdje jedno važno upozorenje. Ima naime riječi koje ne smijemo promatrati samo sa znanstvenog i spoznajnog stanovišta, nego također — možda još i više — sa čuvstvenog, afektivno-doživljajnog. To vrijedi i za riječ *pravoslavlje*. Bio sam duboko dirnut čitajući u jednom crkvenoslavensko-srpskom rječniku ovakvo tumačenje za »*Pravoslaven, 3., orthódoxos:* Ovdje je *orthódoxos* pogrješno prevedeno riječju pravoslaven mjesto pravovjeren, jer ovdje *dóxa* ne znači slava nego vjera... Ali nama je ipak ta riječ tako mila i draga i tako nam je za srce prirasla, da ćemo sve što imamo i sam život svoj založiti za nju«. V. *ZBORNIK CRKVENIH BOGOSLUŽBENIH PESAMA, PSALAMA I MOLITAVA: Izvod iz Tipika i crkvenoslovenski rečnik.* Beograd ²1971, izdanje Sv. Arhijerejskog Sinoda SPC, s. 664—665.

Dodatak

1

SVETI TEODOR STUDIT, REFORMATOR MONAŠKOG ŽIVOTA

Piše Božidar Vidov, svećenik

Teodor Studit se je rodio god. 759. u Carigradu od oca Fotina, koji je bio činovnik na carskom dvoru, te majke Teoktiste. Imao je braću: Josipa, koji je bio nadbiskup u Solunu, Eutimija i jednu sestru za čije se ime ne zna. Njegovu čvrstu kršćansku postojanost dala mu je majka Teoktista koja je odgajala djecu u strogom kršćanstvu. Završio je studij filozofije i teologije. Umro je 11. studenog 826. od posljedica zlostavljanja na Prinkipskom otočju u Mramornom moru. Zanimljivo je da je cijela obitelj stupila u manastire. Najprije otac, zatim majka sa kćerkom, potom, po svršenom studiju Teodor, Josip i Eutimij.

U svoje vrijeme, iako u skromnom činu jeromonaha i manastirskog igumana, Teodor je po proviđenju bio vodeća osoba. Nadimak *Studit* uzeo je kad je bio iguman manastira *Studiona* u Carigradu. On baca u zasjenak suvremene patrijarhe, ljude koji ne bijahu zle volje i od ne male vrijednosti, ali potlačene od svjetovnih vladara, koji nisu uspjeli da pokolebaju neustrašivog Teodora. Kraj njega ne susrećemo u cijelom tom razdoblju ni jednog drugog pisca, koji bi mu bio ravan po talentu, prosvijećenosti i svestranoj djelatnosti. I tada najveće zasluge stječe i po njima velike uspjehe, a uz to i sebi i veliko ime svojim neumornim staranjem oko podizanja monaškog živo-

ta, koji bijaše u njegovo vrijeme u velikom nazatku, na onaj stupanj na kojem je on bio ranije.

Teodor Studit je istodobno: 1. veliki *podvižnik* —, asket koji je sebi bogougodnim životom zadobio ime *svetitelja.*

2. Veliki crkveni radnik, koji je sa neustrašivom odvažnošću izjavljivao protest protiv nasilja vladara u odnosu prema Crkvi, njezinim dogmama i kanonima, te protiv popustljivosti patrijarhâ, koji su žrtvovali »principia principibus«;

3. Apologet, koji je u djelima plamenim disputama branio slobodu Crkve, istine vjere i crkvene kanone;

4. Marljiv dopisnik sa papama, patrijarsima, episkopima i monasima;

5. Propovjednik i pjesnik;

6. I na čemu se posebno zaustavljamo, on je *reformator monaškog života.*

Uskoro nakon Halkedonskog sabora za pape Lava I. Velikog (440—461), i za cara Lava I. (457—474) došao je iz Rima u Carigrad patricije i konzul po imenu Studije i osnovao tamo manastir sa imenom sv. Ivana Krstitelja, na kraju grada, na obali Mramornog mora, nedaleko Zlatnih vrata. Ovaj manastir dobi ime od svóg ktitora (utemeljitelja-dobročinitelja) »manastirion tu Studiu«, tj. Studion.

Nakon različitih navala, kao nakon pljenidba iza ikonoboračkih sporova, nakon djelomičnih opustošenja za vrijeme križarskih pohoda, Studitski manastir bio je od zavojevača Turaka na kraju pretvoren u džamiju, koja se danas zove Impragor-Džami (sada je u ruševinama). Zbog čestih naleta Arapa na maloazijsku obalu, god. 792. Teodor Studit je morao bježati sa manastirskom braćom iz svoga ktitorskog manastira Boskition, u okolini mjesta Sakudion u Bitiniji, na evropsku stranu. Tada je on bio već 12 godina monah, a tri godine svećenik i iguman. U Bizantiji patrijarh Tarasije, posvetitelj Teodorov, i carica Irena, predložiše Teodoru i njegovoj braći neka nasele Studitski manastir, koji je postao radi izumrlih ktitora slobodan i koji je u doba ikonoboračkih

sporova spao na 10—12 monaha, ili bolje reći običnih stanovnika toga manastira. Ovaj prijestolnički manastir sa slavnom prošlošću postade za Teodora polje rada na reformiranju monaštva. Otuda je Teodor dobio ime Studita, a njegova reforma naziv *Studitskoga ustava.*

Monaštvo koje se divno razvijalo bijaše u ovo vrijeme, za života Teodorova, u stezi jako palo. Bez obzira na okolnost, što je u Egiptu palo u monofizitsko krivovjerje, na cijelom području izvan Bizantije ono je mnogo pretrpjelo od arapskih navala. Gospodstvo Arapa je nametnulo na manastire teške poreze, a fanatični arapski vojnici napadahu na njih i izvršavahu pokolj na monasima. Na bizantinskom području monaštvo je pretrpjelo teška gonjenja od strane vladara ikonoboraca, jer su se upravo monasi umjeli najhrabrije boriti za poštivanje ikona, dok je svjetovno svećenstvo ili prelazilo na stranu ikonoboraca, ili je, budući zastrašeno, šutjelo. Nazadak monaštva dolazio je ne samo od tih spoljašnih udara na manastire, koji stvoriše tip monaha skitnica ili zatvornika, već je dolazio i iz sredine samog monaštva.

Monaški život stajao je pod lozinkom bježanja od svijeta — »ana horin« — izvan naselja, »is erimon« u pustinju. Koliko su dugo monasi živjeli u pustinji ili u usamljenim — izoliranim od svijeta mjestima, utoliko je monaški život cvao i stekao veliko poštovanje u svjetskoj javnosti.

Vijesti, da su se monasi po koji put pojavljivali u svijetu, pretvarahu se u *legende* o sv. ocima iz pustinje, Božjim ugodnicima. S vremenom preseliše se manastiri iz pustinje među svijet, u sela i gradove.

Svijet je primao monahe sa velikim poštovanjem, ali im je pribavio i svoje iskušenje. Među monaškim i svjetskim životom stvoriše se žive veze, pa i pogodbe, što se sve vrlo štetno odrazivalo na monaštvu; »monaštvo je opet skrenulo srcem u egipatsku nevolju«.

Svjetovni ljudi otvoriše monasima svoj dom, torbu i dušu. Svjetovnjaci počeše isprva pozivati monahe k sebi na gozbu, tzv. trapezu, davahu monasima i nešto novaca, da bi sebi »kupili« njihove molitve, išli su monasima na duhovne savjete, davali su im više povjerenja nego svjetovnom svećenstvu. Ova ve-

za sa svjetovnim ljudima iskorijeni sasvim manastirska vrata tako da se ulazilo i izlazilo kako je kada tko htio, oslabi disciplinu a doticaše se i samih monaških zavjeta.

Manastiri sa svoje strane postaše svoje vrste iskušenje za svjetovne ljude — častoljubive i nesolidne, koji su i sami zaželjeli da postanu monasi, ali su izabrali olakšan monaški život. Nisu oni ulazili u manastirsku zajednicu, jer bi tada morali održavati stroga pravila, već su dobivali u manastiru posebne ćelije i provodili monaški život po svojoj volji, a ponekad i prosto obrtništvo, jer su zadržali osobno vlasništvo, a također i robove. To su bili tzv. kelioti, ili idioritmisti, *monachòs kelliotikós i idiórythmos*. Posljedica primanja keliota bila je ta, da su se čitavi manastiri sa općežiteljnim ustavom počeli pretvarati u keliotske manastire. Monasima su davali u ruke, po starješinstvu ili položaju kojega su zauzimali u manastiru, dijelove od prihoda manastirskih imanja, a ostalo se davalo od milodara svjetovnih ljudi, dobrovoljnih ili isprošenih na zidanje ćelija. Ovaj veoma ugodan oblik monaškog života privlačio je u manastir u masama nepozvane elemente, što u samoj stvari bijaše uništavanje monaškog života. — Daljnja etapa pada monaštva bijahu tzv. domaći i bez-zidni manastiri. Domaći monasi, primivši »postrig«, živjeli su u privatnim, vlastitim ili tuđim kućama, a bezidni monasi živjeli su u šatorima ili kolibama, podignutim obično u susjedstvu crkve. Posljednji oblik monaškog života, po vlastitom razumijevanju i shvaćánju, bijahu tzv. bezmanastirski monasi, koji smatrahu cio Božji svijet za manastire; to bijahu monasi skitnice, koji su se vukli od sela do sela, od kuće do kuće i živjeli od monaške »rjase« (habita), koja je bila jedina oznaka njihovog poziva.

U tadašnjem monaškom životu bijaše još česta anomalija — davanje manastira u zakup svjetovnim ljudima. Imperatori i arhijereji uobičavahu davati manastire, čiji su ktitori umrli, ili iz drugih razloga prestali da to budu, svjetovnim ljudima, ponajviše svojim činovnicima, u nagradu za njihovu službu, na doživotno uredovanje sa ktitorskim pravima, pod uslovom, da oni imaju dovesti manastir u red. Takav

svjetovnjak zakupnik naselio bi se u manastiru sa porodicom i sa slugama i nepošteno pustošio manastir materijalno i moralno. Grabio bi manastirske dohotke, pretvarao monahe u svoje sluge, dovodio u manastir — bilo kao goste, sluge ili kandidate — ljude koji su onamo unosili samo sablazan.

Svjetovni i crkveni zakonodavci izdavahu naloge, da se uklone ove pogreške u monaškom životu, ali u stvari ove pogreške ostajahu i nadalje.

Uspješnije od naredaba odozgora, pokazaše se, za uklanjanje ovih pogrešaka, mjere koje su izašle iz sredine samoga monaštva, koje je shvatilo svoj pokoren položaj i izigravanje svojega poziva. Bježati u pustinju bilo je nemoguće i neprihvatljivo. Pustinja je bila, tako reći, povijesni novicijat monaštva i ona je već ispunila bila svoju zadaću. Monaštvo se je moralo utvrditi na svojim novim pozicijama: *živjeti usred svijeta, da služi bližnjemu, i ograditi se od svijeta, da služi Bogu.*

Zasluga obnove monaštva iz njegova sadašnjeg stanja i procvata pripisuje se *Teodoru Studiti*. Teodor nije bio tvorac nekog novog pisanog monaškog ustava, kao što su bili raniji zakonodavci monaškog života na istoku: Pahomije, Bazilije Veliki, Sava Osvećeni. Uistinu, među spisima Teodora nabrajaju se samo dva takva spisa koji imaju karakter pisanog ustava: *Hypotýpwsis katastásews tês mónes toû Stoudíou. Nacrt uređenja Studitskog manastira* i *Epitimia*, kazneni monaški kodeks. Ova Hypotyposis nije djelo Teodora Studite, već anonimnog monaha Studitskog manastira iz 10. st., koji je zapisao disciplinirane i liturgične prakse u Studitskom manastiru u onom obliku u kome su one bile uvedene i kanonizirane od Teodora Studite, i koje se sačuvaše u tom manastiru. Anonimni autor govori o tome otvoreno: »U svetim manastirima, od davnih vremena, usvojiše se mnoga i različita predanja. Različiti manastiri vladaju se po različitim ustavima. Jedno od tih predanja držimo mi, primljeno od velikog oca našega i ispovjednika Teodora. I ne samo mi jedini, već mnogi bolji manastiri primiše ga i drže ga kao savršenije, koje isključuje sve što je manjkavo i nepotrebno! Zato mi danas, poslušavši očevu volju, podvrgosmo se naredbi da ga

ostvarimo u pismu za vječan spomen kasnijim naraštajima.«

To, što mi sa sigurnošću znademo o Planu pravila Studitskog manastira, odnosi se možda i na »Epitimiju«. Isto tako i ove epitimije izgleda da nisu vlastita tvorevina Teodorova, već nešto kasnije *zapisi kazni*, kakve su prakticirane u Studitskom manastiru tradicionalno, od vremena Teodora Studite. Teodor Studita nije pisao svoj ustav, već ga je stvarao djelom, uvodeći u svoje manastire odlično, vrlo savršeno, zbirno monaško žitije. Pismene izvore njegova ustava čini tek kasnije zabilježena »praktika« Studitskog manastira i djela Teodora Studite, naime: Male i velike pouke upućene monasima, pisma monasima, zapovijedi, jambi.

Iz ovoga izvora izlazi, da je namjera Teodora Studite bila da povrati u korijenu kinovijalan ustav, koji je postojao u Crkvi od 4. st, sa svima praktičnim dopunama, kojima se koristilo istočno iskustvo Teodorovo i životne potrebe vremena. Kondak, u čast Teodora, naziva ga sljedbenikom zakonodavca Kristove Crkve, Bazilija Velikog, drugim Bazilijem, kako po njegovim riječima tako i po životu. Sam Teodor često naziva svoju djelatnost nasljedovanjem pravila i zakona Bazilija Velikog, produženjem truda Bazilija, nad postojanjem monaškog života. Nema sumnje, da je kinovijalni ustav Teodora Studite uzet u svojoj osnovi iz asketskih djela Bazilija, ali je ovaj ustav Teodor dopunjavao »praktikom« jeruzalemskog ustava i na taj način stvarao je ustav za svoje istočno monaštvo, ne mehanički kompliciran, već promišljen i primljen u duhu i vremenu.

Ovi dodaci koji su učinili da ustav Teodora Studite bude opće primljen, bili su:

1. *Jedinstvena manastirska zajednica.* O njoj govoraše Teodor monasima: »Među vama kao među anđelima neka bude u svemu mir i ljubav kao jedna duša, jedna volja, jedan duh i zajednica, kao među prijateljima, ili rodbinom, tako da su isključene sve prilike za neslogu i sporovi oko svojine.«

2. *Do sitnice određen djelokrug manastirskih službenika.* Administrativno uređenje kinovije uvedeno

Teodorom, bijaše novost do tada nepoznata istočnom monaštvu. Činovi sa nazivima, točno određenim obavezama i kaznama za njihovo propuštanje, prešli su iz Studitskog manastira uopće u sve druge istočne manastire.

3. *Uređen duhovni sklad u manastiru.* Monasima je naložio da čitaju sv. Pismo i djela otaca, davao im je nauku, koja se poslije čitala u manastirima njegovog ustava triput nedjeljno i naložio im je obvezu ispovijedi ili povjerenje igumanu tzv. exagorevsis. Obavezu, otkrivanje tajne svoje duše pred igumanom — argumentirano je time, da je iguman zastupnik Boga te on mora imati nešto od Božjih osobina sveprisutnosti i sveviđenja.

4. *Zanimanje monaha umnim radom.* U Studijskom manastiru studije su bile u većoj počasti, nego u drugim manastirima Istoka. Radi toga je manastir privlačio ljude ne samo iz nižeg staleža, koji se zanimahu u manastiru upravom manastirskih poslova, zanatom, već i obrazovane osobe. Studitski monasi učili su gramatiku, filozofiju, sv. Pismo i čitali su djela sv. Otaca, da bi se mogli baviti polemikom. U manastiru je bila biblioteka za koju su kaligrafi prepisivali rukopise. Tamo su se kasnije prepisivale i prevodile i slavenske knjige i išle u Rusiju. Stjepan Novgorodac iz polovine XIV. st. kaže, da je on sreo u Carigradu svoje zemljake Ivana i Dobrilu, za koje su držali da su propali bez traga; oni su se zanimali prepisivanjem knjiga u Studitskom manastiru. Među Studitskim monasima nalazili su se jeropsaltia (pjevači) i pjesnici, koji su sastavljali kondake i druge pjesme. U manastirima je bilo i umjetničkog rada.

Ustav Teodora Studite bio je *prvi monaški ustav* u kršćanskoj Rusiji. U Kijevskoj Rusi pojavilo se monaštvo u obliku keliostva ili pećerništva (jer stanovahu u pećinama). Kad je Teodozije postao igumanom kijevo-pećerskih monaha, nastojao je da u svojoj monaškoj zajednici uvede najsavršeniju sliku života, onakvu, kakvu su držali za najsavršeniju u Grčkoj. U Nestorovom ljetopisu se kaže da je on: »počeo tražiti pravila monaškog života i tada se našao monah Mihajlo iz Manastira Studitskog, koji je došao iz Grčke

sa metropolitom Georgijem, i počeo je od njega tražiti ustav monaha studitskih, i kad ih je našao i njega, ispisao ga je«. Iz kijevo-pećerskog manastira ovaj je ustav bio primljen po svim manastirima u Rusiji.

»Teodosije našavši ustav, dao ga je svojemu manastiru i od ovog manastira uzeše svi manastiri ustav«.

Ali u kršćanskoj Rusiji ovaj ustav se nije održao bez promjene. Česta hodočašća hodočasnika na Istok, koji dođoše da se poklone svetim mjestima, boravljenje monaha u istočnim manastirima, vrijeme i okolne prilike puno promijeniše ovaj prvobitni studitski ustav. Njegov bogoslužbeni dio bijaše kasnije zamijenjen jeruzalemskim bogoslužbenim ustavom, a disciplinski dio obilovao je mnogim ustupanjem od originalnih studitskih principa i prakse.

Visokopreosvećeni mitropolit Andrija Šepticky, odmah nakon stupanja na Lavovski vladičanski prijestol, osnovao je prvu monašku obitelj Studita na ukrajinskoj zemlji. Preko 50 godina monasi studiti imali su nekoliko manastira. Glavni manastir je bio u Univu.

I kod nas su bili monasi Studiti. Metropolit Andrija kupio je veći komad zemlje u Kamenici, koja se nalazi istočno od Banja Luke prema Prnjavoru, i 1907. osnovao manastir Studita s time da oni — monasi obilaze okolne ukrajinske doseljenike. U ovom manastiru je svršio novicijat o. Leonid Fjodorov kasnije Eksarh Rusa katolika istočnog obreda u Rusiji (proglašen Slugom Božjim), a iguman je neko vrijeme bio brat Metropolite — o. Klement (i on proglašen Slugom Božjim). Prestao je postojati (kao studitski manastir) god. 1924.

Bilješka

BOŽIDAR VIDOV rođen je u Novalji, a zavičajan u Rabu. Za svećenika istočnog obreda ređen je u Rimu 1955. g. Na Papinskom Orijentalnom institutu u Rimu slušao je, uz ostale predmete, i staroslavenski jezik te povijest Balkana srednjega vijeka.

Godine 1960. došao je u Canadu. Napisao je i izdao HRVATSKU POVIJEST u pet knjiga. Zamišljena je kao popularno izdanje, namijenjena svima Hrvatima u Domovini i inozemstvu, ali takvo izdanje nije bilo na štetu znanstvenosti. Knjiga je popraćena crtežima.

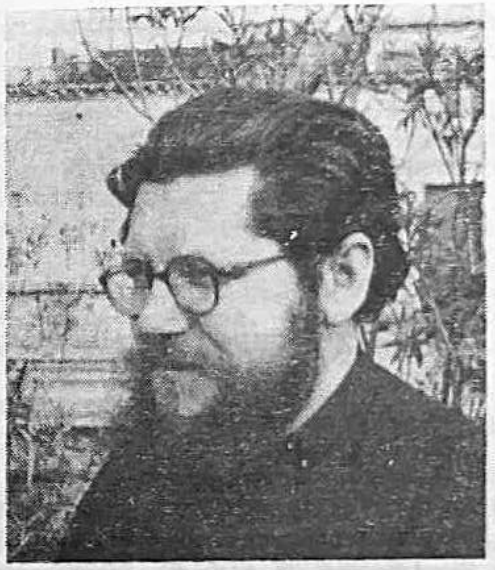

Za stanovnike triju hrvatskih sela u Italiji, provincija Molise, sastavio je i izdao Slovnicu hrvatskog jezika — u ikavsko-štokavskom govoru. — Sastavio je i Slovnicu čakavskog govora za zapadne Hrvate u Mađarskoj.

U Torontu je priredio i objavio Slovnicu hrvatskog jezika na englesko-hrvatskom.

IZ LITERATURE

A. Predložak teksta za prevođenje:

S. *P. N. THEODORI STUDITAE OPERA OMNIA.* Tomus unicus. *Patrologiae cursus completus* ... Accurante J.-P. MIGNE in: Patrologiae graecae tomus 99. Paris 1860, *Epistolae* col. 1061 ... 1656.

B. Gramatike i rječnici:

M. BUDIMIR — LJ. CREPAJAC, *Stoiheia hellēnika: Osnovi grčke glotologije.* NK Beograd 1979.

V. H. ĆORIĆ, *Osnovi novozavetnog grčkog jezika* Beograd 1982.

Z. DUKAT, *Gramatika grčkoga jezika.* ŠK Zagreb 1983.

W. GEMOLL, *Griechisch-deutsches Schul- und Handwörterbuch.* München/Wien ⁹1988.

[O. GORSKI — N. MAJNARIĆ] *Grčko-hrvatski ili srpski rječnik na osnovi Žepić-Krključeva rječnika* priredili ... ŠK Zagreb ²1976.

[G. W. H. LAMPE D. D.] *A Patristic Greek Lexicon,* edited by ... Oxford 1961—1968.

[A. MUSIĆ — N. MAJNARIĆ] *Gramatika grčkoga jezika.* Sastavio ... priredio ... ŠK Zagreb ⁹1961.

I. PAWLOWSKY'S *Russisch-Deutsches Wörterbuch.* Riga ³1900.

S. SENC, *Grčko-hrvatski rječnik.* Zagreb 1910.

C. Biblica:

BIBLIJA. STARI I NOVI ZAVJET. (Izdanje): STVARNOST. HKD ĆIRILA I METODA, Zagreb 1968. (Kratica: BST).

[B. DUDA. J. FUĆAK] *Novi Zavjet* s grčkog izvornika preveli ... KS Zagreb 1973.

[G. KITTEL] *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* ... herausgegeben von ..., 9 Bde, Kohlamer Vg. Stuttgart 1933—1973.

[E. NESTLE] *NOVUM TESTAMENTUM Graece et latine.* Utrumque textum cum apparatu critico imprimendum curavit ... Württembergische Bibelanstalt Stuttgart ²¹1962.

Priručna biblijska konkordancija, (izd.) DOBRA VEST Novi Sad 1982.

[De RAZE, de LACHAUD et FLANDRIN] *Concordantiarum SS. Scripturae manuale,* Barcinonae (Reproducción offset GRAFOS S. A.) 1958.

D. Komentar (napomene uz PISMA):

Anthológion toû hólou eniautoû, Teúche A' — B' en Rwmei 1967, 1974.

[C. BARONIO] *Annales Ecclesiastici* auctore Caesare Baronio ..., tomus 9, editio novissima, Augustae Vindelicorum 1760.

SV. BAZILIJE VELIKI, *Opširna pravila u pitanju i odgovoru* (preveo Predrag Belić) u zbirci *Redovnička pravila* ... priredio H. BORAK, Zagreb 1985, 83—179.

H. G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich,* München ²1977.

ISTI, *Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich,* Vandenhoeck & Rupprecht in Göttingen 1980.

ISTI, *Grčka Crkva u razdoblju ikonoklazma.* Drugi odsjek knjige *Velika povijest Crkve* (uređuje HUBERT JEDIN) III/1, hrvatski prijevod: KS Zagreb 1971, 31—59.

BIBLIOTHECA SANCTORUM. Izd: ISTITUTO GIOVANNI XXIII della Pontificia Università Laterana, vv. I—XII Roma 1961—69 (plus *Indices* 1970).

S. V. BULGAKOV, *Nastol'naja kniga dlja svjaščenno-cerkovno-služitelej,* Har'kov ²1900.

A. M. C. Mc CARTHY, *Recluse,* članak u *New Catholic Encyclopedia,* New York ... vol. XII (1967) 128.

F. CAYRÉ, *Patrologie et histoire de la théologie* II, Desclée 1955.

Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques, Paris 1912 ss.

OTTO EIMER — HARTMANN MELZER, *Lexikon der Namen und Heiligen: bearbeitet und ergänzt von Josef Gelmi.* Tyrolia Verlag, Innsbruck-Wien 1988.

JUAN ESQUEREDA BIFET, *Culto y devoción Mariana en San Teodoro Studita,* u kongresnom zborniku *De cultu Mariano saeuculis VI—XI, vol.* III, PAMI Romae 1972, 383—394.

SV. GRGUR NAZIJANSKI, *Oratio 21:* PG 35.

A. GUBERINA, *De conceptu petrae Ecclesiae apud ecclesiologiam bysantinam usque ad Photium:* BS 17 (1929) 345—376, 18 (1930) 145—174 i 307—317.

A. GUBERINA, *Sv. Teodor Studita i II. Nicejski Sabor:* BS 15 (1927) 465—473.

HENRI-M. GUINDON, *De la proskynèse chez Saint Théodore le Studite à l'exemplarité Mariale de Vacitan II:* u kongresnom zborniku *De cultu Mariano saeculis VI—XI.* Vol. III, PAMI Romae 1972 (349—382).

I. HAUSHERR, *Études de spiritualité orientale,* OCA 183, Roma 1969.

IGNACIO DE LOYOLA, *Ejercicios espirituales.* Brojna izdanja i prijevodi.

ATANASIJE JEVTIĆ, komentar uz Pismo Sv. Teodora Platonu: vidi niže među djelima Sv. Teodora.

ANTUN KANIŽLIĆ, *Kamen pravi smutnje velike,* Osik 1780.

I. KOLOGRIVOV, *Očerki po istoriii russkoj svjatosti,* Izd. ŽIZN' S BOGOM Brjussel' 1961.

Lexikon fiir Theologie und Kirche... Herausgegeben von J. Höfer und K. Rahner, 14 (11 + 3) Bde, Vg. Herder Freiburg 1957—68.

S. MARIJA OD PRESVETOG SRCA, *U svetištu duše,* SYMPOSION 36, Split 1988.

DŽ. MAJENDORF, *Vizantijsko bogoslovlje: Istorijski tokovi i dogmatske teme.* Izdanje KALENIĆ, Kragujevac 1985.

I. POLJAK, *Pjesme,* priredio J. Rožmarić, KS Zagreb 1983.

J. PAVIĆ, *»Pravoslavni« ili »pravovjerni«?* BS 25 (Zagreb 1937).

R. POPOVIĆ, *1200-ota godišnjica Sedmog Vaseljenskog Sabora (787—1987)* u: TEOLOŠKI POGLEDI — verskonaučni časopis 21 (Beograd 1989) 119—120.

Pouke Starca Siluana, izdanje: Pravosl. nar. hrišć. zajednica, Krnjevo 1981.

Pravilo svetog Pahomija (preveo Marko Japundžić) u zbirci *Redovnička pravila,* priredio H. BORAK, Zagreb 1985 45—82.

[B. SHEREGHY — V. VANCIK] *Greek Catholic Dictionary* by... Pittsburg 1951.

V. S. SOLOVJEV, *Opravdanie dobra. Nravstvennaja filosofija.* U: *Sobranie sočinenij Vladimira Sergeeviča Solovieva* pod redakcijej i s primečanijami S. M. Solovieva i E. L. Radlova. Vtoroe izdanie Tom vos'moj (1894—1897), S. Peterburg. Fototipičeskoe izdanie. ŽIZN' S BOGOM, Brjussel 1966.

T. ŠPIDLÍK, *La spiritualité de l'Orient chrétien,* Roma 1978.

SV. TEODOR STUDIT, *Epitimía* (Monaške kazne): PG 99, 1733—1757.

SV. TEODOR STUDIT, *Léonti pápai Rwmes* (Pismo papi Lavu III. 809.) Pismo I—34: PG 99, 1021—1028.

SVETI TEODOR STUDIT, *Pismo Platonu svome duhovnom ocu, o poštovanju ikona.* [Sa grčkog preveo i komentirao]: JEROMONAH ATANASIJE. U: PRAVOSLAVLJE, novine srpske patrijaršije, 15 (1981) br. 336, str. 1—4.

ZBORNIK CRKVENIH BOGOSLUŽBENIH PESAMA, PSALAMA I MOLITAVA: Izvod iz Tipika i crkvenoslovenski rečnik. Beograd ²1971, izdanje Sv. Arhijerejskog Sinoda SPC.

E. Životopis:

F. CAYRÉ, *Patrologie et histoire de la théologie* II, Desclée 1955, 259—268.

R. DEVREESSE, *Une lettre de S. Théodore Studite relative au synode moechien (809).* An. Boll. 48 (1950) 44—57.

A. DOBROKLONSKIJ, *Prepodobnyj Feodor ispovednik i igumen studijskij* I—II, *Ego epocha, žizn' i dejatel'nost'* Odessa 1913—1914.

I. DUJČEV, *S. Teodoro Studita ed i Bulgari.* Bulletino dell' Istituto storico italiano 73 (1961) 71—83.

C. EMEREAU, *Hymnographi byzantini.* Echos d'Orient 24—25 (1925—1926).

J. A. FUENTES ALONSO, *El divorcio de Constantino VI y la doctrina matrimonial de San Teodoro Estudita.* Pamplona 1984.

A GARDNER, *Theodore of Studion. His Life and Times.* London 1905.

V. GRUMEL, *L'iconologie de Saint Théodore Studite.* Echos d'Orient 20 (1921) 257—268.

I. HAUSHERR, *S. Théodore Studite, l'homme et l'ascète.* OC 6 (1926) 1—75.

B. HERMANN, *Der hl. Abt Theodor von Studion (II. Nov. 826), Erneuerer des basilianischen Mönchtums, im Lichte seiner Schriften.* Benediktinische Monatschrift 7 (1925) 418—434.

B. HERMANN, *Bekennertum des hl. Abtes Theodor von Studion und seiner Mönche.* Ib. 7 (1925) 31—45 &111.123.

B. HERMANN, *Theoktista aus Bisanz. Die Mutter zweier Heiligen.* HERDER- Freiburg 1919.

J. LEROY, *La réforme studite.* OCA 153, Roma 1958.

J. LEROY, *Théologie de la vie monastique.* Paris 1961.

J. LEROY, *La vie quotidienne du moine studite.* IRENIKON 27 (1954) 21—50.

E. MARIN, *De Studio, caenobio Constantinopolitano.* Paris 1897.

E. MARIN, *Saint Théodore (759—826).* Paris 1906 (u kolekciji *Les Saints*).

E. J. MARTIN, *A History of the Iconoclastic Controversy.* London 1930.

MICHAEL (ho) MONACHOS, *Bíos kaì politeia toû hosíou Patròs hemŵn kaì homolegetoû toû Theodŵrou tŵn Stoudíwn hegouménou:* u dvije verzije sa latinskim prijevodom, PG 99, 113—232 & 233—328. Ovim su se starim žićima služili gotovo svi moderni biografi Sv. Teodora.

CH. PAPADOPOULOS, *Ho hágios Theódwros Stoudites en tŵi agŵni autoû hypèr tŵn hierŵn Eikónwn.* Atena 1939.

J. PARGOIRE, *Saint Théophane le Chronographe et ses rapports avec Saint Théodore Studite.* Vizant. Vremennik 1902, 31—102.

M. von SACHSEN, *Der Heilige Theodor, Archimandrit von Studion.* München 1929.

G. SCHNEIDER, *Der hl. Theodor von Studion.* Münster i. W. 1900.

D STIERNON, *Teodoro Studita: confessore, santo.* Čl. u BIBLIOTHECA SANCTORUM XII (1969) Roma, col. 265—270.

STUDION, *Theodor von Martyrbriefen aus der Ostkirche.* M. Grunewald Vg. Mainz 1913.

THEODOROS STUDITES, *Jamben auf verschiedene Gegenstände:* Einleitung, Übersetzung und Komentar von P. SPECK. Berlin 1968.

K. THOMAS, *Theodor von Studion und sein Zeitalter.* Osnabrück 1892.

B. VIDOV, *St. Theodore the Studite,* Studite Spiritual Library CLEMENTINUM, Woodstock, — Toronto, 1985.

K. van de VORST, *La petite Catechèse de S. Théodore Studite.* Anal. Boll. 33 (1914) 31—51.

H. WESTERBERGH, *Anastasius Bibliothecarius. Sermo Theodori Studitae de Sancto Bartholomaeo Apostolo.* Stockholm 1963.

REGISTAR IMENA I POJMOVA

Određena mjesta gdje se nalaze traženi pojmovi, odnosno imena, nisu označena stranicom knjige, nego drukčije: *cifra bez dodatka* znači *redni broj pisma* u našem izdanju; *fragment* (razlomak) znači *napomene uz pisma (brojnik je redni broj pisma,* a *nazivnik broj napomene* uz to pismo), slovo *u-povezano spojnicom s jednom cifrom,* znači *marginalni broj Uvoda.* Tako npr. 7 hoće reći: tražite u tekstu 7. pisma — obično su pisma kratka od jedne-dvije stranice pa neće biti teško naći; 7/2 jest 2. napomena uz 7. pismo; napokon *u-7:* tražite u 7. marginalnom broju Uvoda!

Abbâ(s) 15/1
ACTA MARTYRUM 18/8
Adelphometrotéknon 15/12
Adelphótes (bratstvo, sestrinstvo): 14/5
Afektivna čvrstoća i uravnòteženost u stanovnika manastira prigodom slučajnih nevoljâ pa čak i smrti najbliže rodbine: 27
Akedí(j)a, duhovni umor, mrzovolja prema asketskom životu: 21 i 17/3
Akrivi(j)a (akríbeja): 25/1
Aktemosýne: 18/9
AKVILA I PRISKILA: 13, 13/4 i 13/6
Ambicija (grešna za vođenjem manastira): 22
Ammá(s): 15, 15/1 i 23/1
ANA, IGUMANIJA: 2
ANA, MONAHINJA, kojoj je Sv. Teodor pisao još i prije 2. faze ikonoklazma: 1
ANĐELI, predmet molitve: 1
Anđeo Čuvar trajno djeluje: 22, 22/4
ANTE PADOVANSKI (SVETI): 25/2
Apátheia v. *bestrasnost*
Apeirónymphos: 23/4
Apostolat svjetovnjaka, »laika«: 13/4
Apotagé: 21/5
Apotaxia: 21/5
Apótaxis: 21/5
Applicatio sensuum: u-9

Archiereús: 26/9
ATANASIJE MONAH — izaslanik Sv. Teodora prigodom smrti brata monahinje Hipakoje: 27
Âthlon: 18/8
AUGUSTIN AURELIJE (SVETI): u-17

BARONIO CESARE, KARDINAL: 13/1
BAUME, JACQUES DE LA ———(s. j): u-14
Beatitudo accidentalis — tj. posebno uživanje nebesnika, kada doznaju da im duhovni učenici na zemlji kreposno žive: 24 i 24/2
BECK, HANS-GEORG ———, bizantolog: passim
BENEDIKT (NURZIJSKI, SVETI): u-20
Benediktinke: 5/1
Bestrasnost (apátheia): 21
Bezglavi sabor (Hiereja 754): 26/4
Bičevane — pravovjerne monahinje od ikonoboraca: 11
Bijeg — od muških pogleda: 3
Blagost u kažnjavanju heretika — proturazlog preblagom primjenjivanju kanonskih kazni ikonoklastima 2. faze: 26
BOG — stanovanje u nama: 3
Bogojavljensko (p)osvećenje vode — kada to može vršiti i kažnjeni svećenik: 26
Bogoličnost čovjekova — apostolski vidik: 24
Bogòmudro srce: 27/2
BOGORODICA — »predmet« molitve — 1, kult ikone: 5
Bogòsretni: 2/1
H. BORAK (o. f. m. cap.): 18/4, 25/2
Borba — značajka monaštva: u—10
Borba neprestana — duhovna (i metode): 22
— sa strastima: 3
D. S. BORTNJANSKIJ: 23/8
Bosònoge karmelićanke: 5/1
Brak — teškoće za duhovni život po naravi stvari: 20
Bratstvo: 14/5
Broj članova manastirske zajednice — irelevantan za njegovanje kreposti: 25

F. CAYRÉ (a. a.): 29/7, u-10
Celomudrie: 19/7
CHANTAL, JEANNE FRANÇOISE FREMIOT DE...: u-17
Cistercitkinje: 5/1
W. CISZEK (s. j.): 17/3
Civilno odijelo — za monahinju u vrijeme progona, dopušteno u stanovitim okolnostima. Mišljenje Sv. Teodora: 6
Clavicularius (ključar): 8/2
Coenobium: 18/4
Contemplativus in actione: u-9

Časnost: 20/2
Čednost — očiju: 3
— ušiju: 3

ČETRDESETORICA (SVETIH MUČENIKA): 8, 8/2
»Četvorstvo« — apsurdna pretpostavka u diskusijama ikonoboraca protiv ikonodula. Ali upotrebljava izraz i Sv. Teodor u jednom drugom smislu: 29 i 29/6
»Čistilište«: 15/11
Čistoća tijela: i briga za ——— jest po Duhu Svetom: 14
Čitanje — sveto, Božje pravo na: 24
Čitavim srcem tražiti Boga: 9
Čuvar djevicâ — jest Gospod: 20

Dar suzâ i njegovi plodovi: 24
Dar zavjetni: 19
Darežljivost monahinjâ: passim, osobito 9 i 28
Darivanje (iz samilosti): 4, 15
Davanje mira po bizantskom obredu: 19/5
Dativus mysticus (E. MERSCH s. j.): 15/7
DAVID (kralj): 17
Dijete monahinje: 1 i 1/1
Divljenje Sv. Teodora igumaniji Ani za darežljivost: 2
Djakonisa: 13/5
Djevica u svijetu: 29/1
Djevičanstvo: 18, 19, 20, 22, 29
— i siromaštvo: 18
— prednost pred brakom: 20
— ima svojih teškoća: 20
— daje sreću činjenicom, da zaručnik Krist nikad ne umire: 22
— motiv za ———: 29 (»sviđati se Gospodu«).
Domišljatost ljubavi u službi utamničenih: 13
»Dosta je« u mističkom životu: 24
Dostojanstvo: 19/2
Drhtati (strahovati): 18
Družba ljubavi — to je samostan: 9
Drvo spoznanja Dobra i Zla: 19/6
Drvo života u manastirskom raju jest Isus Krist: 19
Duh molitve: u-10
DUH SVETI u monaškoj zajednici: 25
Duh zajedništva u manastiru: 22
— zajedništvo na Zemlji poseban titul zajedničkog veselja na Nebu: 22
Duhovna majka: 16, 17
Duhovno vodstvo — (tradicionalno) preko nesvećenika i žena: 17/2
— uvjeti: 2, 23
— oblik ljubavi prema Bogu: 25
Dvostruki manastir (dva značenja): 8/1

ĐURĐEVIĆ, DUM IGNJAT (o. s. b.) ———: u-20

Ekonom: 17
Ekstaza (mistički »izlazak iz sebe«): 24, 24/5
Éschata (tà) — u životu monahinja: 21
— između smrti i Sudnjeg dana: 22 (»Telwnia, mitarstva«) 22/1

EUDOKÓJA DJEVICA — heretici je kleveću, ali Sv. Teodor ne vjeruje: 13
EUPRAKSIJA (SVETA): 18, 18/17
EVAGRIJE PONTSKI: 24/4
EVROPA — pripada joj Grčka i Bizant: u-9
»*Ex anágkes*« — pravni pojam: 26/7

FEBA (SVETA): 13, 13/5
FEOFAN ZATVORNIK: u-3, 5/1
FEVRONIJA (SVETA): 7, 7/2, 18
Fides
— dogmatica: 5/6
— fiducialis: 5/6
Filokalija: u-3
Filozofija: 19/7
FOUCAULD, CHARLES DE ———: 25/2
»*Franciscus peccator*«: 26/2
FRANJO DE BORJA (ili Borgia) SVETI: 26/2
FRANJO SALEŠKI (SVETI): u-17

W. GEMOLL: 24/6
Geste sestarsko-bratske ljubavi: 28
GORDINA — neodređeni toponim jednog ženskog manastira: 12 i 12/1
Gospođa — u smislu igumanija: 14, 15, 16 i 17.
Govor — samo o Bogu: 3
GRGUR NAZIJANSKI (SVETI): 9/3 i 29/3
GRGUR, EPISKOP NYSSE (SVETI): u-2
»*Grešni (jero)monah N*«: 26/2
A. I. GUBERINA (o. f. m.): 29/7
H. M. GUINDON (s. m. m.): 29/5

B. HAERING (c. ss. r.): 17/3
I. HAUSHERR (s. j.): 24/4
Hegouméne: 17/1
Heretici
— zajedničarenje s njima jest preljub: 3, 5
— otuđenje od Krista: 9
— izbjegavanje: 12
Hiereús: 26/8
HIPAKOJA MONAHINJA: naslovnica dvaju pisama Sv. Teodora: 27 i 28
Hiperbola — u stilu Sv. Teodora Studita ne znači ipak stvarnu neiskrenost: 28/1
Hram djevičanstva — titul monahinje: 19
Hvaljenje (sa strane Sv. Teodora): 19/4
Hypotagé: 22/5

Idealan lik monaha: 9
IGI (ili *IGE* ili *IGA*) toponim jednog bizantskog manastira u IX. st. 21/1
IGNACIO DE LOYOLA (SVETI): 15/4, 24/3, u-17.
Igumanija manastira u Igima: 21

Igumanija: passim,
— tumačenje: 17/1
— njen primjer u odgoju mladih: 17
— mora prednjačiti primjerom: 5
— svojstva: 16, 18
— pobožnost, velikodušnost, simpatiziranje podložnicâ: 16
— u nekom smislu je »posrednica« kod Boga: 16
— majčinsko-sestrinski odnosi: 17
Idealan duhovni život u manastiru: 16
Ime Gospodnje — nikako se ne smijemo njime zaklinjati: 13
Ikona
— Božja, to je i svet čovjek: 24
— paralelizam sa uzornim kršćanskim životom: 3
— vrijedna štovanja: 5
Ikonoborstvo (ikonoklazam) — kao logički nastavak kristoloških zabludâ: 10/1
Ikonoklazam — protivi se Kristu, Majci Božjoj, Svecima: 26
— jest »židovstvo«: 5
— obečašćenje Učovječenog Boga: 10
Ikonomahi: 6/1
Ikonomija pojam ima više značenja, tj. ik. na Božju i ik. na vražju: 25/1
— autentična: 25
— nezakonita, umišljena, neprava: ib
IVAN LJESTVIČNIK (SVETI): u-9
IRENA-MIRA, IGUMANIJA: 15/9
ISABELL REJADELL: u-17
Istočna duhovna knjiga, važnost: u-3
Istupanje iz jednog manastira i prelazak u drugi: 25
Izmjena darova između Sv. Teodora i manastira u Igima: 21
Izvor zapečaćeni: Teodorova metafora za manastir: 19
Izvršiteljke — marne evanđeoskih zapovijèdi: 9
Ižarivanje svetosti — spontano i apostolsko: 2

JAKOV, PATRIJAR STAROZAVJETNI: 17
M. JAPUNDŽIĆ (t. o. r.): 18/4
Jedinstvo zbog pripadnosti Tijelu Kristovu: 21/7
Jednostavnost — u slozi i ljubavi monaštva: 24
A. JEVTIĆ: 29/5
»*Joj čuđenja i zapanjenosti*«: 23/9
JOSIP, STAROZAVJETNI PATRIJAR: 17

KA (= Katolička akcija): 13/4
Kajanje
— za sve grijehe: 1
— ali pri tom se nekih grijeha nipošto posebice sjećati: 1
KAMILO DEI LELLI (SVETI): 25/2
KANIŽLIĆ ANTUN (s. j.): 15/8
Kanònike: 19, 9/1
»*Kanonizirani život*«: 18/2

Kartuzijanke: 5/1
Katehiziranje: 2/1
Kazna za zajedničarenje sa hereticima: 26
Kćeri nebeskog Jeruzalema: 8
Kći Božja — motiv za ustrajnost u vrijeme progona po primjeru mučenika: 7
— metaforički naziv za monahinju: 19
KIRIGIN DOM MARTIN (o. s. b.): 17/2
Klarise: u,1, 5/1
Klerikalizam (?): u-13
Klevetanje monahinja: 13
Koinóbion (coenobium, opštežitie): 18/4
I. KOLOGRIVOV (s. j): 22/2
»Kol' slaven naš Gospod' v Sione«: 23/8
Koludar, koludrica: u-20
KONSTANTIN V., bizantski car (ikonoborac, vulgo »Kopronim«, 741—775): 29/6
KONSTANTIN VI., bizantski car (780—797): 25/1
KONSTANTIN-ĆIRIL (SVETI): 29/7
Kontemplacija (zrenje)
— opis: 15
— ima prednost pred izvanjskim obdržavanjem zakona i pravila: 16
— pohvala: 20
Koinóbion (coenobium, opštetežitie): 18/1
Kontroverzija o preljubu: 25/1
Kreposti u manastiru
— poslušnost: 19
— svjesna poniznost: 19
— međusobna ljubav: 19
— nezavidnost, dobrohotnost: 19
— duh siromaštva: 19
— mirotvorstvo: 19
Kritičko izdanje Teodorovih djelâ: u-14
»Krist među nama«: 19/5
KRIST — njegova nazočnost u manastiru, uzrok sloge: 22
— snaga progonjenih: 8
— s Njime spremne na sve: 8
— »Drvo života« (u manastiru): 19
KRIST ZARUČNIK — nagrada monahinjama i djevicama: 19
Kristònosan: 15
Kristòmah: 5/3
Kristova ikona — poruka o pravom značenju štovanja: 29
Križònosan život — u samostanu: 19
Križonositeljke: 14
Krstònoše (staurophóroi): 14/3
Krštenje — kada smije krstiti kažnjeni svećenik: 26
Kult ikona — pravoslavno tumačenje A. Jevtića: 29/5

J. H. LACORDAIRE (o. p.): 15/12
LAETA: u-17
G. W. LAMPE: passim

LAV I. PAPA (SVETI: 440—461)) 29/7
LAV III. (795—816), papa kome piše Sv. Teodor Studit: 29/7
»Legio fulminea«: 8/2
LEOPOLD MANDIĆ (SVETI, o. f. m. cap): 17/3
Licemjerje monahinja: 23
Lijenost: 17/3
Lik idealna monaha: 4
— i pohvale onome koji ga ostvari: ib
Liturgija pretposvećenih Darova: 26/6
Liturgijsko slavljenje Svetaca: 1
Logismoi (»misli«): 24/4
Loža (masonska) — u Petrogradu početkom XIX. st.: 23/8
LUDOLF SAKSONSKI (o. cart.): 25/2

LILJANKE — duhovnog polja: 9
Ljubav
— božanska: 3
— robovanje njoj: 4
— Kristova nježna: 14
— diskretna (poglavareva): 17
— međusobna u manastiru: 19
— družba ljubavi = samostani: 9
»Ljubomornost« Kristova: 28/4

Magister generalis: 17/1
MAI, ANGELO KARDINAL ———: u-14
MAJENDORF, DŽON ———: 29/7
Majka — istinska, bitno svojstvo igumanije: 16, 17, 22
Majka — njena smrt, zahvalnost za ———: 15
— umjerena žalost tom prigodom: 15, 16, 17, 18
MAJKA BOŽJA — kao »objekt« Studitova poštivanja u teoriji i praksi: obrađene teme u dva predavanja na VI. Međunarodnom Mariološkom kongresu u Zagrebu 1971: 29/5
Majke (Gospodnje sestre i ———): 8
— duhovne ——— i sestre: 9
MAKSIM ISPOVJEDNIK (SVETI): u-9
Mala Braća Isusova: 2/1
Male Sestre Isusove: 2/1, 14/5
MANASTIR
— dobrovoljni zatvor: 5
— družba ljubavi: 9
— sloga u ———: 9
— Božja obitelj: 12
— čuvalište Kristovih zaručnicâ: 23
Manastirske kreposti
— poslušnost: 19
— svjesna poniznost: 19
— međusobna ljubav: 19
— nezavidnost (dobrostivost): 19
— duh siromaštva: 19
— mirotvorstvo: 19

Manjak pravog samostanskog duha — uzrok svih tamošnjih opačinâ: 5
MARIJA KOJA LJUBI DJEVIĆANSTVO a živi u svijetu — — naslovnica jednog Teodorova pisma: 20
MARIJA, MONAHINJA — sačuvana su barem dva pisma Sv. Teodora koja je njoj bio uputio: 4 i 6
MARIJA OD PRESVETOG SRCA (o. s. c.) (prije stupanja u samostan ANKA PETRIČEVIĆ, kratica, katkada i pseudonim MOPS): u-1, u-12, 10/2
MARIJA PJESMOM SLAVLJENA — Lazareva i Martina sestra kao simbol kontemplativnog života: 20
»Maslinik sažaljenja«: 15
Martirologij: 18/8
Mártyres — u smislu svjedoci i mučenici: 26/10
»Mátuška«: 23/1
MEGALOJA, MONAHINJA — njoj je jedanput (barem) pisao Sv. Teodor: 4
Megalóschimos: 4/1
MELANCHTHON, PHILIPP — — — (1497—1560): 15/7
MERSCH, ÉMILE ——— (s. j.): 15/7
MERZ, DR IVAN ——— (1896—1928): 13/4
Metanija: 13/8
METOD(IJE SVETI): 29/7
J. P. MIGNE, ABBÉ ———: u-14 & passim
Mikróschimos: 4/1
Mineje: 18/8
Minister generalis: 17/1
»Miomirisna ruža čuvana za Gospoda« — tj. Kristova djevica: 20
Mir
— općenito: 3
— biti bezazleno miran jest ideal koji preporučuje Sv. Teodor: 13
MIRA-IRENA: 15/3
Mirotvorstvo: 19
»Mistički dativ« (E. Mersch): 15/7
Mistički život monahinja
— žudjeti Boga i od njega »žuđen biti«: 24
— zaljubljenost u Krista: 14
— zaruke sa Kristom: 14
— i takav život do vijeka: 14
Mistika
— čista: u-8
— zaručnička: u-9
PISMA MONAHINJAMA — 4852 — Marko — 20 c. 8-8 —
Mitarstva: 22/1
»Mladenački prekrasan« — Krist, zaručnik monahinje: 15
»Mladice prave Loze« tj. Krista: 8
Mladost: 3
»Mnogozaručnik«: 23
MOJSIJE, vođa i zakonodavac: 17
Molitva
— Božje pravo na ——— u manastiru: 24
— kontemplativna — opis: 15

— zapreke — kako ih nadvladati: 1
— u skladu sa Očenašem: 1
— prvenstvo ima zahvaljivanje: 1
— pokajničko priznavanje grijeha: 1
— skrušenost: 1
— strah Božji: 3
— sloboda u »predmetu« ———: 1
— posljedice — strasti slabe: 3
Molitve i slična briga kao dužnost monahinje za dušu pokojnog brata: 27
Monah
— kradljivac: 13/8
— lažljivac: 13/8
— psovač: 13/8
Monahinja — sveta, njeni natprirodni tituli: 18
»Monahinja« — zašto ne »redovnica«: u-20
Monahinja dobra — smrt joj je radosna: 15
Monahinja zla — vječna sankcija: 1/4
Monasi i monahinje — učesnici istog Tijela: 16
Monasi — kazne, epitimia: 13/8
MONTFAUCON, DOM BERNARD DE ——— (o. s. b.): u-16
Mrziti — razna značenja: 24/6
Mrzòvolja prema asketskom životu: v. *Akedija*
Mudroljublje: 19/7
»Muški« pogledi: 3

Načela-monaškog-života vrijede i danas: u-6
Nadseksualna ljubav: 23/5
Nagrada
— nebeska svetim djevicama: 3
— koju Krist obećaje i daje monahinjama, svojim zaručnicama: 14, 19, 23
— za igumaniju u vječnosti: 23
— eshatološka za poslušnost: 22/8
Napasti razne — njihov oganj treba gasiti božanskom ljubavlju: 21
»Napomene ispod crte« — njihov ekumenski smisao: u-23
Naslade:
— pogubnih se treba odricati: 10
— grešne jesu zabranjeno voće koje ne smijemo ni taknuti: 19
Naslovi: v. tituli monahinje
Natprirodni tituli svete monahinje: 18
Nebo zajedništvo na ———: 22
NEDJELJA PRAVOSLAVLJA (ili: Pravovjerja): 26/12
Nedjeljivost kreposti:
— svetog života i pravovjerja: 4
— vjere i ljubavi (»Gdje je vjera, ondje je i ljubav«): 14
»Neograničenozaručnik«: 23
Nepristranost u upravi: 17
»Nestjažanie«: 18/9
»Nezavidno oko«, »nezlobno srce«: 15, 19
Nikada se ne zasititi ljubavlju Kristovom: 10

NIKOLA, BRAT — — —, studit, možda istovjetan sa Prepodobnim Nikolom Ispovjednikom (793—868): 13/9
Nošenje križa: 19/2
Nuptiae Agni et Sponsae: 23/5

Obećanje molitve: 20
Oberin: 17/1
»*Obitelj Božja*« — to je manastir: 21
Obožavati — u smislu latrije: 29/4
Oboženost i očovječenost odnosâ u manastiru: 22/5
Oči — čednost: 3
Odijelo:
— nečišćeno (odn. nedotjeravano) 3
— nedotjerano kao i negizdana frizura djevice u svijetu zaslužuje pohvalu Sv. Teodora: 13
Odreknuće (sinonim zavjeta): 21/5
Odricanje od svega jest postulat za monahe i monahinje: 5
»*Oko u Bizantu*« — Teodorova pohvala za uzorni ženski manastir, u kome — pod mudrom upravom igumanije Eufrosine — cvatu kreposti: 24
OLIMPIJA: u-17
OLŠR, JOSIF — — — (s. j.): 23/8
»*O Ljubavi božanska, vjerna*« — incipit — ali i čitav tekst poznate pjesme M. Pavelića: 23/8
Opominjanje na revnost jest djelo ljubavi: 14
»*Opravdánie dobrà*« — etika V. S. Solovjeva: 16/1
Opštežitie: 18/4
Optimizam (kršćanski) — prigodom smrti najbližih temelji se na vjeri u dobrotu Božje Promisli: 28
ORIGEN: u-2
Ortodoksna vjera: 29
Osjećati Crkvu i sa Crkvom: 15/9, 26/12
Oslobođenje od zlih sklonòsti: 3
Osuda zajedničarenja s hereticima (i strogo kažnjavanje): 26
Osvetljivost — mala (?) kod Sv. Teorodora: 26/11
Otpad od vjere: 8

PAHOMIJE (SVETI) i njegovo pravilo: 18/4
Palamiti (neki) — nisu uvrstili tekstova Sv. Teodora Studita u grčku *Filokaliju:* u-10/3
Paleografija — grčka: u-16
Pantokrator: 15/4
Parekonom: 14/2
Pastirica: 17/1
»*Pater familias*«: 22/5
Patina istočnjačko-arhaička u prijevodu ovih *Pisama:* u-18
PAVELIĆ, MILAN — — — (s. j.): 23/8
PAVIĆ, JURAJ — — — (1890—1965): 15/8
PAX po bizantskom obredu: 19/5 i 22/6
Pažljivost (oprez) u borbi sa neprijateljem naše svetosti): 3
Pentarhija: 29/7

Penthos — kao stalno pokajničko raspoloženje: 24 i u-9
»*Père-Frère-Fils*« — tituli koje je M. me Swétchine davala istoj osobi O. Lacordairea: 15/12
Perístasis: 26/7
Peúseis (= pitanja) cara Konstantina V. — »dogmatska« obrana ikonoklazma: 29/6
Pisma Sv. Teodora Studita:
— važnost: u-15
— broj: u-15
— značajke: u-4
— cilj: u-7
— značenje danas: u-11 i u-12
— neizdana: u-16
— ženama: u-17
Pjevanje evanđelja — na jutrenju, kada to kažnjeni svećenik smije: 26
Plaču i Sveci — kod smrti najbližih: 27
Pneumatomahi: 5/3
Pobožnost plus velikodušnost i simpatija — jesu svojstva dobre poglavarice u manastiru: 16
Poglavarica (samostanska) — jest između Boga i Sestara: 18/3
Pogledi muškaraca: 5/2
Pohvala — djevici Eudokóji: 13/3
Pohvale i divljenje: 2
— onome koji je ostavio poslije sebe idealan lik monaha: 4
Poimainousa: 17/1
Pokajnički duh: 17
Pokojni — mole za nas: 22/3
Polyarchia: 22/5
Polýnymphos: 23/3
POLJAK, IZIDOR — — —: 11/1 i 28/4
Pomoćnica igumaniji: 16
Poništenje Kristovo (kénwsis) u Učovječenju i spasiteljskoj Smrti traži uzvratnu ljubav od svake pojedine duše: 10
Poniznost:
— jamči ustrajnost u eventualnim novim progonima: 11
— svjesna poniznost jest manastirska krepost: 19
Poniznost — u monaha kao tradicija na Istoku: 15/10 i 19/7
Poniznost — jest plod molitava: 1
Poniznost Sv. Teodora Studita — On je, kako sam priznaje:
— grešnik: 1, 3, 5, 7, 13, 15 i 15/10, 17, 20 i 22
— nevredan: 1, 2, 3, 5, 6, 9, 14, 23
— neznalica: 3
— »ima samo »skromna usta«: 2
— bijednik: 8
— potrebnik svakog dobra: 5
— nedostojan uslugâ: 13
— »odvratna osoba«: 13

— »ni za same sebe nemamo dovoljno dobrote«: 21
— »ova naša bijedna pobudnica«: 8
— »moja neznatnost«: 17
— »naša mala i neznatna poruka«: 22
— »ne zaslužuje pohvala« od pobožnih i Boga tražećih dušâ: 26 i 26/2
— »nas neznatne«: 27
— »nemudar starac«: 28
Poslušnost: 22/5
— pohvala p. i: 9
— u samostanu — mi slušamo samoga Krista: 5
— dragovoljna: 22
— p. monahinjâ omogućuje porast u svetosti igumanije: 22
»*Posrednica*« u nekom smislu između Boga i monahinja jest igumanija: 16
Post (i pokora uopće) jest nešto dobro ali pod uvjetom — — razboritosti, umjerenosti: 1, 3, 11, 22
(P)osvećenje vode na Bogojavljenje: kada to smije vršiti kažnjeni prezbiter: 26
Pravoslavlje: 15/8, 29/7
Pravovjerje: 15/8, 29/7
— pošto-poto treba ga očuvati: 23/6
— velika milost: 1
— sreća Teodora kada čuje o uzornim primjerima Sestara na tom području: 3
— sklad s djevičanstvom: 3
— pravovjerje jest vjernost, a krivovjerje preljub: 3
— p. i svet život — nerazdruživi: 4
— Boga treba pravovjerno štovati: 15, 29
— »Čvrsti kruh pravovjerja«: 23
Predevangelizacija: 2/1
Predvodnica: 17/1
Prelazak u drugi manastir jest nešto pogibeljno, osim u slučaju ikonomije: 25
Preporuka u molitve: 3, 5, 7, 8
PRETEČA (tj. *SVETI IVAN KRSTITELJ*) kao »predmet« molitve: 2
Pretjeruje Sv. Teodor u korist monaštva i djevičanstva, a na štetu braka: 20/4 i 22/7
Preuzetnost — ne izlagati se kušnji kojoj nismo dorasli: 6
Prevođenje Pisama: licencije i kreativnost: u-18
Pričešćivati — kod Liturgije Pretposvećenih Darova smije i kažnjeni prezbiter: 26
Prijateljstvo:
— sveto: u-17
— loše (u samostanu, npr. po liniji krvi, srodstva): 5
Primjer:
— pokojne monahinje sveta života još uvijek, i poslije smrti, pobudno djeluje: 15, 16
— p. za nasljedovanje, kako treba da monahinje — ali u pravo vrijeme — oplakuju smrt najbližih rođaka, no treba također da i zahvaljuju Providnosti: 28

PRINKIPSKI OTOCI (u Mramornome Moru): 19
Priznavaoci:
— jesu stupovi vjere: 4
— svjetlila Crkvi ... pa i krivovjercima: 4
Progon svetih monaha:
— ispovjedalaca: 4
— progonjena monahinja jest Kristonositeljka: 5
— p. trideset monaha i monahinja, spojen sa konfiskacijom, batinama i zatvorom, pravovjerja radi: 8, 11
— oblici progona u drugoj fazi ikonoklazma: 26
Prostasia (predstojnica, prednica): 17/1
»*Prvozaručnica*«*:* 23, 23/2
Prwtónymphos: 23/2
Psalmovanje — kao Božje pravo u manastiru: 24

Radinost: 21
Radost: 2, 15, 18
RAHELA: 17
Raj — život u manastiru jest — — —: 19
Rasofori — tj. nezavjetovani monasi: 4/1
»*Rastavljeni dragovoljno*« — ili po dogovoru tj. monasi (odn. monahinje) od još živućeg bračnog druga: 1, 4
Ratio conscientiae — ili povjeravanje savjesti poglavarici: 17
RATZINGER, KARDINAL JOSEF — — —: u-11
Ravnodušnost monaške mladeži prema disciplini, stezi: 16, 16/2
Razlikovanje duhova — valja uočiti taktiku i zamke Nečastivoga u napastima, da mu mognemo parirati: 17
Razmatranje »božanskih stvari« — značajka je posvećena života: 24
Reclusi: 5/1
Redovnice kod Hrvata — prve korisnice *Pisama* Sv. Teodora: u-15
Reforma — ne treba »reformirati« vlastiti manastir prema životu nekih drugih: 16
Revnost Sv. Teodora: u-10
Revnovanje — za duhovno dobro bližnjega, osobito u samostanima: 6
Robovanje — božanskoj ljubavi: 4
Rodbina:
— osuđuje se posebna ljubav prema — — —: 21
— treba energično prekinuti veze s njom po monaškom zvanju, a to je plod ljubavi prema Kristu: 6

SALAVILLE, P. — — — (a. a.): 29/7
Samostan — Božja obitelj: 21/4
Sankcija vječna — za zle monahinje: 14
Saučešće Sv. Todora i tješenje monahinje Hipokoje prigodom smrti brata joj: 27 i 28
Savršenost — monaška: 4
Semnoprépeia: 19/2
Semnótes: 19/2

Sentire Ecclesiam: 15/9
»*SEPTUAGINTA*« (redovito pod poznatom kraticom LXX) — grčki prijevod SZ, korišten od Sv. Teodora, a razlikuje se češće od ostalih prijevoda načinjenih izravno iz hebrejskog izvornika, npr. u hrvatskoj BST: u-21 et passim
»*Sestra-majka-kći*«: 15, 15/12
Sestre:
— i majke Gospodnje: 8
— duhovne majke i sestre: 9
Sestrinstvo: 14 i 14/5
Shima:
— monaška: 4 i 26
— velika, mala: 4/1 i 26/5
SIMEON NOVI TEOLOG (SVETI): 29/3
Simpatija: 16 i 16/1
Sinaksari: 18/8
SIRMOND, JACQUES —— (s. j.): u-14
Siročad — za nju se, *ceteris paribus,* mora brinuti tetka-monahinja-sestra pokojnog brata a oca te siročadi: 27
Sirómaštvo monaško — zahtjevno: 21
Sjećanje — spasenjsko: 23/10
»*Sjenovit opis*« — *skiagraphía:* 15, 15/5
Sklonost na grijeh — gotovo nužnost grijeha ali ne smrtnog: 3
Slavljenje Boga: 19/1
Sloboda — treba je poštivati kod sviju pa i kod grešnika: 26
Sloga u manastiru: 5, 9, 18
— jer je ondje nazočan Krist: 22
Služba igumanije i duhovne voditeljice: 23
Smirennomudrie: 19/7
Smrt — naziranje o ———, tj. smrti sveta monaha (monahinje) jest Uzašašće ka Gospodu: 4
— pravo raspoloženje prema ———: 17
— zato je misao na takvu smrt uzrok radosti: ib
— utjeha i zahvalnost prigodom majčine ———: 15
— neminovna: 27
Smrtna kazna za heretike: 26/13
SOLOVJEV, VLADIMIR SERGEEVIČ ——— (1853—1900): 16/1, 22/2
Spasavajući druge i sebe spasavati: 25
Spasenjsko spominjanje: 23 i 23/16
Spremnost na sve — ali sa Kristom: 8
Srce Kristovo — i plamen ljubavi: 15/7
Sreća (međusobna) — zbog duhovnog bogatstva susestara: 23
»*S upaljenim svjetiljkama*«: 9
Staurophóroi: 5/5, 14/3
Strah Božji:
— nastanak i učinci: 3
— pomoć u duhovnoj borbi: 22
Strasti — neprestana borba s njima, svaki dan i svaki sat: 3

STRIŽIĆ, BOGOLJUB ——— (s. j.): 17/3
Strogost crkvene kazne — za grijeh krivovjerja: 26/14
Stroži stav u kažnjavanju prezbitera, koji je bio pristao uz ikonoklazam — Teodorovi razlozi: 26
Superior: 17/1
Suradnja čovjeka s milošću Božjom: 22
»*Suspensio a divinis*«: 26/6
Suze: 3 i v. *Dar suzâ*
»*Sve na slavu Božju*«: 11
Sveci:
— i kult njihovih ikonâ: 5
— »predmet« molitve: 1
— njihovo liturgijsko slavlje: ib
Svete osobe — sreća u sjećanju na njih: 4
Svetište — titul monahinja: 19
»*Sviđati se Gospodu*« — kao motiv djevičanskog života u svijetu: 29
Svijet grijeha — mržnja na nj: 3, 4, 17
Svjedočenje — svestrano: 11
Svjetlo
— u mističkom životu: 3
— proplamsaji božanske ljubavi kod mistika: ib
Synenérgeia: 15/7
»*Sýsswmoi* — »sutjelesnici«: 16 i 16/3
SWETCHINE, Mme. SOPHIE DE ———: 15/12

ŠPIDLÍK, TOMÁŠ ——— (s. j.): 24/4
Štovanje Boga — pravovjerno: 15

Taktika Nečastivog u napastima: 17
Tapeinophrosýne: 19/7
TEKLA (SVETA): 7, 7/1, 18
Telwnia: 22/1
TEODOR STUDIT (SVETI, u bizantskom obredu: *PREPODOBNI, ISPOVJEDNIK,* 759—826): passim, osobito —
— pohvala u liturgijskoj službi: u-25
— testament: 4/1
TEODOTA, druga žena (da li zakonita?) cara Konstantina VI: 25/1
TEODOZIJE I. VELIKI, car rimski (379—395): 18/7
TEODOZIJE II, istočnorimski car (408—450): 18/7
TERESA DE JESÚS (SVETA, o. c. d.): 24/3
TEREZA, MAJKA ——— iz Skopja, utemeljiteljica Misionarki ljubavi: 25/2
TEREZIJA, vulgo MALA ——— (SVETA) iz Lisieuxa (o. c. d.): 26/2
Tijelo Kristovo kao temelj odnosa »Braća-Sestre«: 21
Timiótes: 19/2
Tituli monahinjâ:
— Kćeri Božje: 19
— zavjetni darovi: ib
— svetišta: ib
— hramovi djevičanstva: ib

Tjeskoba: 3
TOMAIDA — djevica u svijetu, kojoj Sv. Teodor piše dogmatsko pismo o pravovjernom štovanju svetih ikonâ: 29 i 29/1
Trapistkinje: 5/1
TRÍDESET MONAHA I MONAHINJA — junački trpe progonstvo pravovjerja radi: 8
Tugovanje u progonima: 28/3

Učenica nehinjena — Riječi: 8
Udovica-monahinja: 1/1
Unynie — crkvenoslavenski izraz za akediju, tj. duhovnu žalost i lijenost: 17/3
Upaljena svjetiljka: 9
Upoznati stanje povjerenih osobâ — jest dužnost duhovne voditeljice: 23
Uprava manastirima
— zahtjeva nužna svojstva — između krajnosti, tj. prezahtjevnosti i popustljivosti: 16
— nije ipak zapreka za intenzivan osobni duhovan život: 22
— ali je ipak i nešto pogibeljno: »...raduj se... i drščí«: 22
Uskraćivanje sv. Pričesti — kroz 40 dana: 13/8
Uspomena kod Boga — spasenje: 23, 23/16, 24
Ustrajati i napredovati u kontemplativnom životu: 24
Uši — čednost: 3
Utjeha — prigodom majčine smrti: 15
Uzdarje: 21/2
Uzor monaha: 4
Uzoritost: 19/2
Uzvrat ljubavlju — na Isusovu *kénwsis:* 10

VASILIJE, (SVETI) — — — VELIKI: u-9, 1/1, 21/5
— sud o ikonomiji (dvije vrsti): 25/2
VESELJKA = EUFROSINA: 22/9
VJEČNAJA PAMJAT: 23/10
VRBANEK, JOSIP — — — (s. j.): 17/3
Voditeljica: 17/1
Vorsteherin: 17/1
VALSAMWN, THEODWROS — — — (umro o. 1195) veliki bizantski kanonist: 8/1
Vodstvo duhovno, upravljanje dušama
— dobro nagrađen posao: 21
— vrlo pogibeljan posao: 21
— metoda: primat ima uzor poglavarice, voditeljice: 21
— jedna od službi igumanije: 23
— duhovna voditeljica mora dobro poznavati vođene duše: 23
Vrt zatvoreni — manastir: 19
Velikodušnost, požrtvovnost, simpatija... jesu svojstva dobre poglavarice u manastiru: 16, 13
Vjera i život: 11

Vjera
— čvrstoća u — — — jest plod molitava Svetomu Duhu: 6
— čvrstoća u — — — i ljubavi jesu dopunski, gotovo istovjetni pojmovi: 7
Vjera i djelovanje — moraju uvijek ići zajedno: 5
VIDOV, BOŽIDAR — — —, svećenik: u-4 i u-24

Zaborav svijeta — mistički: 23 i 23/8
Zagovor svetih pokojnika: 4 i 15/11
Zahvala, zahvalnost
— Bogu prigodom smrti najbližih: 15, 27
— pobudni primjer monaha na tom području: 15, 27
— monahinjama za pomoć Teodoru i progonjenim monasima: 1, 2, 9
Zajedništvo
— molitvena povezanost raznih manastira — monaha i monahinja: 10
— duh — — — u manastiru: 22
— communicatio bonorum monaha i monahinja: 11
Zaklinjanje grešno: 13
Zaručnica Kristova
— monahinja: 7
— zaručničke značajke duhovnosti tadanjih bizantskih monahinja: 10
— zaručnička mistika: u-9, 10, 10/2, 14—16, 18—19, 28
Zaručnik Krist
— i monahinja: 21
— »mladenački prekrasan«: 15
Zasluge u progonu — jednake i poglavaricâ i podložnicâ: 11
Zatvornica (reclusa) kojoj piše pismo Sv. Teodor: 5 i 5/1
Zavjeti monaški jesu Bogu prijatna žrtva: 21
Zdravlje tijela — treba ga čuvati: 22
ZLATOUSTI, IVAN — — — (SVETI): u-17 i 29/2
»Zloslavlje« ili »krivoslavlje« *(»kakodoxía«)* — 29 i 29/7
Zrenje (kontemplacija)
— pohvala: 20
— kod ljudi u svijetu: 5
Zvanja duhovna ovise u nekom smislu o krepostima manastirskih stanovnika: 19
Zvanje monaško
— anđelima jednako življenje: 1
— stupnjevi za duhovni život: 1

Žalost
— umjerena kod smrti majke: 15, 16, 17, 18
— igumanije zbog napasti jedne sestre da istupi: 25
Ženski klerici (»klerikinje«): 9/1
Žitija Svetih: 18/8
Život prema ikoni Kristovoj: 26/12
Žudjeti Boga i od njega žuđen biti: 24

SVJEDOČANSTVO ZA ŽIVOGA BOGA

Evo nam djela *Teodora Studite* (759—826) iz vremena *nepodijeljene* Crkve, koja je svoj nauk — doktrinu, načela i duhovnost temeljila i temelji na velikom otajstvu Utjelovljenja, na vjeri u Sina Božjega, motreći sve stvarnosti i sva zbivanja kroz tu Tajnu.

Crkva je već od svoga početka doživljavala progonstva; prolazila je kroz kušnje i borbe, pobjeđivala je preko svojih mučenika — svjedoka, koji su polagali svoje živote za obranu božanstva Isusa Krista, utjelovljenoga Boga. Jedan od ovih bio je i Teodor Studit, reformator bizantskoga monaštva u 8. i 9. stoljeću.

U vrijeme ikonoklastičkih borbi branio je štovanje ikona, a time i vjeru u božanstvo Kristovo. Svojim spisima, djelovanjem i reformama borio se protiv krivovjerja, poganstva i demonizma, a za pravovjerje i istinu. — Ništa nije manja njegova zasluga pri obnovi *monaškoga života*, kada je također morao pokazati i dokazati snagu mučeništva, boreći se protiv načela »ovoga svijeta«, sotone i tijela. Svojim Ustavom, svojim reformama, svojim zakonodavstvom spasio je tadanje monaštvo, jer je redovništvo — monaštvo samim *svojim opstojanjem moralo potvrđivati* (kao što to mora i danas) *stvarnost i nazočnost Utjelovljene Riječi, dati svjedočanstvo za živoga Boga*, oduprijeti se paganizmu i demonizmu.

U svome *Desetome katehetskome govoru* to on potvrđuje kad kaže:

»Stoga smo i mi ubrojeni u to svjedočenje — mučeništvo: jer mi koji grleći prihvaćamo sav jad križònošnoga života, koji obdržavamo djevičanski zavjet i to bez ikakva oklijevanja i popuštanja — mi time svjedočimo za budući sud i nagradu, svjedočimo da ćemo na sudištu Kristovu davati račun o tome kako smo provodili život opirući se Kristovu neprijatelju đavlu, koji nas kao bičevima muči ... i koji nas nagoni da poreknemo Božju opstojnost ... Kao Kristovi mučenici — svjedoci dajmo slavno svjedočanstvo, pružajmo još slavniju ispovijest vjere, radujući se sa svim svetima što smo zaslužili da budemo mučenici — svjedoci za Krista, ne prignuvši koljena Baalu ... A otuda slijedi da i Kristovi svjedoci, kako su za nj u svemu mučenički svjedočili, podnoseći za istinito svjedočanstvo nepodnosive muke, tako će u budućem vijeku biti proglašeni njegovim baštinicima, jer kako misli Apostol: 'Kad se pojavi Krist, naš život, tada ćete se i vi s njime pojaviti u slavi' (Kol 3,4). A s njima ćemo i mi, dovršivši svoj martyrion — svjedočenje — a dugo je: cijeli život! — zaslužiti da uživamo vjekovječna dobra i da zauvijek pobjedu slavimo sa Kristom...«[1].

Najznačajnija odlika Studite jest da je *svjedok* svoje vjere u Krista, Bogočovjeka...« Od goleme je važnosti i misaona snaga i idejno bogatstvo pojedinog starog crkvenog pisca, ali je njihov specifičan autoritet u Crkvi baš u tome, koliko su oni svjedoci crkvene vjere u svoje vrijeme, kao izraza svete Predaje«[2].

Kako se povijest kršćanske literature dijeli u tri razdoblja, sa svojim specifičnim obilježjima, treće se razdoblje računa do smrti sv. Teodora Studite (826), koje je na Istoku obilježeno nastavljanjem kristoloških borbi, kao i borbe oko štovanja slika[3].

Pitanje *kipoborstva (ikonoklazma)* je dogmatsko pitanje, uz koje su nadošle i kristološke borbe: da li

[1] Prepodobni Teodor Studit, *Deseti katehetski govor*, PG 99, 522—523, prijevod Predrag Belić, *Iz duhovnosti kršćanskog Istoka* IKD Remete 1988, str. C 3—4 (fotokopijsko »izdanje« predavanja).
[2] Tomislav Sagi-Bunić, *Povijest kršć. literature* — Pojam i značenje crkv. otaca, izd. KS, Zgb. 1976, str. 9.
[3] Usp. nav. dj. — Podjela patrologije, str. 33.

je moguće i dopušteno da se prikazuje Kristova ljudska narav. Strogi doketi i monofiziti, koji nisu vjerovali u potpunu i istinsku Kristovu ljudsku narav, zabacili su prikazivanje Krista na likovan način. No, Isusu se za to iskazuje latrija, tj. božansko štovanje, jer je — predstavljen u ljudskoj naravi, liku — i Bog.

»Sukob oko slika dosegao je vrhunac za cara *Konstantina* V. (741—775). Sabor u Hijereji naredio je 754. da se sve slike religioznog sadržaja unište. (Naime, pogrešno se smatralo da svako likovno prikazivanje Krista vodi u krivovjerje.)

Krvave bune, progoni, smaknuća — koji su u nekim krajevima istrijebili monahe — potresali su Istočnorimsko Carstvo, sve dok carica Irena nije popustila i 787. sazvala 7. ekumenski sabor u Niceji (II. nicejski) koji je ponovno odobrio štovanje slika... Sabor je riješio spor — pozivaju se na Ivana Damaščanskog i Bazilija Velikog da »štovanje slike izvire iz poštivanja *pralika*«. Vrijednost svete slike, ikone, ne počiva u njoj samoj, nego u tome što ona upućuje na prikazanog sveca odnosno na Krista...«[4]

Taj problem sukoba oko slika prisutan je u ovim *Pismima monahinjama*, koje su zbog Krista pretrpjele zatvor i bičeve te ih sv. Teodor sokoli na ustrajnost:

»...Ako bi to imali biti ponovno bičevi, ili tamnice, ili vatra, ili mač: nipošto uzmicati, nego biti spremne da sve podnesete — sa Kristom. Mi ćemo s Njime biti jaki...«[5].

Ova Pisma su važna za poznavanje duhovnih kretanja u Bizantu na prijelomu 8. u 9. st. Ona su *svjedočanstvo za Ideal, za čistoću vjere i morala*, za primat Duha, za borbu protiv Zla.

Pišući razna pisma monahinjama, kao njihov duhovni otac, sv. Teodor želi da svojim savjetima pomogne njihovim dušama, da ih osnaži i za teže kušnje, da ih uzdrži u čistoći i vjernosti Kristu, zaručniku, čuvajući ih od pogubnih hereza, bdijući nad njima kao dobri

[4] August Franzen, *Pregled povijesti Crkve* — Karlo Veliki i osnutak Zapadnog Carstva, izd. KS i GK, Zgb. 1970, str. 26.
[5] Sv. Teodor Studit, *Pisma monahinjama*, 8. pismo: *Monahinjama*, Symposion, XLIII, str. 35

pastir i braneći ih od »zvjeradi što razdiru«, posebno u vrijeme ikonoklastičkih progona, te ih tako pripremajući i za mučeničko svjedočenje — za Krista.

»A još se daleko više stadoh radovati i slaviti Boga kada doznadoh da ste do sada ostale neokaljane bilo kakvim zajedništvom s krivovjercima...«[6]

U opsežnome Studitovu opusu, koji povjesničari književnosti dijele na asketska, polemička, liturgijsko-pjesnička i govornička djela, i njegova Pisma zauzimaju veliku vrijednost — za povijest duhovnosti; ona su i svjedočanstvo njegove nauke i njegova života. Ovdje ih objavljujemo 29, zahvaljujući za prijevod Predragu Beliću, S. J., koji ih je preveo iz originala, u *Migneovu* izdanju, gdje je objavljen. Prevodilac je završio studije na Papinskom Istočnom zavodu u Rimu. Posebno su dragocjene njegove *Napomene.*

Uz duhovni, *Pisma* imaju poučni — didaktički karakter. Tu su mnogi savjeti i pouke o molitvi, o redovničkom opsluživanju, s posebnim naglaskom na temeljnoj odrednici i sastavnici redovništva-monaštva: *poslušnosti.* Kroz ova Pisma Studit se očitovao kao ispovjedalac, branitelj vjere i morala; kao otac i duhovni pastir, koji bdije nad svojim duhovnim stadom, čuvajući ga od lažnih zabluda, od duha tame, od pokvare, od utjecaja svijeta, sotone i zlih požuda.

Treba naglasiti da su ova Pisma pisana *reclusama, zatvornicama,* koje su poseban vid redovništva. Prvi zatvornici bili su oci Egipatskih pustinja; srednjevjekovne recluse živjele su u zazidanim ćelijama uz crkve, u molitvi i pokori (kao naša Hosana Kotorka); njima odgovara današnji tip redovnica stroge klauzure. One se nazivaju *monahinjama.*

»Nemojte, stoga, da vam propadnu toliki napori što ih podnosite provodeći život u djevičanstvu i dragovoljnom zatvoru...; svijetlile na slavu Božju, na sjaj Crkve...«[7]

A zatvornici Eufemiji piše: *»Ti si se već od prve mladosti odlučila za život nošenja križa, a k tome i za trajni boravak u dragovoljnom zatvoru. O, koliko vrijediš, zaručnice Kristova!«*[8] I da bi je utvrdio u njenu uzvišenome zvanju, iznosi joj pred duhovni pogled lik Bogočovjeka.

[6] Nav. dj. 3. pismo: *Monahinjama,* str. 28.
[7] Nav. dj., 5. pismo: *Zatvornici,* str. 32.

Kasnije će slične izraze pisati i Klara Asiška svojoj duhovnoj kćeri Agnezi Praškoj, da je moralno ohrabri. Evo Studitinih riječi:

»Nije li On onaj koji je bogat — za Tebe osiromašio? Nije li podnosio svakojake muke: poruge, pljuvanja, bičeve, križ i smrt? Tako dakle treba da svaka duša bude raspoložena kao da su te muke podnesene za nju jedinu — kao i za svaku drugu — te i ona stane Kristu uzvraćati željom, ljubavlju i patnjom...«[9]

Posebno naglašava vrijednost *molitve,* tj. upravljenost duha i srca Onome koji nas je stvorio, kako bismo mu mogli iskazati štovanje i ljubav. — *»Kada, dakle, misliš moliti, onda zahvaljuj Gospodu i Vladaru što te je iz nebića priveo u opstojnost...«*[10].

Molitva uvodi u bogozrenje, bogozrenje osposobljava za žrtvu, a žrtva za ljubav.

»A nama koji se svega moramo odricati i kojima je zapovjeđeno da samo križ Kristov dižemo, nama je bogozrenje lako, a to znači: ništa drugo ni imati ni pomišljati nego samo to — kako da Gospodu omilimo, da mu čista srca služimo, raskinuvši sa svakom tjelesnom sklonošću. Neka dakle područje vašeg dragovoljnog zatvora bude Božji grad, iskićen zlatnim savršenostima!«[11]

Božji grad — sam Bog, koji je punina i neizmjernost, predmet je razmatranja monahinje. A kada je duša s Njime sjedinjena, ona živi u Apsolutnoj Slobodi i za nju ne postoji zatvor..., jer s Njime i u Njemu s v e obuhvaća.

Glavna je, dakle, briga monahinje (naglašava Studita) svidjeti se, omiljeti Gospodinu, ljubiti ga. A ljubav prema Bogu uključuje u sebi i ljubav prema bližnjemu. Kao što kaže i sv. apostol *Ivan: »Po ovom znamo da ljubimo djecu Božju: kad Boga ljubimo i zapovijedi njegove vršimo. Jer, ljubav je Božja ovo:* zapovijedi njegove čuvati...«[12]

Posebno ističe ljepotu djevičanskoga života, pa piše djevici *Mariji: »Ti si kao miomirisna ruža, čuvana u svom djevičanstvu za Gospoda«.*[13] I kao što u svijetu

[8] Nav. dj., 10. pismo: *Zatvornici Eufemiji,* str. 37.
[9] Isto, str. 38.
[10] Nav. dj., 1. pismo: *Monahinji Ani,* str. 25.
[11] Nav. dj., 5. pismo: *Zatvornici,* str. 31. i 32.
[12] 1 Iv 5 3—4.
[13] Sv. T. Studit, *Pisma monahinjama,* 20. pismo: *Mariji koja provodi djevičanski život,* str. 53.

je Jeronim pisao Eustohiji, da se čuva »drumskih razbojnika«, jer je puna dragulja kreposti, tako i Studita, pišući monahinji Mariji, ohrabruje ju da se osloni i pouzda u Gospodina:

»Istina je, imaš i ti nevolja da ih podneseš od vidljivih i nevidljivih neprijatelja. Gdjegod se naime nađe zavjetni dar Gospodu, ondje i razbojnik vreba da ukrade i opljačka svetinju. No ti se drži junački u Gospodinu, kome si se povjerila, u kome ljubiš napore i nevolje. Jer on je čuvar tvoga života, On je zaštitnik i pomoćnik u tjeskobama, On je i dovršitelj tvoje trke. On će te učiniti dostojnom svoga nebeskoga kraljevstva«[14].

Među ovim pismima većina je napisana monahinji, a kasnije igumaniji (opatici-poglavarici) *Eufrosini*, koja je sred mnogih progona i trpljenja dala lijepo svjedočanstvo za vjeru, koja bijaše duhovna majka monahinja. Među ostalom joj piše:

»Upućivana k Bogu — i k Njemu upućuj! Ime ti bilo na glasu zbog dobra življenja u zajednici, kako bi se Bog proslavio u tebi i u tvome samostanu!«[15]

Studita je u svoj samostan *Studion* uveo *reformno zakonodavstvo;* uveo red i rad, kao i duboki molitveni život. Studiralo se Sveto pismo i djela Otaca, filozofija i gramatika; prepisivali su se rukopisi i prevodile knjige, a i umjetnički je rad bio na visini.

U to vrijeme, na Zapadu — pod *Karlom Velikim* — nastavlja se antičko-kršćanska, crkvena predaja. Sa svih strana svijeta donosili su se spisi klasičnih autora, koji su se prepisivali, kao i Sveto pismo i djela Otaca te liturgijske knjige, opremljene skupocjenim uvezima, i to u glasovitim školama u Aachenu (tako je aachenska dvorska kapela dobila carsku kupolu po uzoru na bizantske građevine, među kojima je i *Hagia Sofia* u Carigradu).

Za studiju o životu i radu sv. Teodora, priloženu na kraju knjige, zahvalni smo i ocu *Božidaru Vidovu*, piscu jezikoslovnih i povijesnih djela (koji privremeno živi u Torontu), koji je pripadao Studitskome redu, i koji je na engleskome jeziku napisao i objavio knjigu o sv. Utemeljitelju.

[14] Isto, str. 54.
[15] Nav. dj., 18. pismo: *Igumaniji Eufrosini*, str. 50.

Ovim *Pismima monahinjama* ne samo da upoznajemo duhovnost kršćanskog Istoka, nego su ona poticaj za borbu protiv duha ovoga svijeta», protiv trostruke požude, protiv poganstva, krivovjerja kao i demonizma — prema *Petrovoj poslanici: »... Protivnik vaš đavao, kao ričući lav, obilazi tražeći koga da proždre. Oprite mu se čvrsti u vjeri...«*[16], a prilog su osnaženju prvotnoga duha redovništva — monaštva, koji — izviruć i iz drevnih davnina prošlosti — nastavlja svoj život kroz nove ogranke i mladice, prenoseći živu vjeru, vjernost i mučeništvo monaha, osnažujući tako i nas u našemu mučeništvu, i svjedoči da je Krist, utemeljitelj i začetnik redovništva — monaštva, uvijek živi i nazočni Emanuel, *Bog s nama.*

S. MARIJA OD PRESVETOG SRCA
u r e d n i k

Samostan sv. Klare,
Split, Bijela nedjelja, 1991.

[16] 1 Pt 5, 8—9.

SADRŽAJ

Predgovor 7

PISMA MONAHINJAMA

UVOD 8
TEKST U PRIJEVODU 21

I. PISMA ZA PRVOG I DRUGOG PROGONSTVA (796—815) 23

1. Monahinji Ani 24
2. Igumaniji Ani 26

II. PISMA ZA TREĆEG PROGONSTVA (815—826) . 27

3. Monahinjama 28
4. Monahinjama Megaloji i Mariji 30
5. Zatvornici 31
6. Monahinji Mariji 33
7. Monahinji 33
8. Monahinjama 35
9. Kanònikama 36
10. Zatvornici Eufemiji 37
11. Nikejskoj igumaniji 38
12. Gordinskoj igumaniji 40
13. Djevici Eudokóji 40
14. Monahinjama Ireni i Eufrosini 41
15. Igumaniji Eufrosini (drugo) 43
16. Igumaniji Eufrosini (treće) 45
17. Igumaniji Eufrosini (četvrto) 47
18. Igumaniji Eufrosini (peto) 49
19. Kanònikama Prinkipskih otoka 51

20. Mariji koja provodi djevičanski život . . 53
21. Igumaniji manastira u Igima 54
22. Igumaniji Eufrosini (šesto) 56
23. Igumaniji Eufrosini (sedmo) 59
24. Igumaniji Eufrosini (osmo) 61
25. Igumaniji Eufrosini (deveto) 63
26. Igumaniji Ireni 65
27. Monahinji Hipakoji (prvo) 66
28. Monahinji Hipakoji (drugo) 68
29. Tomaidi koja živi u djevičanstvu 69

NAPOMENE UZ PISMA . . . . . 73—108

Božidar Vidov: *Sveti Teodor Studit, reformator monaškog života* 118

LITERATURA 123

REGISTAR IMENA I POJMOVA . . . . . 109—117

S. Marija: *Svjedočanstvo za živoga Boga* 141

SADRŽAJ 149

SYMPOSION

Biblioteka asketsko-mističnih djela
Urednik: S. Marija od Presv. Srca

1) Margarita: PORUKA MILOSRDNE LJUBAVI
2) S. Marija od Presv. Srca: BOG JE LJUBAV
3) Sv. Ivan od Križa: TAMNA NOĆ — 1. i 2. izdanje
4) Sv. Ivan od Križa: ŽIVI PLAMEN LJUBAVI
5) Sv. Ivan od Križa: DUHOVNI SPJEV
6) Sv. Ivan od Križa: KRAĆI SPISI
7) Sv. Ivan od Križa: USPON NA GORU KARMEL
8) Thomas Merton: NOVE SJEMENKE KONTEMPLACIJE
9) Thomas Merton: NITKO NIJE OTOK
10) Toma Čelanski: ŽIVOTOPIS SV. KLARE i njezini spisi
11) S. Marija od Presv. Srca: MAGNIFICAT
12) Sv. Ljudevit Marija Grignion Montfortski: SABRANA DJELA
13) Sv. Bonaventura: PISMO SESTRAMA O SAVRŠENOM ŽIVOTU
14) S. M. Anđela Sorazu: ČAROBNOST MISTIČNOG ŽIVOTA
15) ŽIVOTVORNI DRAGULJ duhovnog života (O otajstvu Euharistije)
16) Sv. Toma Akvinski: STOŽERI KRŠĆANSKE VJERE
17) S. Marija od Presv. Srca: ALVERNIJA
18) B. Anđela Folinjska: KNJIGA ISKUSTVA PRAVIH VJERNIKA
19) Sv. Grgur iz Nise: SPIS O DJEVIČANSTVU
20) S. Marija od Presv. Srca: FRANJINA LJUBAV NA KRIŽU
21) S. Marija od Presv. Srca: MORE SJAJA
22) Jeronim Jaegen: MISTIČNI ŽIVOT MILOSTI
23) Sv. Bernard: O MARIJI
24) Dr. Gerda Walther: FENOMENOLOGIJA MISTIKE
25) S. Marija od Presv Srca: DAR ŽIVOTA
26) Dr. Klara Fietz: DUHOVNI DNEVNIK
27) S. Marija od Anđela Sorazu: DUHOVNI ŽIVOT
28) Origen: POČELA
29) Sv. Bonaventura: TRI PUTA
30) GLE OVO SRCE
31) Ch. de Foucauld: PISMA I ZAPISI
32) S. Marija od Presv. Srca: AVE MARIA
33) S. Marija od Presv. Srca: TORNJU BJELOKOSNI
34) S. Marija od Presv. Srca: MARIJA MAJKA LJUBAVI
35) Sv. Katarina Sijenska: DIJALOG BOŽANSKE PROVIDNOSTI
36) S. Marija od Presv. Srca: U SVETIŠTU DUŠE
37) O. Lorenzo Sales: VELIKA LJUBAV BOGU POSVEĆENIH DUŠA
38) SPISI sv. Franje i sv. Klare
39) S. Marija: O OTKUPLJENJU I BOŽANSKOM ŽIVOTU
40) Rene Laurentin: S MARIJOM U DOŠAŠĆU PREMA TREĆEM TISUĆLJEĆU
41) Sv. M. Margareta: AUTOBIOGRAFIJA
42) Sv. JANJA PRAŠKA
43) Sv. Teodor Studit: PISMA MONAHINJAMA

POSEBNA IZDANJA:

S. Marija od Presv. srca: SAMOSTAN SVETE KLARE — monografija
S. Marija: APOKALIPSA
S. Marija: OTKUPITELJEVA LJUBAV